

91

2024/4

irodalom – művészet

PLS

TARTALOM

Szépíráás

Ravasz József: <i>Amit kamav</i> (vers)	3
Z. Németh István: <i>Égkocka, Pontfény,</i> <i>Egy ilyen, ha feljönnek</i> (versek)	4
Balázs Dániel: <i>Az afrikai</i> (versciklus)	7
Hajnal Éva: <i>Nyolc apeva</i> (versciklus)	11
Bálint Erika: <i>A koloniál</i> (novella)	13
Bíró József: <i>Permanens éjszaka</i> (1), <i>Permanens éjszaka</i> (2), <i>Permanens éjszaka</i> (3) (versek)	17
Magyar Dániel: <i>Ködben</i> (novella)	20
Gáspár Ferenc: <i>A változás szele</i> (novella)	22
Szolláth Mihály: <i>Macskafaerdő mese</i> (vers)	26
Németh István Péter: <i>Macskalendárka –</i> <i>2024-re</i> (versciklus)	28
Nagy Lea: <i>Pötytyös bögre</i> (novella)	34

Láthatár

Pavol Janík: <i>New York, Örömöda,</i> <i>Mielőtt még, Hír hazulról, Alkalmi</i> <i>sorok, A föld asszonyi vonzereje,</i> <i>Minden előzetes híján</i> (versek, Gágyor Péter fordításai)	37
--	----

Opus-önéletrajz

Hermann Judit: <i>Ízek és emlékek</i> – <i>második</i> (részletek)	42
---	----

Opus-tanulmány

dr. Kiss László: <i>Kölcsey Ferenc,</i> <i>ahogy nem ismerjük –</i> <i>levelei a mesmerizmusról, avagy</i> <i>állati mágnesességről</i>	46
--	----

Opus-esszé

Dr. Iványi Márton Pál: <i>„Teremtő isten”, vs. „ördög és pokol”</i> <i>(Az innováció közép-kelet-európai</i> <i>diskurzusa)</i>	55
Lipcsey Emőke: <i>A széthullás katedrálisa</i> <i>(gondolatok Géczi János</i> <i>munkái ürügyén)</i>	65

Opus-köszöntő

H. Nagy Péter: <i>Orfeusz összerakva</i> <i>(Zalán Tibor költészetéről)</i>	67
--	----

Könyvek között

Ispánovics Csapó Julianna: <i>Sokkezes történetek – Géczi János:</i> <i>Cholnoky-történetek a Tiltott Ábrázolások</i> <i>Könyvéből (Pesti Kalligram, 2023.)</i>	76
Morva Mátyás: <i>Királyságok egy-egy</i> <i>fogpiszkáló hegyén – Z. Németh István:</i> <i>Éjszaka a szaunában (Vámbéry Polgári</i> <i>Társulás, 2023.)</i>	81

Küszöb

Gródek Gyöngyi: <i>Sokan vagyunk,</i> <i>(de nem) elegen</i> (novella)	84
Matus Norbert: <i>Most, Álomkép</i> (versek)	86
Adam LaMerle: <i>Szétesett tükröződés</i> (novella)	88

Opus-lektűr

Fülöp Antal: <i>Az elszabadult harsona</i> <i>(részlet egy készülő regényből)</i>	92
--	----

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei	99
--	----

Lapszámunk szerzői	100
--------------------------	-----

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL:

Bakonyi István: *Iancu Laura lírájának kiteljesedése* című esszéje – Feller Károly, Vass Tibor, Székelyhidi Zsolt, Siska Péter, Vasas Tamás versei – Gyenes Imre: *A füst* című elbeszélése – Aich Péter, Ferenczi Ákos és Hajdú László novellái – Méhes Ottó: *Az alaszkai Kenai félszigeten Széchenyi nyomában és a kanadai Arktikus óceán partján* című útinaplója – A Küszöb-rovatban Bittera Sophie Iman és Dávid Dóra novellái – Láng Eszter festményei – Mária Nováková versei Gágyor Péter fordításában – Vasvári Zoltán: *Erős Jancsi, Malac Julcsa, a tengeri kisasszony és társaik* című tanulmánya a szlovákiai palócok népmesekincséről

A lap elérhető a következő helyszíneken:

Budapest: Írók Boltja, Andrásy út 45.
Dunaszerdahely: Molnár Könyv, Vámbéry tér 14/55
Érsekújvár: Kultúra Könyvesbolt, Mihály bástya 4.
Fülek: Városi könyvtár, Fő u. 14.
Galánta: Molnár Könyv, Fő u. 918/2
Ipolyság: Litera Könyvesbolt, Janko Král' utca 46/27
Kassa: Rovás Művészetek Háza, Kmeťova 34.

Királyhelmec: Regionális könyvtár, Fő utca 72.
Komárom: Diderot Könyvesbolt, Lúdpiac tér 4810.
Nagykapos: Magyar Községi Ház, Csepely 64.
Pozsony: ArtForum, Kozia 611/20
Vágsellye: Molnár Könyv, Dolná 524/1
Zselíz: Magyar Ház, Schubert u. 26.

16. évfolyam, 4. szám (augusztus)
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Főszerkesztő: Petőcz András
(szerkesztoseg.opus@gmail.com)
Vezető szerkesztő: Angyal Sándor
(angyal.opus@gmail.com)
Szerkesztő: Kovács Balázs
(kovacs.balazs.opus@gmail.com)
Tanácsadó testület: Balázs F. Attila,
Hogya György, Lackfi János
Korrektúra: Tóth Ozsváld Zsuzsanna
Tördelés és nyomdai előkészítés: Rác Éva
Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5,
92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk,
E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com
Nyomta: PRESS GROUP, Kft., Besztercebánya
Megjelent 2024 augusztusában 700 példányban.
Regisztrációs szám: EV 5895/20

Dvojmesačník. 16. ročník, 4. číslo (august)
Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov
na Slovensku
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
Sídlo spoločnosti: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 92901
Dunajská Streda, www.szmit.sk,
E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com
Vydavateľ: Gyula Hodossy
Šéfredaktor: András Petőcz
(szerkesztoseg.opus@gmail.com)
Hlavný editor: Sándor Angyal (angyal.opus@gmail.com)
Redaktor: Balázs Kovács
(kovacs.balazs.opus@gmail.com)
Poradný zbor: Attila F. Balázs,
György Hogya, János Lackfi
Korektúra: Zsuzsanna Tóth Ozsváld
Sadzba a predtlačová príprava: Éva Rác
Tlač: PRESS GROUP, s.r.o., Banská Bystrica
Vyšlo v auguste 2024. Náklad 700 ks.
Registračné číslo: EV 5895/20
ISSN: 1338-0265
www.opus-folyoirat.sk
www.facebook.com/Opus.irodalmi.folyoirat
Ingienes / Nepredajné

irodalom - művészet

OPUS

MEGJELENIK KÉTHAVONTA

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
Tel: +421/911 239 479

Megjelent a Szlovák
Köztársaság Kisebbségi
Kulturális Alapja támo-
gatásával – Realizované s
finančnou podporou Fondu
na podporu kultúry
národnostných menšín

Támogatáskezelő szervezet:
Petőfi Kulturális Ügynökség
Nonprofit Zrt. Támogató:
Magyar Kultúráért
Alapítvány

Megjelent a
Mehes György – Nagy Elek
Alapítvány támogatásával

Amit kamav¹

Szeretem magamat cigánynak.
Bronzszínű vagányként fényt
villantani a Béke asszonyának
bolondulásig szép, tüzelő
mély-xajing² szemébe.

Szeretek a rét vad-luludyi³
illatába belehemperegni.
A nőidomú versformáimat
átölelni, s lélegzetváltásban
egyesülni, elszenderülni.

Szeretek a csend sarkában
magamba befelé hallgatózni.
A szívemet csodálni.
Ritmusára szerelmet táncolni
egy teljes életen perdal⁴.

Szeretem magamat cigánynak.
Nem káromlom Istent.
Népnév nélküliségünk
végtelen meséknek szépe.
A Kham⁵ ragyogása miénk is.

2024. június 2.

¹ kamav – szeretek

² xajing – kút

³ luludyi – virág

⁴ perdal – át

⁵ Kham – Nap

Égkocka

Mi tart még lendületben,
ha minden eltörött,
s négyzetekbe rendeződnek
ovális sarkkörök?
Bár minden látszat és átcsalás,
meg koncolás és szétverés,
senki nem kéri számon az ördögöt.

A szennyet hány cukorral kéred?
Megrázó: kövesd az áramvonalat.
Az ész megáll, s ahonnan jött,
oda visszaindul. Tudsz-e humbugul?
A béka ugrál benned, mit lenyeltél.
Szívesen saját szívedbe tenyerelnél.

Ha az értelem megszökött,
mi tart még a víz fölött?
Ha mesterséges bithuszárok harcolnak
mágneses égmezőkön,
és ősapáid kertjét letapossák,
átveszed-e halálhírnöktől a postát?
Várja-e a ponty a kést, hogy érte jöjjön?

Pontfény

A rét vörös fűvét
tűtengerré hegyezték
szorgalmas kezek.

Ujjad hegyén lángok,
üres zsebbel lépsz, a kavicsok
zongorabillentyűk.

Oltalmaz csillagkabátod,
óvatosan lépkedsz, mégis
fájni fog az átkelés.

Pár barát maradt csak
talpon, páran égbe szálltak,
a többi megbolondult.

Egy ilyen

hóba írtad hát igaz
pont a végén máris olvad
nem olvassa senki sem

kőbe vésted honlapod
nem jár nekik ennyi sem
szétcsikorgó mondatok

szélbe szórtad így örök
ha már gyengül visszafordul
szállni képes járni nem

ha feljönnek

bádog ablakpárkányodra
csipegetni járnak éjjel
hínt eljűk tűzes morzsát
attól mind megtáltosodnak

megfürdetik hajnalálmod
hajad drótszáltengerében
szívedig is elhajóznak
hogy a kölcsönként időben

leglányeged el ne vesszen
amit öröktintával megírtak
fekszel könyvként bőrkötésben
nyíl ki bennük ha feljönnek

s bádog ablakpárkányodra
csipegetni járnak éjjel
hínt eljűk tűzes morzsát
attól mind megtáltosodnak

Gécz János: Nagy kollázs, 2023/2.

Az afrikai

*Maria João Cantinho-nak
Cabinda, Angola*

nagy fehér vadász

apám vadász volt Afrikában
katona és nagy fehér vadász
apám puskája hosszú árnyékát
követte a magas, bíbor fűben

apám vadász volt Afrikában
závárt, ravaszt tanított sápadt
férfiaknak s fátyolozott arcú
naptól kínzott fehér nőknek

apám vadász volt Afrikában
láttam, esténként reszkető
reggel még bátor férfiak
sütik le szemüket apám előtt

a sebzett oroszlán

izzó csákyákat döf belém a nap
a szél elállt a magas fű felett
elhallgattak a puskahordozók
érezem az oroszlán dühét

hasát a földhöz dörzsöli
fülét hátracsapva vár

foga közt habos vér csorog
talán hét lépésre van

karmát a fűbe vágja
hátsó lábát begörbíti
rekedt, halk morgás előtttem
érezem az oroszlán dühét

apám fekete mesét mond

apám feketékkal játszik
puskáját a fának döntve
a paklira csapva sapkáját
apám feketékkal játszik

apám a nevük is tudja
nemcsak a fehéret, újat
a régít, feketét ismeri
apám a nevük is tudja

apám fekete mesét mond
feketék mesélték s nekem ő
megvannak a maguk meséi
apám fekete mesét mond

halott fehér ember ruhája

színes bálákban érkeznek
halott fehérek ruhái
az utcákon, porviharban
elnyűtt ruhákat görget a szél

a fehérek, ha meghalnak
levetik minden ruhájuk

színes ruhájuk, fehér ruhájuk
fekete vállon jól áll a fehér

fehér halottak hajóznak hozzánk
halottak, lehullatva színük
az utcákon, porviharban
elnyűtt színeket görget a szél

folyékony arany

nézd a fűrotornyokat
arany bugyog fel bennük
a koromfekete parton túl
vad fáklyák a horizonton

folyékony arany jön belőlük
halott virág folyékony üszke
imádott aranya a fáknak
vörös lánggal ég az ég

sok-sok ember a folyón túl
a folyékony arany az övék
miénk koromja a partnak
a fekete fáklyák üszke

apám utánam hajóz

apám hajóval indul
rettentő, zátonyos parton
rozsdás hajóra száll apám
hajóval indul utánam

öklök, puszkák sziluettjétől
mert elfeketült fürgén az ég

rám zárta a repülőajtót
s kicsiny ponttá törpült apám

aztán a rettentő partról
puskák kemény ege alatt
rozsdás vasmacskán kúszik
s utánam hajóz apám

Budapest, 2024. február 17.

Gécsi János: Nagy kollázs, 2023/3.

Nyolc apeva

Ne
nézd a
szálkát, a
gerendával
foglald el magad!

*

Nincs
semmi
egyszerűbb,
mint szeretni.
Gyűlölni nehéz.

*

Lám,
arcod
ráncai
elsimultak
egy nevetésben.

*

Ma
deres
hajamba
rózsát tűztél.
Ifjúként járok.

*

Csak
apró
lélegzet
a tavasz, csók
tél és nyár között.

*

Ha
régi
fiókban
kutatsz, jön a
múlt, ne lepődj meg!

*

Már
csak köd
üldögél
léckerítés
nyikorgásain.

*

Nézd,
lármás
madarak
fecsegésén
vibrál a hőség.

A koloniál

1.

Hogy a hazafelé vezető utat lerövidítse, Vasné Julajda Jolán átbaktat a hepehupás téren.

Rossz napja van megint, két tömött cekkert cipel, majd megszakad belé. A karácsonyi ünnepekre vásárolt be, ötszáz forintot kértek egy doboz tojásért, a húsról, a kenyérről nem is beszélve.

Ahogy átmegy az úton, nem bírja tovább a cipekedést, a földre zötytyenti a két szatyrot, összedörzsöli meggémberedett ujjait. Fújtat, mint egy túlhajszott ló, és hogy levegőhöz jusson, kigombolja tömzsi testén megfeszülő télikabátja legfelső gombját. Tekintete megakad a hengerformájú hirdetőoszlop megfakult, nyárról ott maradt plakátján. Egy karcsú, bikinis nő áll a napsütötte vízben, fején szalmakalap, kezében naptejes flakon.

Micsoda dolog egy ilyen semmi kis ruhadarabban mutogatni magát!, kap új erőre házsártos hangulata. És nemcsak a szinte fedetlen mellek háborítják fel, de a napfényben fürdő vízpart képe is. Mit idegesítik ilyenekkel az embert, először és utoljára fiatal házasként voltak a Balatonon, szakszervezeti beutalót kaptak, azóta az a nyaralás nekik, ha kimennek az öccséhez Soroksárra, aztán a kis hídon átsétálnak a Molnár-szigetre, a Berci pecázik, ők meg az öreggel bámulják a kacsákat.

Naptej meg Balaton, ott eszi meg a rosseb ezt az egész világot, emeli fel a földről a két cekkert, és elindul a Pipacs utca huszonhat C jelű lépcsőháza felé.

Felcihelődik az első emeletre, megint le kell pakolni a szatyrokat, hogy előbányássa zsebéből a lakáskulcsot. Nem bízhatja a férjére, hogy zárjon be utána, rossz a füle annak a szerencsétlennek, néha a csengőt se hallja meg, várhatna ítéletnapig, hogy ajtót nyisson neki, nyitva viszont nem hagyhatja, még illetéktelen személyek besétálnak rajta, aztán elvisznek valamit.

Lehúzza lábáról műszőrrel bélelt csizmáját, úgy, mezítláb viszi be a holmit a konyhába, aztán visszalép, gondosan bezárja az ajtót, a csizmát és a télikabátját pedig berakja az előszoba beépített szekrényébe.

Miután elpakolja az élelmiszert, bemegy a nappaliba, leül a dohányzóasztal melletti fotelbe.

A jobb oldaliba, az az ő helye.

A szekréneysort, életének egyetlen vigaszát bámulja. Szíve lassan átmelegszik.

Annak idején a lépcsőházban csak a szomszédéknál volt telefon, nem véletlenül, hiszen Halmi fontos ember volt a gyárban, párttitkár, bármi történhetett, és akkor azonnal mennie kellett.

Így hát, ha Jolán telefonálni akart (persze csak sürgős esetekben), átkéredzkedett hozzájuk. Ha végzett a telefonálással, Halminé néha behívta őt a nappaliba, igyál egy kávé, Jolánka. Ilyenkor óvatosan, félfenékkal ült le a fotelbe, nehogy kárt tegyen a vörös kárpit bársonyos felszínén, és újra meg újra megcsodálta a szoba méltóságteljes, koloniál szekréneysorát. Irigységet azonban nem érzett (épp csak egy leheletnyit), egyrészt, mert bármit papoltak a fene nagy egyenlőségről, meg hogy mindenkinek jár a jó, ő már régen tudta, mindig van, akinek több jut belőle, másrészt neki is volt szekréneysora, igaz, berakások és csavart oldallécek nélkül.

Mégsem hagyta nyugodni az a koloniál szekréneysor. Kuporgatni kezdett rá. Ha végzett a gyárban, plusz munkát vállalt, és bár néha távoli irodaházakat takarított ilyenkor, ha csak lehetett, nem szállt villamosra. Fáradtan ért haza, és este, az ágyban, ha férje a hálóingé alá nyúlt, hátat fordított neki.

De nemhiába gürcölt, végre megvehették a koloniált.

Feláll, kimegy a fürdőszobába, egy flakon bútorápolóval és egy puha ronggyal tér vissza.

Gyöngéden, akár egy anya, aki letörli gyermeke maszatos arcát, tisztogatni kezdi a szekréneysort.

2.

Vas József nem volt tétlen ember soha, harmincöt évet húzott le a gyárban, és nem is akárhogy, a fiókban őrzött Kiváló Dolgozó jelvények bárki előtt tanúsítják ezt. Hosszú éveken keresztül ötkor kelt, hatra bent volt a szerelőcsarnokban, aztán (egészen addig, míg Jolán ki nem jelentette, új szekréneysort fognak venni) munka után megivott egy sört a többi szakival az Olimpia presszóban, mely a korszellemnek megfelelő cégtábla ellenére maradt, ami volt. Egy kocsma.

Azokban az időkben Tajti, a brigádvezetője, ha valami fennakadás volt a gyárban, mindig azt mondogatta, ami el tud romlani, az el is romlik. Hát, elromlott.

Ötvenhárom éves volt, amikor bezárták a gyárat, és ő kényszernyugdíjas lett. Akkoriban történt, hogy egy délután, miközben céltalanul pakolgatott, az előszobaszekrény felső polcán (a dobozba hányt régi újságok között) talált egy nagyalakú ismeretterjesztő füzetet a madarokról, és elhatározta, hátralévő életét a velük való foglalatosságnak szenteli. Etetőket eszkábált hulladékfából, aztán kirakta őket az erkélyre és néhányat a terecske körüli fákra is. Mi mást tehetne, engedte el

füle mellett Jolán gúnyos megjegyzéseit a madáretetéssel kapcsolatban, ha megroggyant egészsége engedné, akkor se tudna dolgozni, nem kell a nyugdíjas sehol.

Tulajdonképpen itthon sem.

Vas most sötétkék vattamellényben és homlokba húzott, megviselt svájcisapkában az erkélyen áll. Neki sincs jó napja, még a madarak etetése sem jelent vigaszt számára.

Keserű gombóc feszíti a torkát. Tegnap volt a születésnapja, a hetvenedik. Azt remélte, Jolánnak majdcsak eszébe jut, megünneplik. De nem jutott eszébe.

Se tegnap, se ma.

Az ablakon át látja a szobában üldögélő feleségét, de nem megy be hozzá, továbbra is a madáretetők körül bíbelődik. Minek menne be, az asszony úgyis csak azt a behemót szekrénysort bámulja.

Éveken át kuporgattak rá, mert Jolán nem akart részletre vásárolni, bármi történhet, nem tudnak fizetni, aztán majd visszaveszik tőlük.

Így hát fizetésnapokon Vas József a teljes keresetét átadta feleségének, nála csak a *kitett* pénz maradt, az a csekélyke összeg, amit az asszony, miután akkurátusan átszámolta a pénzt, kis sóhaj kíséretében, na, ez akkor a tiéd, visszatett az asztalra. Futotta belőle a műszak után egy sörre, meg a kedvenc rejtvényűjságjára.

Azonban az új bútorra való gyűjtéssel összefüggésben ez a kitett pénz egyre fogyatkozott, először csak a rejtvényűjságról kellett lemondania, mígnem Jolán még jobban megkurtította, és (egyúttal határt szabva a presszóba való járogatás gyakoriságának) kijelentette, heti egy sörre ennyi is elég lesz.

Végül összegyűlt a pénz. Megvették az új szekrénysort, bezsúfolták a nappaliba. Levegőt se kapni tőle.

Vas haragszik a szekrénysorra, és nemcsak a lemondással járó kuporgatás miatt. Bár az orvos megmondta, Jolánnak nem lehet gyereke, nincs elég petesejtje, ő mégis a bútorra gyűjtögető időszak fáradt éjszakáit okolta meddő házasságukért, amikor a felesége még le sem feküdt, de már aludt. Haragszik, mintha csak a koloniál miatt történt volna, hogy a beteljesületlen reménnyel együtt lassan a szenvedély is kihalt belőlük.

3.

Vas József fázni kezd. Nem is vettem észre, hogy megjöttél, anyus, föllenti, ahogy belép az erkélyről.

Pedig vak még nem vagy, csak süket, veti oda neki a szekrénysort tisztogató Julajda Jolán, meg értetlen is, már százszor megmondtam, hogy a maszatos kezddel ne fogdosd a koloniált!

Vas egy darabig álldogál, szeme felesége kezére tapad, ahogy a rózsaszín ronggyal a szekrényt törölgeti. Ezerszer látta már ezt a mozdulatot. Megint a szekrényt suvickolja, nyelt egyet ilyenkor, de most egy másik szó jut eszébe. Simogatja.

Megfordul, elindul a konyha felé. Kinyitja a hűtőszekrény ajtaját, kiveszi a vödör formájú zsírosdobozt. Belemarkol, két kezét összedörzsölve eloszlatja tenyerén a dermedt zsiradékot.

Jolán még mindig a szekrénysort fényesíti, amikor Vas visszajön a nappaliba. Könyökkel eltolja az asszonyt, nem durván, csak egy olyan ember mozdulatával, akinek határozott célja van, és nem fogja hagyni, hogy megakadályozzák annak elérésében.

Módszeresen, akár a festő, aki vásznat alapoz egy új kép alá, zsíros tenyerével végigmázolja a két ruhásszekrényt, aztán a nippekkal teli polcosat, majd a TV állványt is.

Már a vitrin üvegénél jár, amikor az addig bénultan álldogáló Julajda Jolán felsikolt, hagyd abba! Ráveti magát az elszántan dolgozó Vas Józsefre, tépi és karmolja, ahol éri. Hiába.

Kifogy belőle a szusz, a fotelba roskad. Szeméből könny pereg.

És kifulladás Vas József is. Zsíros kezét melegítőnadrágjába törli, aztán ő is leül.

A bal oldali fotelba, mert az az ő helye.

Némán bámulják a szekrénysort.

A koloniált.

Gécz János: Nagy kollázs, 2023/5.

Permanens éjszaka (1)

:
extra *szalma* / csikó – vérrel
FEST A FALRA
(aztán pedig *megsarazza*)

:
extra *szalma* / jerke – vérrel
FEST A FALRA
(aztán pedig *megsarazza*)

:
extra *szalma* / kakas – vérrel
FEST A FALRA
(aztán pedig *megsarazza*)

- [em – ber – vér – rel
FEST A FALRA
háború – hív' ezt akarja

...
H Á B O R Ú T] -

Permanens éjszaka (2)

:

EURÓPÁNK következetes kizsigerelése

megfékezhetetlennek mutatkozik

EURÓPÁNK 1 esetleges világháborúba hajszolása

jól érzékelhetően túl sokak érdeke

:

EURÓPÁNK 1 esetleges világháborúba hajszolása

jól érzékelhetően túl sokak érdeke

EURÓPÁNK következetes kizsigerelése

megfékezhetetlennek mutatkozik

:

EURÓPÁNK

e

u

ró

pa

i

és

...

USZÍTÓ SZÖRNYETEGEINEK

A

...

BŰ

NE

I

...

MEGBOCSÁTHATATLANOK

Permanens éjszaka (3)

koponyacsontjaink lisztszerű őrlétével puhára kipárnázott
karosszékekben pihegnek
elhülyülten néznek
kényszer – cenzúrázott háborús filmhíradókat
:
közben horpadt lavórokból zabálnak
:
pimpós lőrétet vedelnek csajkákból
:
girhes cafkák
leplezetlen ásítozásai közepette
eszélős – terroristákról készült jelentéseket elemeznek

Gécsi János: Nagy kollázs, 2023/6.

Ködben

A kávéház ablakán keresztül figyeltem, ahogy a késő szeptemberi köd szürkére gletteli a sétálóutcat. A telefonomon megszólalt az In the ghetto, Elvistől. Egy ideje, mióta szociálisan érzékenyebb időszakomat élem, ez a csengőhangom. Szeretek itt üldögelni, a Panta Rhei falitérképe mellett, teát vagy kávét szürcsölgetve fantáziálni, nézni a szemben lévő polcon a könyveket, időnként odapillantani a fogason lógó kabátomra, amit bármikor magamra kaphatok, és kiléphetek a képzeletemből a realitásba. Szóval csörgött a telefonom, éppen akkor, amikor arra gondoltam, hogy milyen jó lenne valakivel beszélgetni, csak úgy, nem valami konkrét témáról, hanem arról, ami eszünkbe jut. A testvérem hívott, hogy tudnék-e az unokaöcsémre vigyázni egy órát.

Persze hogy vállaltam, hatvan perc az semmiség, hamar elrepül. Úgy döntöttem, hogy sétálgatni fogunk. A kissrác beszélőkéje még ebben a barátságtalan időben is csúcsra volt járva. Folyamatosan kérdezgetett, csapongva a témák között, egészen addig, amíg meg nem látott egy hajléktalant.

- Miért fekszik ott az a bácsi? – kérdezte.
- Mert nincs hol aludnia – válaszoltam.
- Miért nem otthon alszik az ágyában?
- Mert neki nincsen lakása.
- Az meg hogy lehet? Miért nincs?
- Mert nincs rá elég pénze.

Azt már tudta, hogy mit jelent a pénz. Látszott rajta, hogy elgondolkodott. Egyre hidegebb lett, a kis száján kilehelt pára múltó pillanatként olvadt bele az őszi levegőbe mielőtt megszólalt:

- Miért nem adunk neki pénzt?
- Sajnos nincs annyi pénzünk, amiből lakást vehetnénk neki. Ahhoz ezer vagy tízezer ember megtakarított pénze kellene.
- Akkor miért nem ad neki annyi sok ember?
- Még ha adnának is ennyien, nincs, aki megtalálja ezeket az embereket, összegyűjtse és kezelje azt a sok pénzt. Nagyon nehéz lenne.

Nem voltam igazán elégedett a válaszómmal, próbáltam inkább elfelejteni a témát. Tettünk egy kanyart a Vysokán, aztán az Elnöki Palota körüli parkban sétáltunk. Kiértünk a Štefanovičovára, miközben folyamatosan kérdezgetett az autókról, épületekről, felvettem, hogy nézzük meg az óriáskereket. Nagyon fel-

lelkesült. Megkérdezte a Pénzügyminisztérium előtt, hogy azok milyen zászlók, aztán, hogy mi az az épület. Próbáltam mindenre egyszerű választ adni.

- Itt sok pénzzel dolgoznak az emberek – mondtam.
- Egészen sokkal?
- Igen, egy egész ország pénzével.
- Okos emberek dolgoznak itt?
- Igen, talán igen.
- Akkor miért nem vesznek házat a bácsinak, aki az utcán alszik?

Bosszantott a kérdés, nem is tudtam mit válaszolni, csak zavartan néztem előre. Itt akartam hagyni ezt az utcát, a parkokat, eljutni máshová, ahol sötétedés után is világosabb van, és ahol a fények és hangok túlharsogják a belső kérdéseket. Nagyon gyorsan haladtunk a Duna-part felé.

– Nézd csak, már látszik az óriáskerék! – mutattam előre, és már szinte szaladtunk. Nem is néztünk vissza, így nem láthattuk, ahogy a hátunk mögött a köd páratetőt ácsol a szürke város fölé.

Gécsi János: Nagy kollázs, 2023/1.

A változás szele

Gyakran látta maga előtt a hurkot. A hurok szelíden himbálózott a levegőben, valami felfoghatatlan és körülhatárolhatatlan térben, de világosan látta, és azt is, hogy valahol egy lámpa égett. Aztán érezte a kenderszőr szúrását a nyakán. Az egész nem volt kellemetlen, inkább olyan megszokott, mint ami természetes és várható.

Elhessegette a képet. Sétálni indult, bár hosszan gondolkozott rajta, hogy ne menjen-e inkább biciklizni, vagy úszni. Végül mégis a séta mellett döntött. Sietve, kapkodva öltözött, félt, hogy pont most állít be valaki, valaki, aki beszél majd, akar valamit, tátog a szája, mosolyog. Ő persze majd válaszol, udvariaskodik, s közben elkívánja a fenébe, mert megakadályozza őt a napi – és úgy véli, számára nélkülözhetetlen – mozgásában. Mert valahová menni kell, ha már otthon van a munkahelye az embernek.

„Halj meg!” – kívánta ilyenkor a másiknak, és mosolygott. Amaz félrefordított fejjel, kérdőn nézett őrá, még a szája is félig nyitva maradt, szemmel láthatólag tőlem vár választ, gondolta. Válaszolt hát, s közben magában ismételte: „Halj meg! Halj meg!” Nem azt mondta, hogy dögölj meg, ez túlságosan populáris lett volna a kényes ízlésének, némileg megengedő és ironikus, benne van az ellenkezője is, gondolta, déemcé!, mondta a felesége nagymamája, mikor még élt, és nem akarta, hogy megértsék a sértést, a mozaikszót, melynek a rövidítése annyit jelentett, hogy: dögölj meg cipőben!

„Halj meg hát!” – ez egyértelmű volt, ősi és kivételes. Kivételes, mert nem szokványos. Békében ilyet nem mondunk.

„Persze, próbáld csak meg, így lesz jó, hogyan”, helyeselt a betérő vendégnek, fogalma sem volt arról, hogy mi lesz jó, mit kell megpróbálni annak a másiknak, de látta, hogy amaz megkönnyebbülten mosolyog. Talán elmegy, gondolta, és még jobban feszengett.

„Nem zavarlak?” – kérdezte amaz, hirtelen.

„Á, dehogy”, válaszolta, pedig igenis zavarta, de ezt nem mondta volna, ha a világ összedől, akkor sem. Csak magában ismételte az átkot. Elképzelte, hogyan vágja le a másik megátkozott fejét, hogyan fröccsen ki a vér a nyaki artériákból, hogyan csuklik össze a test élettelenül, üres zsák módjára.

A másik leült. Hiszen megkérdezte, hogy zavar-e. Hosszú fecsegés, esetleg iszogatás, eszegetés következett. Ő, ha nem mozgott (mozgás alatt itt a sportolást kell érteni), inni szeretett a legjobban. Sört, bort vagy pálinkát. Ilyenkor elmúlt a mozgásigénye, és kevésbé kívánta a másik halálát. Ha viszont elment sétálni, főleg ősszel, mikor a határban itt-ott már felszántották a földet, gyakran eszébe jutott, milyen jó lenne fejest ugrani a rögök közé, és belekaparni magát a televénybe. Éjszakánként, mikor mindenki aludt, bugyuta filmeket nézett. Hogy teljen az idő. Utána napokig lelkiismeret-furdalása volt, az elfecsérelt idő miatt. Félszegen érintkezett; ha megszólították, hülyén felröhögött.

Most viszont itt ül ő. Talán a szomszédból jött, talán máshonnan, távoli vidékekről, voltaképpen mindegy. A lényeg, hogy nem iszik alkoholt, és enni sem kér.

Letette a poharat. Ökör iszik magában, mondta hangosan, és sürgetően nézett a betolakodóra. A vendég azonban nem vette a lapot, udvariasan elhárította a kínálást.

Kifogtam, gondolta.

Éjszaka aztán megint az álom kísérte, amelyik oly sokszor meglátogatta telihold idején. Az álom mindig más és más volt, de a lényege ugyanaz. Gyilkolt benne, illetve nem konkrétan a jelenben ölt, csak visszaemlékezett rá, hogy a múltban, valamikor ölt, gyilkolt, nem egyszer, hanem sokszor, késsel és puszta kézzel. És a tetemeket elásta, mélyen a padló alá, az ágya alá. És erről senki nem tud, sőt. Mindenki jó embernek tartja őt, tisztességesnek, becsületesnek. De ő már tudja, hogy egy szép napon ki fog derülni minden. Napfényre kerülnek az oszló tetemek, és az a nap szörnyű lesz. Az a nap lesz a harag napja. Az álom nagyjából erről szólt, nem többről. Ezúttal kicsit többet mutatott. Ezúttal nem volt lelkiismeret-furdalása, szinte flegmán várta, mikor derül fény a bűntényre.

Reggel kialvatlanul ébredt, dolgozni akart, regényt írni, vagy novellát. Megivott egy kávét, de csak fáradtabb lett tőle. Megivott még egyet, de az sem használt. Ekkor gondolta azt, hogy elmegy sétálni. Az írás amúgy jó volt, ha ment, csak az ücsörgést utálta. Ücsörögni a gép előtt. De most nem jöttek a gondolatok, melyeket máskor szinte hall a fejében. Mintha az Isten diktálna... Nekem nem diktálhat, egy ateistának, töprengett, nekem aztán biztos nem. Amúgy meg nem tudom, minek írok. Hisz senkit sem érdekel.

Az ember viszont még mindig itt volt. Úgy látszott, soha nem akar elmenni. Egyszer csak ezt kérdezte: „Tudod mit, akarsz egy kis pénzt keresni?”

A szomszéd benne volt egy hihetetlen üzletben. Vagy ő volt benne? Ezt nem tudta. Kezdek összerosódni a dolgok, de azt érezte, hogy ő mindenképpen rengeteg pénzt akar keresni. Valahogy. Mert az írással nem lehet, ebben biztos volt. Ez az üzlet pedig...

„Be kell szervezni másokat! Nézd, én sok mindent láttam már, de ez nagyon ki van találva: gazdagodjon meg költekezésből! Ilyen még nem volt! Hogy jutalékot

kapsz... Vásárolsz, és egyre több lóvéd lesz, bazmeg. Egyre több lóvé... egyre több lóvé! Lóvéhegyek. Font, dollár, euró. Meggazdagszunk. Mindenki meggazdagszik, bazmeg. Gazdag világ.”

„Azért csak halj meg! Meggazdagszunk, de te halj meg, mert zavarasz. Miattad nem sétálok! Miattad nem írok! Miattad nem biciklizek!

Szép a tavasz, és szép nyár is...”

Amúgy ifjúsági regényeket írt a hazaszeretetről, de már nem mindig hitt benne. Nem hitte el, hogy fontos, amit csinál. Talán nem volt elég visszajelzés? Nem lelkesedtek a gyerekek azért, amit írt? Nem tudta. Nem hitt magában. Nem hitt semmiben. Feszengett a rádióban, mikor behívták riportra, feszengett a tévében. És eltartották. Az asszony jól keresett, igazán jól.

„Segítek neki a cégeiben” – mondta, mikor megkérdezték, mit csinál. „Amúgy halj meg te is.”

Decemberi este volt. Egy másik nap, nem akkor, amikor a szomszéd. Aznap kivételesen nem nézett filmeket, nem ivott sört, se pálinkát. A karácsonyi ajándékokat megvette, és a biztonság kedvéért jó sok bort, meg töményet. Hogy ne unatkozzon az ünnepek alatt. Elalvás előtt még behabzsolt negyed kiló tökmagot. A kolbászra már rá sem nézett, pedig előző éjjel azt ette. Fel kell kelni éjszaka, enni, mert nem tudok aludni az éhségtől.

Hajnaltájt ébredt, hogy nagyon fáj a gyomra. Biztosan a tökmagok, gondolta. Ki kell venni azt a gyomrot, meg kell műteni, erről is álmodott.

„Kimegyek a vécére.” De már nem ér ki. A szívroham már előbb leteríti a lábáról. „Halj meg”, ez az utolsó gondolata.

*

És mégis élt, és mégsem halt meg. Ott állt mellette egy angyal karddal, s azt mondta: „Várj reám, barátom!” Vagy valami ilyesmit. Vagy ezt: várjunk még ezzel. Mint amikor terített asztalok mellett, diófák árnyékában ebédel a vendégsereg, és túl korán akarják kihozni a feketekávé. Amúgy az angyalnak is rossz napja volt az előző. Vagy inkább fáradtságos. Sokat kellett repkednie le s föl, sok dolga volt az emberekkel, akik hol karamboloztak, hol meg gyilkoltak, átkozódtak, de semmiképpen nem ültek békésen a fenekükön. De odarepült melléje, ő mellé, aki akkor már a díványon hevert, ahová azért kiszaladt, valami furcsa, erőltetett mozgással, mely nem volt se futás, se bicegés, de kétségtelenül sikeres átívelése annak a mérhetetlen távolságnak, mely hálósobáját és a díványt elválasztotta egymástól. A pamlag mellett volt a vécé, ahová ki akart jutni, de már nem tudott. A távolságok pedig, jaj, a távolságok biztosan azért ekkorák, mert a kétszáz éves parasztház, melyben élnek, hosszú és vékony, akár a cserkészkolbász. Itt még az utolsó gondolat előtt egy pillanattal sikerült kiáltania egyet, segítség, majdnem

elnevette magát, Zsuzska, segíts!, aztán mégis elmaradt az utolsó gondolat, és az eszméletét sem veszítette el, mert ott állt az angyal, és a kardját tűzbe mártotta, és ezt a tüzes kardot most mellette emelte az ég felé.

Lehet, hogy így történt, lehet, hogy vicc az egész, de most Zsuzska tárcsázza az ügyeletet, és az ügyeletes orvosnő-doktornő – lehet egyáltalán ilyet mondani egy cirka huszonöt éves bájos szőkeségre? – véletlenül pont kardiológus, és már hívja is a rohamkocsit, és közben szervezik a műtőt a kórházban, és a mentőben ott ül az angyal mellette az ágyon. Kardja villog az autó fődémjén.

Így történt, másképp nem történhetett.

Odakint fúj a szél, befúj a nyitott ablakon. A végtelenség szele. Odakint világok pörögtek, bolygók, naprendszerek. „És mindennek vége szakad egyszer. Nem csak én pusztulok el, hanem a Föld, a Nap, a világ. Az emberiség már jóval előbb, jóval korábban.”

Az angyal hallotta mindezt, és mosolygott.

Gécz János: Nagy kollázs, 2023/7.

Macskafaerdő mese

a feketemacskafa-erdőben
feketemacskafák állnak
a fehérmacskafa-erdőben
fehérmacskafák állnak
– és ez így van jól – gondolhatnánk

ám a szarkák és más erdei madarak
sőt még az avarban motozó rágcsálók is
összevissza szarnak mindenfelé
és elhagyják excrementumukkal
a macskafa-magokat

így aztán
a feketemacskafa-erdőkben itt-ott
fehérmacskafák erednek és a
a fehérmacskafa-erdőkben itt-ott
feketemacskafák erednek

ez így nincs jól – gondolják egyesek
ezeket az értelmezhetetlen csemetéket
tűzre kell vetni
kivágni mind
rendnek kell lenni

közben egy botanikus felfedezte
hogy millióból egy feketemacskafa-mag
fehéreként nő meg – albínó ugyanis
és milliárdból egy fehérmacskafa-mag
feketének nő meg – hiperpigmentált ugyanis

árulás – mondták egyesek
kiirtani mind
tűzre kell vetni
kivágni mind
rendnek kell lenni

a macskafa-erdők kipusztultak
az erdei patkányok és szarkák
máshol szartak mások földjét szórták
tele élettel és ahol addig erdők éltek
ott csak por kavargott a szélben

Géczy János: Nagy kollázs, 2023/11.

Macskalendárka – 2024-re

No 1

Percre mentél ki szobádból csak pedig
s Pöttyös cicád ugrott az erkélykorlátra.

Ámultam egyre ott, a hetedik
emeleten, hogy nincsen nélküle panoráma

már többé, mert ő bizton a Szent György-hegy
ikeri testvérévé is gömbölyödhet.

No 2

Pöttyös cicád most az asztalra szökken
s máris féltetni kezdem a kitöltött vörösboraink,

mert oly sebesen kezdett őkelme
az üveg poharak közötti szlalomozásba, mint

ha csak egy alpesi műlesikló bajnok lenne,
nem pedig macska a hófehér abroszon.

No 3

(Kirsi Kunnas nyomán)

Istenem,

be szép is lenne,
ha az egér az égerfán megteremne.
Minden napra, akár alma
az ág hegyén be-beérne
egy egérke.

Dorombolnék. S arra kérnék
erre járó: Égerfáról rázna egérkét...
Égertermő Égerfa! Sej, ha valóra válna
a Pöttyös cicád álma!

No 4

Izzik Pöttyös cicád szemének parázsa,
mert Lesence felőli alkony aranyozza.

Dohánybarna-sárga erdei sávok fölött
szőre itt lett, akárha arábiai macska bronza

az erkélyen, holott rá nem sivatagi Nap tűz. De
száll az őszi Szent György-hegy füstje.

No 5

„Un chat passant parmi les livres...”
(Guillaume Apollinaire)

Őszben, télben, tavaszban, nyárban
csak tudom már, hogy rájuk vártam:

versem dicsérje pár barát,
szobát, amelyben éppen az a lány van,
kinek könyvek közt iramlík macskája át.

No 6

„Elle jouait avec sa chatte...”
(Paul Verlaine)

Egészen közel a kezemhez
cicájával játszik a Kedves.

Akár vérnarancs szín gombolyag,
a Lesence-hegy mögé gurult a Nap.

Körmök holdja kél. Behúzva Pöttyös karmai:
Dehogyis hamis idill! Igazi.

No 7

Szétnézhetnénk most innen, az égbolt bár fekete
és csak alig látszik bármelyikünk lehelete,

ám fölragyognak a környék temetői. Ideig-óraig
mivel megannyi gyertya gyúl. S messzire világlik.

A Teremtőtől két örökmécsest is örökölt
Pöttyös cicád. Szemének páros parázsa: zöld, zöld...

No 8

Régebbi augusztus volt. Az utcán gazdátlan ázott.
Tán már jött is volna utánad.

Félt. Szemében foszforeszkált a bánat.
Te adtál nevet a Pöttyös cicának.

Augusztus volt, az idei. Ilyen egyszerű oknál
fogva engem is kézen fogtál.

No 9-10

Megörökíteném, ám sajna-sajna,
nem kaptam tálentumokat a rajzra,

csak csöndben játszom a verset a szóval, na
meg most betűkkel is, hogy a Pöttyös macska

elém rohanhatna,
mert sziluettjét adja ki e kalligramma:

széles nagy M lett füle párja,
A a feje és S a farka,

egy elnyújtózó C, de orra buktatva
a teste akárha.

Elhasalt K-nak két szára a menső két láb, a
másik kettő meg az A-ból kerül hátra.

No 11

Félelme még a tizenegyesnél sincs neki.
Mögötte a háló drótjának hatszögletű méhsejtjei,

nehogy leszédüljön az erkélyről, hetedik emeleti.
Már láttam elég kapusbravúrt, robinzonádot

a Fekete Párductól is, ám Pöttyös cica igazán büszke
lehet: jól helyezett szivacs labdáját a karmára tűzte.

No 12

Weöres Sándor mester verse felől értelek Téged,
Pöttyös cica!, mert nekünk is gyerekkorunkban a

sok drága holmi közt legkedvesebb volt a rongybaba.
Tőlem még csak fenyőtobozt kaptál (engem szégyen éget!)

kócmadzagra kötve. S most azzal játszol csak, pedig
mily' gazdagon vesznek körül Gazdádtól való kincseid.

No 13

Amióta meglátta, hogy a szekrény hősín
oldalára föl Te teszed, magának szeretné a

magasabban lévőket is. Értük ácsingózik,
és sikerül is a Pöttyös cicának néha,

hogy mancsától hulljon le egy hűtőmágnes:
félálmodban csupán virág-nesz.

No 14

Drága Pöttyös cica! Nem tudhatod, hogy formás macskakoponyádon egyre az M betűt csodálom, néznélek,

mert mindnyájan Mária tiszteletére hordjátok azt a jászolból. Akárha tanúi a Ded születésének.

Nékem is rajzolódik két tenyeremben egy-egy **M**. A Gazda súgja: gondoljak a végre (*Memento Mori!*) míg simogatlak!

No 15

Drága Pöttyös cica! Ezt a képeslapot egy Rembrandt-rajzról már karácsonyra kapod.

József az ablakon néz be. A Kisded is rajta Mária karján, s köntöse szélén macska.

Ha lángokból kéne menteni, tudom már jól, nem a Rembrandtot, Téged hoználak ki a szobából.

No 16

Victor Hugo szerint Isten a macskát azért teremtette, hogy otthon az ember tigrist simogathasson.

Két éve Te is lakásodba hoztál egy ázott árvát, s amíg simogatom őt, *Pöttyös* cicádat, Kedves,

jusson eszedbe most, hogy ugyan – nomen est omen – ha nem is tigrised, ám legalább foltos párducod lett.

No 17

Görbített gerinceden, arra riadtál éjszaka. A görcsös fájdalom ellenében ő,

csak Pöttyös cicád volt Veled egymaga.
Megfeszült íjként simult. Hátadhoz a hát.

Így csillapította a kint, sérült aurád
foltozva, akárha leghűbb szerető.

No 18

Hogy ha egyszer megkérdik majd odaát,
mégis, e földön mi volt a jó? Macskádra

mutatok, ki sebzett lévén lassan szelídült hozzám
csak, ám már nékem is majdnem úgy dorombol akárha

Neked. Egyszóval: érdemes volt élni, főképp
azért, ahogy éppen most minket a Pöttyös cica lát.

No 19

Éjfél. Macskád már szemét hunyva, gömbölyödve
hagyta: egymásba olvadjon minden pöttye-

csíkja a takaró mintáival. Simáltam rajtuk
s tovább: a Te lány kézfejen is.

Csak percek után kelt föl tökéletes háromságunkból
cicád. Kiről festmény sem lehet, nem, sose giccs.

No 20

A nyolcadikon zongoraművész lakik,
és bele is fülelsz az éjszakába, amíg

a fagyos erkélyek magasán túl ezüstfehér,
hogy ősztse bundád a téli telihold.

Abban pedig Szent Cicelle és Dávid zenél.
Daluk, Pöttyös cica, el Te dorombold!

Pöttyös bögre

Persze nincs ebben semmi természetellenes. „*Tetszik tudni, én félek magától*”, öt szó, semmi több. A kislány világosan emlékszik arra, hogy neki is mondták már ugyanezt. Minden bizonnyal álmodhatta, mert amikor neki mondták, legalább százéves lehetett.

A professzor a presszó túlsó végében várakozik. A lány odasiet hozzá. Késett, mint mindig. Akárhányszor eljön, azt gondolja magában, hogy a professzor el sem jön. Ezért ő maga is úgy indul el otthonról, hogy el sem jön. Ide, a presszó túlsó végébe. De mégiscsak itt van. És a bosszús professzor is ismét várakozik rá. A lány leül, a férfit néz: „*Tetszik tudni, én félek magától*”. A férfi meglepetten néz a kislányra, sőt, maga a lány is meglepődik kijelentésén, így a kérdésre, melyet a professzor tesz fel, hogy „miért”, nem is tud rögtön felelni.

– *Mintha mindent és mindenkit a félelem hajtana. Alig van olyan pillanat, amikor az ember tudatosan vagy öntudatlanul ne rettegne valamitől vagy valakitől.*

A kislány felismeri a John Vermulen-idézetet, de nem tesz megjegyzést, hallgatja a férfit görbe mosollyal a száján.

– A félelem egyébként sem az, amit most te érzel. Te csupán zavarban vagy. Kissé bizonytalan zavartságban – ezt is mondja a professzor.

A férfi kiemeli táskájából egy ósdi tükröt, majd a lány elé tartja. A kislány belenézi nagy barna szemeivel, majd elpirosodik. Hallgatja a professzor szavait, de közben a tengerre gondol, és arra, hogyan futott tegnapelőtt végig a sziklaparton.

– Le kell írnod, amit most látsz magadon. Írd meg, aki vagy. Írd bele, hogy mi az, ami számodra félelmet szül ebben a világban, hogy mitől érdemes félni, s mitől nem. Így akarok választ kapni arra, hogy miért félsz tőlem. Rájössz majd közben mindarra, amit én már tudok s látok veled kapcsolatban.

A kislány alázatosan bólogat, de hogy pontosan miért is engedelmeskedik a professzornak, és hogy egyáltalán miért találkozgat vele hétről hétre, maga sem tudja. Arra jött rá, hogy mennyi mindent nem tud még. S arra is, hogy milyen jó, hogy legalább azt tudja, mennyi mindent nem tud. Talán szerelmes a professzorba. És ezért van itt. Gondolja magában.

Látja, ahogy a férfi gondolatai is elkalandoztak. A kislány követi tekintetével a professzorét. Mindketten a fehér sirályok mozdulatait tanulmányozzák a nyitott ablakon át.

– Jó nézni őket, ugye? – kérdezi a kislány. – Ha kiszűröd képzeleteddel az eget, a felhőket s a nap fénylő ragyogását, nem marad ott semmi sem, csak végtelen távlatokat nyújtó fehérség. Tollukkal, verdeső szárnyukkal egymást érintik, simogatják, egyre közelebb s közelebb szállva egymáshoz. Csendjük bár gyönyörű, valahol mégis félelmetes. Ez a félelmetesség őket is megijeszti. Ez látszik rajtuk. Magasban szállanak, röpködnek, külön-külön, de mégis egyben, alattuk a hullámozó tengerrel. Elég egyetlen szárnytörés ahhoz, hogy a vízbe zuhanjon valamelyik. Ez voltaképp a világ bizonytalansága, nem is az övék. S félnek egymástól. Félnék, hogy szárnyaikkal egymásba akadnak, és ez az elakadás végzetes is lehet.

A lány agya egyre inkább beszűkül, valóság és fantazmagória között lebeg. Az utóbbi időben nem aludt sokat, talán ezért, gondolja magában. Nem akarja, hogy a professzor észrevegye zavartságát, vagy hogy okoskodónak nézze, így rögtön másra is tereli a témát, a családjáról kérdezzé a férfit, a nejeről, főleg arról, hogy milyen volt a trópusi nyaralásuk, meg hogy sikerült-e a legutóbbi kísérlete az újféle robbanóanyagokkal.

Ám a professzor közbevág, jólesően belekortyol fekete eszpresszójába, és csak ennyit mond: – Nincsen senki körülöttem.

A kislány meglepetten körülnéz.

– Nem, nem érted. Nincsen. Sem a világban. Sem a pöttyös bögre a markomban, sem úgy, hogy ráhelyezem erre a négy lábú asztalra. Tisztaság van. Ahogy mondtad az előbb, csupán fehér tollak. Ezekben a fehér tollakban állsz. Érted már? Csak te magad vagy. Nem számítok én, s nem számítanak mások sem. Azt vonzod be, amit te szeretnél. Külön világot kell, hogy teremts. Hófehérré fested magad, szárnyakat kötsz magadnak, és fogsz egy képzeletbeli pálcát. Oh, kislány, valóságos boszorkánnyá kell, hogy *varázsolódj!*

A professzor feláll, kifizeti a számlát, s indok nélkül elsétál. A kislány fél, hogy valamivel megbántotta a férfit, vagy netán örökre itt hagyja őt, és sohasem jön vissza.

Nézi a pöttyös bögrét az asztalon, amiben már nincsen semmi. Hátradől, lehunyja szemét, és az ómamájára gondol, ahogy kagylót szednek a vasárnapi ebédhez, meg a tenger hullámozására, ahogyan belefekszik, ahogyan végigfutnak a szikrázó hidegek a talpai alatt.

Hát csak ült-üldögélt, s gondolatai olyannyira kifárasztották, hogy egészen butácskán, de elbóbiskolt, hogy jobb volna hajóra szállni, amikor hirtelenjében a professzor szorongatta rémülten a kezét, előre, előre! Nyomukban *a titokzatos szörny*, merthogy mindenki így szólította; *a titokzatos szörny*.

A kislány valami mocorgást érzett kalapja alatt. Aztán szemében megjelent egy hosszú, nyálkás, bíborzöld színű csápos fej. – Jajjj! Jajj istenem, valaki segítsen!

– Most mit ijedsz így meg tőlem, hé? Igaz, ami igaz, fejem nem elég nyákos, színem pedig ma nem eléggé tarka, de nem kell így jajveszékelnem, te bárdolatlan!

A kislánynak ideje sincs, hogy meglepődjék bármin is, azazhogya nem tudja, min lepődjék meg először, azon, hogy a fején egy beszélő hernyó sértődik meg épp, vagy hogy a gőzös hajó egyre csak megy előre pöfékelve, mert nyomukban *a titokzatos szörny*, vagy azon, hogy „Miiiiáááááááááá!”, a gőzös hajó hatalmasat repült a hullámok miatt – átrepítve őket tengeren, erdőkön, házakon, egészen be egy romos antik épület ablakán zuhanva.

A kislány tekintete a professzorét keresi, ám nem találja sehol.

– Most már egészen bizonyos, hogy nem láthatom őt többé. A titokzatos szörnyet magunk után hagytuk; magára hagytuk őket ketten, a professzort és a szörnyet – gondolkodik hangosan a kislány.

A lány leül a romos épület közepére, majd sírni kezd. Senki nem törődik vele most már, ráadásul egészen átfagyott, úgy hiszi, hogy keresztülestek az egész földgolyón.

– No, ne bőgj – szólal meg a beszélő hernyó.

– Egyébként meg úgysem értem, miért sírsz, hiszen te magad engedted ki hátlójából a szörnyet.

– Hogy én?! – kiált fel mérgesen a kislány. Hiszen én még csak azt sem tudom, hogy hogyan és honnét kerültem ide!

– Nem szép dolog nem felvállalni tetteinkért a felelősséget – forgatja szemét a hernyó.

A hernyó leugrik vége a kislány kalapja alól egy asztalra, és folytatja:

– De tudd, hogy én nem haragszom rád. Megértem, miért engedted szabadjára a szörnyet. Megsajnáltad őt, ez érthető. Ráadásul te még csak egy kislány va...vaaaagy, miióóóóó, jajjj nekem, jaj nekem, segítség!

A kislánynak először az arcán látszódik meg a változás. Hirtelen tempóban ráncok keletkeznek rajta, majd a nyakán, a kezein, s végül az egész testét belepik, s ha ez nem lenne elég, egészen *összetöttyed* a teste.

– Mi...mi...mi történik velem? Szólal meg rekedtes, vékony hangon az immár öregkislány.

Eközben a hernyó lassan, mintha az öregkislány nem venné észre, apránként hátracsúszkál.

– Állj meg, hé! – kiáltott utána az öregkislány. – Nem hagyhatsz magamra, ráadásul nem ismerek itt senkit rajtad kívül.

Az öregkislány legalább százévesnek tűnik ezekkel a ráncokkal, a vékony, megöregedett hangjával és *összetöttyedett* testével.

– Tetszik tudni, én félek magától – szólal meg a hernyó.

Lehajtja fejét az öregkislány, és azt sem kérdezi meg, miért, most már végleg elveszítettnek érzi magát.

New York

(New York)

Az öböl vízszintes tükrében
a város szarvai látszanak
a csillagos eget szurkálják egyre.

Fények garmadája villog
és fennakadnak a zátonyon
a flitter-csónakok
ideges lábaid elé sodródnak
ide a fedélköz felé úsznak
csillogó brokát estélyi öltözetben.

és láthatod bizony elvesztünk
tűként bujdosunk sztaniol csomagolásunk
labirintusában

Vegyük hát a tényeket
most akár saját magunkra szabva –
mint a hihetetlen hosszú limuzinokat
a Central Park virgonc mókusait
és a szabadság tetemének vasszobrát

New Yorkban amúgy is esteledik

A nagyváros mint ezerkarú kandeláber
Einstein tételét a fény sebességéről
esténként felrója a víztükörre

Még ezüstösen villan egyet
az ég vásznán
a hollywoodi vérözön

Meddig ér el a márvány és üveg birodalma?
Merre céloznak a karcsú felhőkarcolók rakétái?

Az Isten hot dogot vásárol
a hatvanemeletes utca alagsorában

Az Isten itt néger
aki beleszeretett a beton szürke unalmába

És a legújabb rabszolga nemzedék
önmagából fiúgyermeket hoz a világra
aki most egy papundekli dobozban fekszik

Örömóda

(Óda na radost')

Hová tűntek a régi versek?
Mire is voltak?
Kiknek számítottak?

Valahol még bennünk
lappang
az időzített nürnbergi bomba,
a frankfurti pornómozi,
a Coca-Cola és szemben a Moulin Rouge
Lenin képe egy marseille-i kirakatban
Côte d'Azur kifakult képeslapja
Pisa ferde tornya
a firenzei éj
a bolognai buzik
a Szent Márk tér hajnali galambjai
az agyonfestett arcú vámos nő
Bécs és Dévényújfalú között a vonaton

Hol vannak még régi versek?
hiszen már senki sem ír ilyeneket
amik valóban senkit sem is szolgáltak
Európában már kikapcsolták az áramot
sötétség támadt mint egykor az idők elején
gondolatban szobánk mennyezetén gyalogolunk

míg a gyermekeink álmukban kinevetnek
de az élet kapujában sosem térítik meg a belépti díjat
ami sohasem ért sokat, de valamennyit talán
És sosem fizetődik ki a halál

Mielőtt még

(Predčasne)

Délelőtt mintha
valamilyen menetrend szerint
hirtelen kiürült a memóriám.

egyértelmű és visszavonhatatlan ez a lélektávozás

a kiürült térben hideg árnyak kószálnak
és beleremeg a föld

a mélyben a föld alatt már illatok tobzódnak
egyre inkább megfeszül az elvékonyult húr

majd végül elpattan
és a tájon kivirul a kikelet.

Hír hazulról

(Z domova)

Jön a tavasz
a száraz medencékben
könnyű esők heverésznek

Pár ember még
magán felejtett télikabátban ácsorog.

Alkalmi sorok

(Príležitostná)

kedvelem az alkalmi verseket
eltűnedező illatuk van
elvakító színek bolyonganak a széljárásban
kedvelem szavaik őszinteségét
valódi sóhajaikat
váratlan felkiáltások özönét
Valamennyi vízesés az éjszakákban
és toronyzene
Leginkább azt kedvelem bennük
amikor e homályos jelenség a mi tájékunkon jár
bámulom bérlakásunk világát
és lábujjhegyen
a hálósobába settenkedem
csak hogy melléd heverhessek
mert szeretem az alkalmi verseket
a sietős szavak füzérét
a váratlan hangok csendülését
a hirtelen felkiáltásokat.

A föld asszonyi vonzereje

(Ženská zemská přitažlivost)

Az asszony mikor a lába a földre lépett
rögtön vonzást teremtett
ilyen a jól átgondolt
asszonyi diplomácia
ilyen a földi lét
ami az asszonyra fektette a férfit
hogyan megteremtse a földi paradicsomot
mert vonz a gravitáció
akár a parázsból a sült gesztenye illata
de odaszorít a vonzerő is
a derékövünk éke

Az abrosz gyanánt
kiterített vonzás
a magasfeszültség
mely kifeszít
és áramköreink együtt áramlanak
ez pogány hitvallásunk
katekizmusa
míg a férfi az asszony domborzatát
síkká simogatja
aki megnősül
az hajnalcsillaggá szépül
de az asszony kezében maradnak a lapok
mindig az asszony dönt
ezért a nehéz vizsgapillanatokon
sem nyugszik meg az örökké nyugtalan
asszonyi vonzalom.

Minden előzetes híján

(Bez pripravy)

Vers csak egy petákért
legyen az valódi vert fabatka
vagyis egy peták
alatta szerelmes üzenetek halmaza
és erdei falevelek
már az első asszony
szerelmes levele is ott volt
azon az ágon

Gágyor Péter fordításai

Ízek és emlékek – második

(részletek)

Libások és sonkakatonák

Füstölt libacombok. Rajtuk ujnyi aranysárga hāj. Vörös húsuk és a gyöngyöző zsíros fény egy egész miliót jelentenek. Az otthon melegét, valami régi, halvány emléket zsidó otthonoknak, amikről nagyanyám mesélhetett anyámnak tollfosztások közepette. Vevői számára készítette a kóserül levágott, nagy zsíros libákat. Ebből élt, és tartotta el özvegyen négy gyermekét. Fiatal anyámat, apámmal kötött jegyességük idején, bevonta a munkába. Együtt fosztották szárazon a libák tollait a kóser előírások szerint, mivel a forró vízben megfőtt volna a vér a kivéreztetés előtt.

*

Mi ajándékként kaptunk a liba-kultúrából, és észre sem vettük annak nagyszerűségét. Most értem ezt, és próbálok emléket állítani neki.

*

Ahogy írom, felmerül előttem egy fekete-fehér fotó látványa. Holokauszt-dokumentumként láttam egy brosúrában. Közvetlenebbül hatott rám, mint sok megrendítő, sokszor elviselhetetlenül fájdalmas hatású kép a tanúság üzenetével. Ezen a fotón egy fekete kaftános haszid férfi látszik a deportálásra menetelők sorában. Hóna alatt nagy, fehér tollas libát, a biztonságának hitt kincsét szorongatja. A mártír Ámos, vagy akár a legnagyobbak sem alkothatnak jelentősebb képet annál, mint amikor a valóság maga „mímél művészetet”.

*

Mi szegényként ettük a libacombokat, valójában a sonkák hiányában, és nem vettük észre, hogy magát az igazi luxust kaptuk bennük. Apám kényszerű osztogató természetének, az igaz zsidó sorsnak következtében megkaptuk azokat a jókat,

amikről ő tudott, mert része volt bennük valamikor élete során, és feladatának tekintette mindannak megosztását és tanítását, amit ő valaha jónak tartott. *„Ha jó volt a walesi hercegnek, neked is jó lesz”* – mondogatta. Ilyenek voltak otthon a „libalakomák” is.

*

Hatalmas libamájak sülték, először lassan főve a tiszta aransárga hájban, amiből, miután kisültek, napokig ehettünk szeletelve a megdermedt zsírból. Vajpuha állagukat és ízüket semmilyen fűszer vagy só nem érintette, bár anyám végül, azt hiszem, használta ezeket a sütésükhöz. Csak a végén kerültek a zsírhoz, amikor a forró zsírban még fortyogó májakat meghintette – nem túl kóser módon – pár csepp tejjel, és azok porhanyóssá, tiszta libamájakká sülték. Csak a zsírjuk lett zamatos a fűszerektől, de májas ízű maradt az is.

*

A zsidó liba-kultúra segített abban is, hogy füstölt libamellet és combok lóghattak zsinegeken a kamránkban, és nagynéném előszobájának mennyezetéről, amiket ugyanúgy pácoltak, mint a magyar disznóölések idején a füstölni való húsokat. Csak utólag tudtuk értékelni, micsoda csemegék voltak ezek a libahúsok. A maguk idejében még rájuk telepedett a hiánypótló szerep, mert azt hittük rosszabb helyzetben vagyunk, „kisebbek” vagyunk, mint a nagy sonkák birtokosai, akármi-lyen jóízű is egy füstölt libamell. Milyen jó jelképe ez a zsidósággal kapcsolatos kisebbségi érzéseinknek! Táplálta ezeket persze, hogy amíg gyöngyözve főtt otthon a húsleves, engem hazafelé az utcán még a nyolcvanas években is kedélyesen köszöntöttek szalon-antiszemita barátaim: „Készül a libavacsora?” Ahogy a stadionokban ma is hangzik: „Libások...”

*

Az őszi zsidó ünnepeket csak Apám tartotta. Ilyenkor számára volt elkészítve a liba- vagy kacsasült a kompóttal. Emlékszem, ahogy az őszi délutánon ott hűlt a szép étel az ablak párkányán, és várta a Jom Kippur beköszöntét. Az ünnepről mi szinte semmit sem tudtunk. Apám nem, vagy csak nagyon „ügyesen” beszélt a zsidóságról. Egyszerűen féltett bennünket. Csak a nagyanyám iránti rajongó szeretete miatt a zsidó temetőben tett rendszeres vasárnapi látogatásokkor tudhattam meg valamit konkrétan a zsidóságról. Tanítása ilyenkor is egyedül arra szorítkozott, hogy a család fontossága, és a szülők, mindenekelőtt az anya tisztelete a zsidó tanítás alapvető része. Ezeken a vasárnapi temetőbeli látogatásokon alakulhatott ki bennem a nem tudatos kép apám valláshoz való viszonyának nagyon liberális voltáról is. Hiszen egy gyermekben nagyszerűen tréfás benyomást

keltett, ahogy csak négy sarokra bütykölt zsebkendő került a fejére a rituális fejedő helyett, amikor a régi, nyikorgó vasrácsos kapun át a temető kavicsos útjára léptünk.

*

Apámnak az őszi ünnepekre voltak „zsidó” kompótok eltéve. Cukrozott szedrek üvegekben, rummal locsolva. Dióval töltött szilvák. És a csodálatos cukrozott zöld dió. Micsoda élvezet volt számunkra a szirupból, a szűk üveg nyakán keresztül megpróbálni kiszedni egyet ujjainkkal, kotorászni a sűrű édes lében!

*

Anyám, még a régi tűzhelyes időkben, amikor ezeknek a „sparhelteknek” nagyszerű emeletes sütőjük volt, mindenféle kalácsokat, fonott kalácsot is sütött. Fogalmam nem volt – és talán neki sem igazán – a fonott kalács rituális jelentőségéről. Mégis, ha most visszagondolok az öt-hat éves kislányvoltomra, ahogy anyám kezét néztem az egymásba fonódó tésztákon, a képek az élet egyik legszebb mozzanatát jelentik nekem. Értjük vagy nem, a lényeg van.

*

A nem zsidó háztartásban a füstölt libacombok mellett voltak később sonkák is. Hatalmas, jól kiszáradt, lila húsú sonkák. Papa emlékét idézik, apám legközelebbi zsidó barátját, akivel egyidőben kerültek vissza a háború után, és akivel közös háztartásban éltünk egészen addig, amíg gyönyörű keresztény feleségével és Auschwitz-túlélő nővérével együtt el nem indult Amerikába a forradalom utolsó napjaiban.

*

Társbérletben éltünk. Apám így mentette meg számunkra a belvárosi lakást, hogy az családi otthon maradhasson a kényszerű összeköltöztetések idején. Az erős barátság és az átélt jelentőségteljes évek révén egy családdá lettünk. Jól mutatta ezt, hogy mi, gyerekek, mindvégig Mamának és Papának hívtuk őket, míg szüleink megmaradtak Anyunak és Apunak.

*

Ebbe a lakásba hoztak engem haza a kórházból közvetlenül születésem után, 1945 őszén. Papa zsidó létére mindjárt keresztapámmá avanzált. Beállt fiatal olasz nagynéném, keresztanyám mellé. Legalábbis jelen volt a keresztelőmön, hiszen

később sokszor hallottam a családi adomát, hogyan törölte le rólam titokban a keresztségét, mondván, a novemberi napot túl hidegnek találja erre.

*

Mamáéknál mindig nagy disznóölések voltak. Sváb hentes készítette számukra a baranyai specialitást, a szajmókát. Zsinegekkel körbefont, paprikás bőrből lógtak ezek a szalámik, baranyai nevükön stifolderek. Kenhető húruk édeskes volt az édes, bíborszínű paprikától, némi cukortól és egy kis konyaktól, ezért számunkra a legfinomabb csemegét jelentették. Papa kent belőle nekünk a fehér zsemlekre. A sonka férfias, komoly étellé vált, ahogy a számunkra csodálatos zsebkesével kockázta, szeletelte a húst. Az ölébe ülhattunk, amikor hazajött sofőri munkájából. A húsos zöldpaprikák és paradicsomok teljes étellé tették a sonkakatonákat, amikről Papa azt remélte, segíthet vele elképesztően sovány lábszárainkon.

*

A vacsora feletti beszélgetések félelmetes és nagyon érdekes mesékké álltak össze bennünk. Hallottuk úti beszámolóit kilőtt tankokról, zsugorodásig égett orosz katonákról. Bármilyen félelmetesek voltak is azonban ezek a „mesék”, és bár féltünk is mi gyerekek olykor-olykor a beszámolóktól, véletlenül hallott beszélgetésektől, és az utcán, a rádió előtt veszteglő orosz tanktól is, számunkra a forradalom mégis azt jelentette, hogy szokatlanul sok nápolyi és keksz van a konyhai kredencében. A forradalom előtti utolsó napokban ez volt kapható, fel kellett halmozni belőlük az élelmiszerhiány miatt. Később a kamrában nagy konzervdobozokban állnak a segélyszervezetektől beszerzett sárga, svájci sajtok. És mindannyian együtt vagyunk.

*

A forradalom szenvedő lényegét mi, gyermekek csak akkor éreztük meg valamilyenre, amikor könnyáztatta kis kezeink nyomai mellé a falakra mindenfelé felírtuk ajakrúzzsal, mint vérrel, „Papa, miért mentél el?”.

Kölcsey Ferenc, ahogy nem ismerjük

– levelei a mesmerizmusról, avagy állati mágnességéről

A reformkor előtti időszak legismertebb folyóirata az 1817-től megjelenő Tudományos Gyűjtemény volt. 1828-ban, a tudomány haladása iránt érdeklődők az I. kötetben figyelemfelkeltő értekezést olvashattak *Az állati Magnetismus nyomairól a régiségben* címmel. Az értekezés szerzője Cselkövi-ként írta magát alá, keresztnév nélkül. Ilyen nevű/álnevű író még nem szerepelt a TGY szerzői között. S már most elárulhatom, hogy a későbbi kötetekben – a TGY utolsó kötete 1841-ben jelent meg – sem találkozunk Cselkövi névvel. Sőt, amikor az 1893-ban kiadott Pallas Nagy Lexikona az *álnév* címszóban felsorolta a *hazai irodalomban ismertebb* álnveket, a Cselkövi név nem szerepelt a listán.

Mielőtt felfednénk Cselkövi kilétét, essék szó az értekezés címében szereplő *állati magnetismusról*. Mitől *állati* a magnetizmus/mágnesség? Vagy nem is *állati*? Az *anima* latin szó számtalan jelentéssel bír: szél (szellő), levegő, élet, életerő, élőlény, állat. A magnetizmus (egyik) atyjának tartott Mesmer rájött, hogy kúránál nem a mágnes, azaz a halott érc segít, hanem a mágnes titkos erejével az analóg erő az élő emberben. Így született meg az *animális* jelző, amely igen szerencsétlenül fordítva az *állati* mágnességhez vezetett – tierische Magnetismus – a helyes *életmágnesség* helyett. Nos, ilyen fordítói baki máskor is történt már.

Maradva a kaptafámnál: a latin *tuberosa* jelentése *gümös, gumós* – rokon eredetű a tuberkulózis, azaz tüdőgümőkór neve –, ám a népi nyelvérzék úgy tette értelmesebbé, hogy a *tuberosát* a *tuba* (tubica, galamb) és a *rózsa* összetételének fogta fel. Így lett belőle virágnév: tubarózsa. (Tótfalusi István: Vademecum. Szokatlan szavak szótára, 1983).

Az előzmények

Maradva az *állati mágnesség*nél – e szókapcsolat a reformkor kezdetén már közhismert. Köszönhetően egy 1818-ban megjelent, az *Állati mágnesség mérőserpenyője* c. könyvnek. A könyv szerzője a *magyar királyi pesti Tudomány Mindenségbeli Orvos*

Tehetségnek, azaz az egyetem orvosi karának tagja, *Kováts Mihály* (1762–1851), a 19. század elő felének ismert orvos írója volt. Nem kívánom bemutatni a Franz A. Mesmer (1734–1815) által 1775-től tanított, majd Bécsben, Párizsban sikerrel gyakorolt állati mágnesesség – későbbi nevén *delejesség* – tanát. Mesmer életét az orvos író Raffy Ádám *A léleklátó* c. 1967-ben megjelent regényéből, tanítását, a mesmerizmust Stefan Zweig *A lélek orvosai. Mesmer – Mary Baker Eddy – Freud* magyarra is lefordított kötetéből ismerheti meg az érdeklődő.

A 19. század elején feledésbe merült mesmerizmust a németek kezdik újra dicsérni, alkalmazni. 1816-ban Karl A. Eschenmayer filozófus és természetbúvár kiadja a *Versuch die scheinbare Magie des thierischen Magnetismus aus physiologischen und psychischen Gesetzen zu erklären* c. munkáját. A német szerző az akkor már mesmerizmusnak nevezett gyógymodot tartja az orvostudomány legfontosabb irányának.

S mivel a mesmerizmus Pesten is terjed – *itt is már (1818-ban!) három mágneselő szuszék van*, írja Kováts könyvében –, doktorunk úgy mutatja be az új orvostudományi *szakadást*, hogy lefordítja a fentebb említett Eschenmayer munkáját, ám rögtön *mérőserpenyőre* helyezi azt. Az orvostörténészek megegyeznek abban, hogy Kováts kétrészes munkája *epébe mártott tollal* írt szigorú kritikát és cáfolatot tartalmazott a mesmerizmusról.

Kováts könyve szelet vetett, vihart aratott. A Tudományos Gyűjtemény 1820. áprilisi IV. kötetében éles hangú recenzió jelent meg könyvéről D.G. tollából. Sokáig *Dayka Gábort* sejtették a D.G. mögé rejtőző íróban, azonban ma már egyértelmű, hogy a könyvismertetést *Döbrentei Gábor* (1785–1851), az Erdélyből Pestre települő irodalmár írta (lásd a *Nyelvújító társa, barátja, orvosa volt Kazinczynak – Kováts Mihály [1762–1851]* c. tanulmányomat a Széphalom 31., 2022-ben megjelent kötetében.). Döbrentei recenziójából csupán egyetlen – ma is érvényes – szempontot idézünk: „*Valamelly dolgot tsupán azért mint tsudálatos, újj, és különösnek látzik, s e dolog való gondolkozásunk módjával, megrögzött régi princípiumainkkal meg nem egyez, merőben tagadni nem lehet.*”

Döbrentei recenziója megtépázta Kováts orvosi hírnevét. Ez érthető, hiszen a mesmerizmus mellett olyan tekintély tette le a voksot, mint a pesti egyetem orvosi karának élettan (fiziológia) tanára, id. *Lenhossék Mihály* (1773–1840). Lenhosséknak, Kováts könyvét egy évvel megelőzve, már 1817-ben megjelent a Tudományos Gyűjtemény hasábjain az *Állati Magnetismus Rövid rajzolatja* c. értekezése. Pontosabban: a német, pressburgi/pozsonyi gyökerű Lenhossék nem tudott jól magyarul, említett értekezése is az egyetemi oktatás hivatalos nyelvén, latinul íródott. Így a szóban forgó értekezése is csak fordítás. 1821-ben, a Tudományos Gyűjtemény III. kötetében, egy végzős orvos, *Bódogh Mihály* (1789–1825) – orvossá avatása után gyakorló orvos Miskolcon – így kezdi a *Próbátétel a Mesmerismus avagy állati Magnetismus Theóriájában* c. írását: „*Miólta a Tудо-*

mányos Gyűjtemény 1817-dik esztendei X-dik kötetében Hazánk nagy érdemű Tudóssa T. Prof. Lenhossék Úr – ezen tárgyról való értekezése általam magyarátván megjelent...” Az idézetből kiderül, hogy a bibliográfiákban, így a Tudományos Gyűjtemény Repertóriumában (Győr, 1998) is a Lenhosséknak tulajdonított magyar nyelvű értekezés csak fordítás.

S hogy teljes legyen a kép: Döbrentei tudott arról is, hogy Marosvásárhely (ma: Tirgu Mures, Románia) híres – ma főleg emberbarátként ismert –, Pesten, 1798-ban diplomázott orvosa, *Gecse Dániel* (1768–1824) sikeresen próbálkozott az új gyógy mód, a magnetizmus alkalmazásával. Sőt, valószínűleg, Gecse Döbrentei biztatására jelentette meg 1821-ben, a Tudományos Gyűjtemény XI. kötetében, ill. 1822-ben, a VI. kötetben kétrészes *Az állati Mágnesség négy Históriaji* c. négy betege kazuisztikáját, kórtörténetét bemutató írását. (A részletek iránt érdeklődőknek hívom fel a figyelmét a Székelyföld csíkszeredai kulturális folyóirat 3. számában, 2022-ben, publikált *Én voltam az első Erdélyben – Gecse Dániel, a magnetizőr* c. írásomra.)

Cselkövi, azaz Kölcsey írása

Az előzmények rövid áttekintése azért volt fontos, mert így kiderült, hogy az állati mágnességről, azaz a mesmerizmusról – érthető módon, hiszen új gyógy módnak számított – elsősorban orvosok/orvos-írók tettek közzé értekezéseket, ismertetéseket, kritikákat. E sorból lóg ki tehát Cselkövi 1828-ban a Tudományos Gyűjteményben megjelentetett értekezése. A Cselkövi név elől/mögül hiányzik a titulus – vagyis szerzőnk nem volt orvosdoktor. De ki volt ő valójában?

Nos, itt az ideje, hogy eláruljuk – bár az álnév betűivel eljáradozva a tisztelt Olvasó is rájöhetett már –, a Cselkövi név mögött nem más rejtőzik, mint Kölcsey Ferenc! Habár e *kettős* nem szerepel a Pallas-féle álnév-listán, a már említett, Csécs Teréz által összeállított, Tudományos Gyűjtemény-repertórium a Cselkövi név mögé ezt írta: *lásd Kölcsey Ferenc (138. o.)*. Nos, ez a megerősítés indította el orvostörténeti érdeklődésemet: mi készítette a költő, esszéíró Kölcseyt arra, hogy álnéven az állati magnetizmusról írjon? E kutakodás során ért az igazi meglepetés: Cselkövi/Kölcsey-nek nem ez volt az első írása a mesmerizmusról. A bibliográfiák sem igen tudnak arról, hogy a Cselkövi-közlés tulajdonképpen egy újraközlés. Kölcsey az eredeti tanulmányt 1823-ban, csekei visszavonultságában írta *Levelek a mesmerizmusról* címmel. Értekezése 1960-tól könnyen elérhető a Kölcsey összes művei (KFÖM) I. kötetében, a 977–996. oldalakon.

Talán csak véletlen egybeesés, hogy Kölcsey ezt az értekezését abban az évben – 1823-ban – vetette papírra, amikor megírta legismertebb, leggyakrabban

szavalt és énekelt művét, a Hymnust. Az indítékok után nyomozva találtam rá egy Kölcsey által, Pozsonyból, 1833. március 20-án írt önéletrajzi levélre. A levél címzettje Szemere Pál (1785–1861) író, nyelvújító – a többször említett Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója –, Kölcsey barátja. Ebben a levélben Kölcsey így ír az ominózus évekről:

„1818–1823. Kölcsén és Csekén igen-igen keveset dolgoztam, de dalaím alakja ekkor fejlett ki. Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki), s ha sötét képeim engedték, a parasztdal tónját találgtám. Nehézebb stúdiumom egész életemben nem vala... Ennyi hasznát vettem azon egynehány néma esztendőnek, s ezek alatt kaptam meg a románc tónusát is. Ezen epochában jöttél egyszer Csekébe, s láttad dalaím elsőit, s láttad a Vanitatum elejét; mi a sokat vesztett kebelből azután származhatott, minekutánna vesztéségit az emberi élet nevetséges parányiságához és mulandóságához mérve, nyugalmas megvetéssel tekinthette. Ezen érzésnek, mit ez utolsó szavak nagyon csonkán fejeznek ki, nyomait láthatod sok akkori verseimben.”

Nos ezen néma esztendők alatt született meg a *Levelek a mesmerizmusról*. Látható, hogy tíz év múlva Kölcsey meg sem említi idézett levelében (igaz, nem említi a Himnuszt sem). Valamit azért *Levelei* kezdetén elárul indítékaiból, hogy *tudatlan versöntőként* miért szárnyal a természet titkai közé: *„...te vársz tőlem tudósításokat a mesmerizmusról...”*

Kölcsey így mutatja be a mesmerizmus atyját: *„Mesmer Antal, Helvétianak [értsd: Svájcnak] fia, igen szegény sorsban jött Bécsbe, s ott az orvosi tudományt több évekig tanulván, doktori süveget kapott, mint praktikus letelepedett, s gazdag házasság által jó állapotba tette magát. Ifjúságának stúdiumai a misztikusok valának, s már 1776-ban a doktori lépcsőre hágtával a planétáknak az emberi testre munkálásáról értekezett... Véleménye szerint kell lenni bizonyos az egész természetben keresztülfolyó szubsztanciának, mely az embert az egésszel s az égitestekkel öszveköti; ezen szubsztanciát a mi hazánkfia Hell Maximilián által a magnetizmusra vezettetvén, kezdett a beteg tagokon mesterséges mágneseket bizonyos direkciókban [irányokban] húzogatni, majd a szenvedő részeket mágnesével tartós öszveköttetésbe hozta, s a kezdet szerencsés kimenetellel koronáztatott.*

Mesmer tudósította a világot kúráiról, s Hellet állította fel mint tanút. De ez lerázta magáról a tanúságot, s a dolog pörré vált... [de végül] a két barát megengesztelődék...”

Teljes egészében idéztem Kölcsey Mesmer biográfiáját, amely egyike volt a magyar nyelven olvasható első Mesmer-életrajzoknak. A tudománytörténetben jártas olvasónak feltűnhet a *Hell Miksa* név, és jogosan teheti fel a kérdést: milyen kapcsolat fűzte a 18. század jeles csillagászát, a selmecbányai születésű Maximilián Hellt (1720–1792) – vagy ahogy mi, magyarok ismerjük, Hell Miksát – Mesmerhez, az orvoshoz? Azt a Hellt, akinek érdemei közül tudománytörténészeink is (Ozogány Ernő, Lacza Tihamér) főleg a Vénusz bolygó Nap

előtt elvonulásának megfigyelését emelik ki (lásd: Ozogány *Hell, a „pokoli” jó csillagász* című tanulmányát, Új Szó, 2010. május 19.)

Hellnek orvostörténetileg is fontos szerepére a, mágnesesség gyógyító hatásának felismerésére Vida Mária orvostörténész hívta fel a figyelmet a Hell halálának 180. évfordulója alkalmából megjelent írásában (Orvosi Hetilap 1972, 44. sz.). Vida megerősíti Kölcsey adatait: valóban Hell hívta fel Mesmer figyelmét a mágnespatkók gyógyító hatására, ugyanakkor ő volt az, aki elsőként tiltakozott e gyógymód, a mesmerizmus egyre misztikusabb irányba tolódása ellen. Vida úttörő jellegű tanulmánya után a tudománytörténész *iff. Bartha Lajos* már Hellt a mágneses gyógyászat egyik megalapítójának tekinti (Bartha: *Hell Miksa orvosi nézetei és működése*, Orvosi Hetilap, 1976, 46. szám).

Visszatérve Kölcsey Mesmer életrajzához: az életrajz után 12 pont következik, amely talán arra utal, hogy Kölcsey leveléből valami kimaradhatott. A levél ugyanis így folytatódik: „*A tudomány tartományának egy tüneménye sem volt a mi napjainkban, ami nagyobb figyelmet vont volna magára: mint a mesmerismus. Ezeren voltak, kik azt... fogadták... ezeren voltak, kik kárhoztatták...*”

Kölcsey nem törekedett Mesmer gyógyító babérjaira. A mesmerizmus bibliájának tekinthető *Carl A. F. Kluge* (1782–1844) több kiadást megért, 612 oldalas könyvét – *Versuche einer Darstellung des animalischen Magnetismus, als Heilmittel* azaz *Kísérlet az állati mágnesesség, mint gyógymód bemutatására* – azért tanulmányozta át, hogy költőként és az antikvitás szerelmeseként állást tudjon foglalni a Kluge és társai, a magnetisták által felvetett állítás ügyében. Kluge könyve eredetileg 1811-ben jelent meg – Kölcsey az 1815-ös bécsi kiadását forgatta és hivatkozott ismételten e Kluge-könyvre. (Csupán a teljesség kedvéért: a már említett erdélyi magnetizőr, Gecse Dániel szintén a Kluge-könyvből *tanulta meg* a magnetizálás alapfogásait.)

Mit állítottak a magnetisták?

Nem kevesebbet, mint azt, hogy „*az ő tudományok a régiség papjainál virágzott*”, de annak *titkait* a papok „*nem engedték a nép elébe jutni*” (Kölcsey, 998). Kölcsey így kezdi válaszát e feltevésre: „*Akarmerre tekintünk a régiség történeteiben, mindenütt jövőndőt kérdőkre, és jövőndőt hirdetőkre akadunk. Ezen jövőndőt hirdetőknél ezerféle nemeik közül, három van olyan, melyről a magnetizmus régi nyomait keresőnek szükség szólnia; s ezen három nemet teszi az ún. pythonok és pythonissák; az orákulumok; és a sybillák.*” (Kölcsey, 988)

Kölcsey nem tartotta fontosnak, hogy megmagyarázza a *python/pythonissa* szó jelentését, csupán azt jegyzi meg, hogy e név „*sokféle jövőndölőknek adatott*”. A magyarázatra az ő korában nem volt szükség, hiszen a görög/római mitológia

– ha a tanulatlan/analfabéta nép között nem is –, az iskolázottak s az értelmiség körében – ha magyarítva is – ismert volt. Magyarítva, hiszen pl. a python név inkább *pítia* név alatt ismeretes. De ki volt ő?

Az 1970-ben a legnevesebb szakértők által írt Mitológiai ábécé-ben *Waczulik Margit* így magyarázza a *pithia* szó eredetét: „*Apollón a fény, a világosság istene... jelképezi a szellem világosságát és a messzire látás képességét, ezért lett a jóslás... istene. Delphoiban [ismert a Delfi változat is], a híres jóshelyen... megölte a Püthon nevű sárkányt... innen kapta nevét a delphoibeli jósló papnő, a pithia (helyesen püthia), akinek kényeztetés okozta kábulatában kiejtett szavait a papok jóslatokká igyekeztek alakítani – lehetőleg olyan formában, hogy az minden eshetőségre beváljon. (Pl.: Élve... nem... halva...térz...vissza...a csatából.)* (Waczulik, 228).

A jóslások kétértelműségére talán a legismertebb példa a Kr. e. VI. században a kisázsiai Lüdia királyának, Kroisosznak – ismertebb nevén: a dúsgazdag Krózosnak – az esete. A kiváló német tudománytörténész, *Philipp Vandenberg*, aki éveket töltött az ókori világ jóshelyeinek megismerésével és ismereteit 1979-ben *Das Geheimnis der Orakel* c. könyvében tette közkinccsá, így ír Krózos esetéről a jósnővel. (Én a könyv szlovákra fordított változatát – Tajomstvo veštiarní, 1986 – használtam.) „*Krózos azt tudakolta Pithiától: indítson-e hadat a perzsák ellen. Pithia válasza: ha birodalma határfolyóját átlépi, nagy birodalom dől meg. Krózos természetesen úgy értelmezte a választ, hogy ha hadba lép, a »nagy« perzsa birodalmat megdöntheti. A háborút azonban a perzsák nyerték meg, ám Pithia jóslata így is »igaz« lett: egy nagy birodalom – a Krózosé – dőlt meg.*” (Vandenberg, 167)

Térjünk vissza Kölcsey leveleihez – mit tartott ő a pitiákról? Hihető – írja –, hogy voltak közöttük *hipochondriás és hisztériás* személyek, akiknél a *jövendölők sejdítése* úgy állott elő, mint a betegség természetes *rezultátuma* [eredménye, értsd: tünete]. Ám a legtöbb esetben a pitiák nem voltak mások, mint *engastrimythosok* (hasból beszélők). Vagyis a pitiák titka ugyanaz lehetett, mint napjainkban Alexander titka: „*Én hallottam Alexandert a pesti játékszínen, s ő úgy tudta hangját mérsékleni, hogy az bizonyos neki tetsző magasságból, bizonyos neki tetsző pont alatt hangzott füleimbe.*” Kölcsey azonban megengedi, hogy Pithia más *regulák* szerint jövendölt. Idézi az egyháztanító Origenes (Kr. u. 185–254) véleményét: „*A jövendölő az üreg nyílása felett ül s az onnan felemelkedő gőzt asszonyi keblében fogadja el, s azzal eltelve zengi azon, mint vélik, isteni orakulumokat.*” Ezt a vélekedést kiegészíti Chrysostomos (más néven: Aranyszájú János, Kr. u. 347–407) soraival: „*az eltölt jövendülő bomlott hajakkal dühösködött s szájából tajtékot bocsátván zengé az ihlésnek (furor) szavait*”. E két német szerző, Beyer könyvéből vett idézet alapján Kölcsey így összegez: „*...mindent együtt bírsz, amit a magnetisták vélekedésök mellett felhozhatnak*” (Kölcsey, 990).

Egy másik híres ókori jóshelyen, az óróposzi orákulum más *technika* szerint dolgozott. Itt a jövendölést kérővel előbb böjtöt – „*egy nap hús, három nap bor*

nélkül” – tartattak, majd, miután megtette áldozatát, a templom titkos rejtekében, az áldozati állatok bőrére fektették. „*Az alvásban... álom gyanánt tűnt fel neki a jövőendő...*” Kölcsey ismeri az 1788-ban megjelent német véleményt (Kinderling könyvében), mi szerint „*az ily jövőendő álmodat a mágnesi somnambulizmussal [értsd: alvajárással] öszve hasonlítja.*” Kölcsey nem ért egyet e véleménnyel. Ő úgy véli, hogy ilyen előkészítés után – böjt, nyers állati bőrön fekvés, rejtelmes félhomály – nem csoda, hogy „*az álomban munkálkodó képzelet... a kívánságait tárgyazó képeket szőtt felébe, melyeket ő isteni jelentésnek gondola.*” S most tesz fel Kölcsey egy fontos kérdést: „*... az orákulum papjai nem tettek-e valamit a fekvőnek elaltatására?*” (Kölcsey, 991)

Választ nem tudunk e kérdésre, és Kölcsey úgy véli, hogy az óróposzi templom álmai mások, mint a mi álmaink. Mi felébredve tudjuk, hogy csak álmodtunk, ám az Óróposzban ébredő hitte: valóságos istenséget látott, valóságos szózatot hallott. Ez a hit olyan erős lehetett, mint mikor valaki *démonoktól feküdtnék* hiszi magát. A római nép – magyarázza Kölcsey – az ilyen démont *incubus*-nak vagy *succubus*-nak (helyesen: *succuba*) nevezte. (Incubus: démon, aki alvó nőre fekszik és közösül vele. Succuba: a férfit álmában megkísértő női démon; lásd: lidércnyomás). Majd ismét saját tapasztalatára hivatkozik: „*... azt magam láttam kevés évek előtt egy szerencsétlenül, ki magát minden éjjel az incubustól mondá gyötörtetni. A dologban csalás nem lehetett, mert a személy férje mellett feküdt szüntelen.*” S a szkeptikus költőnk ismét felteszi a kérdést: „*Ki tudja, [hogy] ha egy ilyen erős álomlátásnak előhozására nem vala-e szükség, hogy a papok valami szokatlan eszközzel éljenek?*” (Kölcsey, 993).

Kölcsey így összegzi véleményét a német magnetisták által hirdetett tanról: „*... mindaz, ami a magnetizmusnak nyomairól a régiségből mondathatik, csupán gyanításokon épül.*” Megengedi azonban, hogy két dolog a gyanítást erősítheti. Az első: a memphiszi (egyiptomi) papok a beteget illetéssel álomba hozták, s így meggyógyították. A másik: a kastali gőz Pitiát *nem tettetett* (megjátszott), hanem valódi konvulziókba (görcsös vonaglásba) hozhatta. Napjainkban is előfordult – nyomatékosít Kölcsey –, hogy „*a Walzert nagy tűzzel lejtő lány azt félbe nem tudta hagyni, s a tánc akarat ellen való forgássá vált, miképp a halált tettető fekve maradt, s kevésbé múlt, hogy meg nem hala...*” (Kölcsey, 995)

„*S ezen konvulziók... azt bizonyítják* – mondja ki a végszót Kölcsey –, *hogy ha a papság a magnetizmus titkaival valamennyire ismeretes volt is, az egész titok vagy csak a gőz effektumának [hatásának] tudása, vagy ha még ezenfelül valami volt...*” (Kölcsey, 995).

Nos, a most elemzett szöveget – kibővítve – adta újra közzé Kölcsey Ferenc Cselkövi álnéven három évvel később, 1828-ban, a Tudományos Gyűjtemény hasábjain *Az állati Magnetismus nyomairól a régiségben* című értekezésében. Nem

tudom, mi készítette erre a lépésre költőnket és főleg azt nem: miért használt álnevet?

Értekezésében újabb érveket hoz fel a magnetisták (Kluge és társai) gyanításai ellen. „...a kastali üregből felpárolgó szellem legelőször valamelly pásztortól fedeztetett fel, s Delphine lakóji próbák után helyhez tették oda a tripost [háromlábú széket] s építettek templomot; s a kezdet nem papi találmány vala...” Vagyis – véli Cselkövi/Kölcsey – „nem lehetne az Apollón papjaira magnetismusi tudományt ruházni...” (Cselkövi, 7)

Megkérdőjelezi a németek azon állítását is, hogy kirekesztőleg a papságnak tulajdonítják az orvosi tudományt. „Azok, kik a Helléneknél kirekesztőleg orvosoltak, az Asklepiadák voltak – magyaráz Cselkövi – s Asklepius nem a papoktól, hanem Centaurus [kentaur] Chirontól vette ismérteit, s maradékira [ők voltak az említett aszklepiádok] általplántálta azt egész Hippokratesig, kitől az idvességes tudomány [értsd: az orvostudomány] közönségessé tétetett.” Megemelem orvostörténeti kalapom Cselkövi/Kölcsey előtt, hiszen mesterien foglalta össze az orvostudomány kezdeteiről szóló ismereteinket. Nem kívánok elmerülni a részletekben, csupán felhívom a figyelmet a témát olvasmányosan tárgyaló orvos író, Benedek István könnyen elérhető könyvére: *Hügieia. Az európai orvostudomány története* (Gondolat, Bp., 1990).

Visszatérve Cselkövihez: megengedi, hogy a kastali gőzöknek csakugyan lehetett valami ereje – „ártalmas, méreggel elegy substanciákat foglalhattak magokban” –, amely a felettük ülő pitiát rázkódásokba és hevületbe hozhatták. A kérdés csak az: „Hol van annak nyoma, hogy a gőz hasonlíthatott erejével... a Mesmer álmodó eszközökhöz?” Mert csupán a rázkódások ezt nem bizonyítják. (Cselkövi, 12)

Cselkövi máig érvényes szentenciával zárta 1828-os értekezését: „A régi história külföldben is el van gyanításon épült foldozgatásokkal terhelve: egy olyan kép, melyről az idő hosszúsága miatt az eredeti színek nagy részben elkoptanak. Mi nem tűrhettük el a homályt, és saját ecsetünkkel világosítottuk fel azt.” (Cselkövi, 19)

Nem tudjuk, reagált-e valaki Cselkövi/Kölcsey a mesmerizmus körüli homályt világosító soraira. Valószínűleg nem. S a hálás utókor? Az orvostörténészek meglehetősen mostohán viszonyultak Kölcsey mesmerizmusról szóló írásaihoz. A nemzetközi ismertségű, Budapesten megjelenő Orvostörténeti Közlemények (Communicationes de Historia Artis Medicinae) eddig megjelent 265 kötetében mindössze egyetlen utalást találtam Kölcsey munkáira. A 2011-ben megjelent 214–217. kötetben Szentgyörgyvölgyi Gábor a „Delejezők” a 19. század második felében Magyarországon c. értekezése bevezetőjében tesz rövid említést mindkét Kölcsey-munkáról.

Az irodalomtörténészek ismerik Kölcsey *mesmerista* írásait. A teljesség igénye nélkül csupán Szegedy-Maszák Mihály *Fejlődési szakaszok Kölcsey világszemléletében és költészetfelfogásában* című tanulmányára utalok (Irodalomtörténeti

Közlemények, 1974, 6.sz., 670–687). „Az, hogy útja a világszemlélet és a poétika terén egyaránt sokban eltért a romantikától, jól szemléltethető *Levelek a mesmerismusról* (1823) és *Az állati magnetizmus nyomairól a régiségben* (1828) című tanulmányaival. Mindkettőben Mesmer elméletével foglalkozik... Kölcsey lényegében elutasította a mesmerizmust... Azáltal, hogy a romantika előtti, felvilágosodáskori pozitívizmus nevében ítélte, megelőzte a romantika utáni pozitívizmust” – állítja a neves irodalomtörténész.

A kis értekezés célja nem más, mint felhívni az orvos- s irodalomtörténészek figyelmét Kölcsey Ferenc kevésbé ismert, a mesmerismusról, annak esetleges ókori gyökereiről szóló írásaira.

Gécz János: Kollázs, 2023–3674.

„Teremtő isten”, vs. „ördög és pokol”

(Az innováció közép-kelet-európai diskurzusa)

A tudományos és technológiai fejlődés ihlette a sci-fi műfajának növekedését is, amely az irodalom egyik legdinamikusabban fejlődő ágává vált Európa-szerte a XIX. században. Olyan szerzők, mint H. G. Wells és Jules Verne, fantasztikus történeteket írtak, amelyek középpontjában éppen e területek metszetei álltak. Hasonlóképp régóta foglalkoztatja a magyar és közép-kelet-európai térségi szerzőket is a technika és annak társadalmi következményei.

Alig zárja le Madách Ádámjának prágai optimizmusa *Az ember tragédiája* X. színet: „...vezess [...] Az új világba, mely fejlődni fog, Ha egy nagy ember eszméit megérti...”, lám, mindezt legott a londoni létfeltételek iránti aggodalmak komor és nyomasztó hangulata váltja fel: „A gépek, mondom, ördög művei: Szánktól ragadják a kenyeret el” – hangzik az asztalnál a munkások baljósolata.

Alább azt mutatjuk be, hogy a modern közép-kelet-európai szépirodalom pár évszázada miként fordít különös figyelmet a technológiai innovációkra, melyek gyakran jelennek meg viszonyítási pontként, meghatározó elemekként a történetekben és a karakterek életében.

Nem is csoda, hiszen általánosságban is igaz, hogy az ipari forradalom és az azt követő technológiai fejlődés új szemhatárokat nyitott a szépírók előtt, akik igyekeztek felfedezni ezeknek az újításoknak a társadalmi, etikai és emberi következményeit.

Mielőtt tanulmányoznánk egyes technológiák térségi tablóját, először meg kell említenünk, hogy azok szerteágazó hatósugarát érzékeltetik a korabeli Osztrák–Magyar Monarchia morva részén született közgazdász, Joseph A. Schumpeter (2003: 82–83) gondolatai is a „kreatív rombolásról”. Ez magában foglalja az új termékek kifejlesztését és az innovációk következményeit, történelmi korszakokat átölelő befolyással bírva (Iványi 2019: 131–132).

Az innováció és technológia ábrázolása a közép-kelet-európai irodalomban nemcsak a szellemi élet egyik központi elemét képezi, hanem a társadalmi változások és kulturális átalakulások fő mozgatórugóit is megmutatja. Az alábbi idézetek különböző aspektusait elemezve világítunk rá arra, hogy ezek a témák

hogyan jelennek meg a régió irodalmában, és hogyan tükrözik a technológiai fejlődés kihatásait a mindennapi életre és a kultúrára.

Bolesław Prus századforduló időszakából származó realista nagyregénye, *A bábu* (1890) egy jelenete a felfedezők kultuszát és méltatlan elfeledettségüket is kifejezi egy varsói köztér panorámáján, prizmáján keresztül: „Az utca két végén pedig, mint éber őrszemek a vártán, két szobor állt. Az egyik Zsigmond király, oszlop-szerű magas talapzatáról úgy hajolt le a bencések temploma felé, mintha valamit sügni akarna az arra haladóknak, a másik: Kopernikusz, kezében a mozdulatlan földgolyóval, hátat fordított a napnak, mely reggel a Karaś-ház mögül bukkant fel, azután felemelkedett a Tudománybarátok Társaságának épülete fölé, s végül a Zamoyski-palota mögött bukott le, mintha csak meg akarná hazudtolni a jó öreg Kopernikuszról szóló mondást, mely így szól: »A napot megállította, s a földet megmozdította«. Wokulski, aki lakása erkélyéről éppen errefelé tekintett, önkéntelenül nagyot sóhajtott. Eszébe jutott, hogy a nagy csillagásznak nincs más hűséges barátja, csak néhány rakodó- és fűrészmunkás, akikről köztudomású, hogy nemigen ismerik Kopernikusz érdemeit” (1988: I. 310–311).

A későbbiekben a „honfitárs” Lemnél tökélyre fejlesztett tudományetikai kérdések foglalkoztatják a beszédes nevű Geistet, aki a főhőssel a következő eszmecserét folytatja az innovációkról és a vonatkozó veszélyekről, megosztva saját feltalálói ösztönzését csakúgy, mint dilemmáit: „– Miért titkolja el az emberek előtt azt a transzcendentális fémet? – kérdezte végül Wokulski. – Annak nagyon sok oka van – felelte Geist. – Mindenekelőtt azt akarom, hogy ez a fém az én laboratóriumomból kerüljön ki, még akkor is, ha nem én állítom elő. Másodszor pedig az ilyen fém, mely a világ egész alkatát megváltoztathatja, nem válhat az úgynevezett mai emberiség tulajdonává. Már amúgy is éppen elég szerencsétlenséget zúdítottak erre a világra a könnyelmű felfedezések...” Majd Geist fejtegetése itt a felhasználás rétegzettségének történelmi tapasztalatait rávetíti a jövőre, komor jóslatba bocsátkozva: „Az úgynevezett emberiségben többé-kevésbé tízezer emberi ábrázatú és alakú ökorre, birkára, tigrisre és hüllőre jut egy-egy igazi ember. Így volt ez mindig, még a kőkorszakban is. Nos, erre az emberiségre hullottak alá az évszázadok folyamán a legkülönbözőbb találmányok: a bronz, a vas, a puska, a delejtű, a könyvnyomtatás, a gőzgép, az elektromosság, a távíró. Mindezek válogatás nélkül kezükbe jutottak a lángelméknek és az agyalágyultaknak, a becsületeseknek és gazembereknek egyaránt... S mi lett a következménye?... Az, hogy az ostobaság és a gonoszság egyre hatalmasabb eszközökhöz jutott, s folyton szaporodott és erősödött, ahelyett hogy fokozatosan pusztult volna. Én – folytatta Geist – nem akarom ezt a hibát megismételni, s ha csakugyan feltalálom a levegőnél könnyebb fémet, azt csakis az igazi emberek kezébe adom. Hadd fegyverkezzenek fel végre egyes-egyedül saját használatukra, hadd növekedjék,

gyarapodják és szaporodják az ő fajtájuk legyőzhetetlen hatalmassággá, s az emberi alakot öltött barmok és vadállatok vesszenek ki lassanként. Ha az angoloknak joguk volt a maguk szigetéről kiűzni a farkasokat, miért ne lenne joguk az igazi embereknek kiűzni a földről legalább az emberi mezben járó tigriseket...” (1988: I. 51–51)

Itt ismét bepillantást nyerni a találmányok ambivalenciájába, avagy szembesülni a felhasználás fegyverének több mint két élével.

Molnár Ferenc már a XX. század legelején keletkezett *Az éhes városának* „szerencsétlen flótása,” Ambrosio Posi, akivel később „jól elbánt a Gondviselés,” hiszen válogatott kudarcok érik, karaktere megjeleníti a sikeres feltalálók felé támasztott századfordulós társadalmi elvárásokat: „Meg voltak győződve arról, hogy nagy feltaláló veszett el a szegény Ambrosióban, hogy ez az ember- az a bizonyos nagy kaliberű mérnök, aki óriási hidakat épít, telerakja turbinákkal a Niagarát, villamos vasutakat, hatalmas gépeket komponál”. (1901: 51)

Pár évtizeddel később Lengyel Menyhért 1922-es *Amerikai naplójában* a technológiai és társadalmi fejlődés amerikai és európai különbségeit vizsgálva hangsúlyozza, hogy a technika hogyan határozza meg és alakíthatja át az emberi viszonyokat és a társadalmi struktúrákat. Naplója valósággal az amerikai társadalom és technológia felmagasztalása, melynek egy-egy szakasza a látogatás tapasztalatainak bővületében már-már teleologikusan hat: „Mi nem tudtuk meglátni, ami felé az épülettömbök merészen mutatnak – az igazi új világ most felvillanó képét. Itt a haladásnak egy új állomása van, s megint a technika volt az, ami előrerohant s formát adott a még meg sem született gondolatnak – realizálta a még homályos jövőt”. (1922: 18)

Beszámolóját jószerivel végigkíséri a korszerű és lendületes Amerika szembeállítás az ódon, avított és már „leszerepelt” Európával, amely ellentétet éppenséggel a technológia katalizálja a szerző nézőpontjából: „...azt hiszem, az igazi amerikai egészen más emberfajta, mint az európai. Az amerikai elsősorban egész együtt fejlődött az új technikai eszközökkel – az európai valójában messze elmaradt tőlük. Az európainak – lelkiileg – még mindig inkább a postakocsi felel meg, mint az automobil. Az európai nem fegyvertársa, nem barátja a gépnek, hanem ellensége. Meg kell nézni egy newyorki utcát, az automobilmek mily barátságos közösségben élnek itt az emberekkel – nem bántják egymást. Egy európai városban az automobil az ember ellensége – rárohan, hogy elgázolja. S a modern technika eszközei általában nem deferálnak az európaiaknak. Lifttel, villannyal, vízvezetékkel mindig baj van Európában – Amerikában soha. És ez nem csak anyagihiány s a háborús nyomorúság miatt van így – mélyebb oka van: az európainak nincs a mai világhoz, a mai technikához, a mai forgalomhoz való beidegzettség”. (1922: 24)

Mindennek az ipar mellett egy másik színtere a tömeg(es) közlekedés kultúrája és ennek korabeli robotizációja: „Nem mennek az emberek félórás s órás távolságokra máris üzleti helyiségükig? Nem áll igazán majd minden ember számá-

ra egy saját automobil rendelkezésre? Hiszen a detroiti automobilgyárak ontják a pompás gépeket. Fordnál két óra alatt készül egy automobil, s vidéken még nagyobb az autóhasználat, mint New-Yorkban. S nincs ez a forgalom végtelen pontossággal szabályozva? A Fifth Avenuen már nem is a rendőrök igazgatják a forgalmat, hanem villamos szemaforok, melyek lámpáik kigyulladás különböző fényeivel szabályozzák a közlekedést. Soffőrkérdés nincs, akinek módja s kedve van hozzá, tarthat, de a legtöbb ember maga kormányozza a gépét s a ladyk különös előszeretettel űzik ezt a szórakozást”. (1922: 68)

Br. Hatvany Lajos *Urak és emberek* című többgenerációs családragényében, amely 1927-ben jelent meg, hasznos és elkerülhetetlen szerepet tölt be a távíró innovációja, amely a világ piacai közötti kommunikációt és a tőzsdei nyereszkeskedést egyaránt segíti: „Kereslet, kínálat, hamburgi piac, liverpooli piac, chicagói piac, a világot a sürgönyhuzalok bűvös köre foglalja egybe, villamos szikrákban pattog a kenyér ára, innen oda, onnan ide”. (2007: 304)

Jaroslav Hašek elképesztően profán *Pokoli történetében* „a bűnösök ötödik alosztályában” Hofbauer rendőrigazgató cinkos „cellatársa” Nárcisz, „a természettudományok bűnös professzora.” A tudós professzor valami vegyület miatt került ide, amely levegőbe röpítette a fél várost feltalálóstul, rávilágítva az innovációk kockázataira, mindössze pár évvel Karel Čapek *Krakatitja* előtt, amely Lengyel Menyhért amerikai naplójával azonos évben jelent meg (1922). Utóbbi cseh szerző váteszként írja le az innovációk árnyoldalát, illetve a modern természettudomány és a nukleáris technológiák jelentette veszélyforrást már e húszas évek elején (!) közzétett művében. Az egetrengető hatású robbanóanyagot, a Krakatau vulkán által ihletett nevű krakatitot feltalált főhős Prokop lelkiismeretes önkritikája a következő e helyen: „És most jöjjön hát, aminek jönnie kell. Olyanok kezébe adod ki a fegyvert, akik fel is használják. Ezrek és ezrek pusztulnak majd el. Nézd, nem egy végtelen rommező ez előtted? Ez itt templom volt, ez pedig lakóház; ez pedig ember. Borzalmas dolog az erő, és minden rossz belőle származik. Légy átkozott erő, te gonosz és tisztátalan lélek, miképpen a krakatit is, miképpen én magam is”. (1973: 277)

Majd Prokop kifejezetten rátér ugyanitt az egyéni felelősség jelentőségére is: „Szorgos, teremtmény emberi gyöngeség, lám, belőled származik minden jó és nemes mű; a te feladatod a kötés és az egyesítés, a részek egyesítése, valamint a megőrzése annak, ami egyesítve van. Legyen átkozott a kéz, amely felszabadítja az erőt!” (1973: 277)

Egy anarchista, bizonyos Daimon is igyekszik tudatosítani e karakterben a szóban forgó innováció, illetve általa a Prokop kezében összpontosuló horderő relevanciáját, illetve a használatában rejlő etikai problémákat: „Maga az első ember a világon, aki laboratóriumának tekintheti az egész Földet. Ez az igazán nagy kísértés a hegy tetején: nem azért adom neked mindazt, ami alattad elterül, hogy használd, és gyönyörűséged teljék a hatalomban, azért adom neked, hogy meg-

hódítsd, hogy átalakítsd, és megpróbálj belőle valami jobbat csinálni, mint amilyen ez a nyomorúságos és kegyetlen világ. A világnak mindig újra és újra szüksége van egy teremtményre; egy olyan teremtményre azonban, aki egyben nem a legfőbb úr és hatalom is, csak futóbolond”. (1973: 295)

Ezen az idézetek egyértelműen az innovációk árnyoldalaira figyelmeztetnek, különösen a nukleáris technológia veszélyeire. Hasonlóképp, az 1933-as, igen ironikus című *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* futurisztikus disztópiában Babits egy olyan, totális világot mutat be, ahol az emberiség kollektíven és racionálisan szerveződik, az örök hadviselés érdekében. Mindeközben a mű a technológia azon képességét is vizsgálja, hogy miként képes az emberiség létrehozni általa egy új „Kis Földet”, ahol az élet kialakulása és fejlődése is mesterségesen irányítható. Ebben az elvonatkoztatásban a modern technológia nem csupán eszköz, hanem aktív résztvevője és formálója is a társadalmi és kulturális folyamatoknak.

Néhány évtizeddel a méltán világhírű Lem előtt, Babits kérdésfeltevésekkel él, e művében a modern mikrokozmoszhoz és az élet természettudományos modellezéséhez kapcsolódóan is, akár a Kamuthyné olvasta Schulberg-féle kis könyv második jegyzetének következő részletében is: „– És mégis: nagy az Ember! – folytatta a tudós. – Nincs többé titok előtte, s megérett arra, hogy teremtsen, mint az Isten. Ez a kis föld nem kisebb dolog a világmindenségben, mint a mi nagy földünk, mert a végtelenség előtt minden csak relatív. Egy új égiteket alkottunk, amely, mióta az élet is megjelent rajta, megszűnt játék lenni. A lencsék alatt látható őslényekből kialakul a növény- és állatvilág, s eljön majd az érzés és szenvedés, mely nem kevésbé igazi és komoly érzés és szenvedés lesz, mintha az érző és szenvedő lényeket közvetlenül az Isten teremtette volna. Meg kell születni előbb-utóbb az embernek is, a kis-embernek, aki nem lesz kisebb, mint mi: magunkhoz hasonlót alkottunk. Vágy, elégedetlenség, szeretet s gyűlölet, emberi harcok és fájdalmak áramlása fog megindulni. Rövid órákban hosszú esztendőket s gazdag életeket fognak tömörülni, s pár évtized alatt lejátszódik a világtörténet. Tanúi leszünk Caesar diadalmenetének és Kolumbusz hajózásának a mikroszkópon át. S úgy hajolunk a százezerszeresen nagyító lencsék fölé, mintha teremtmény istenek hajolnának mindentlátó szemekkel a világ fölé, melyet megalkottak”. (1933: 149-50)

Természetesen mindezt igen erőteljes kételyekkel is illeti Babits és nevezett karaktere, a tanár Schulberg, aki felolvasást tart régi könyvéből: „S mit ér tökéletesíteni a kutatás technikáját, ha igazi méltó célja úgyis reménytelenül kisiklik? Menni az úton, mely nem vezet sehova?” (1933: 228-9)

Míg Kassák gyermekkorát nem elsősorban maguk a gépek keserítik meg *Egy ember élete* (1927) című műve elején, hanem a gyermek „munkatársak” csínyjei, addig Gelléri szintén harmincas évek eleji *A nagymosodájának* (1931) masinái nagyon is az egyébként is könyörtelen társadalmi és antropológiai alárendeltség-

ben tengődő munkavállalók társleigázóiként tűnnek fel. Tegyük hozzá, az őket működtető, haszonélvező mágnások mellett: „Nappal ezek a lányok fehér lepelben dolgoznak: a »Főnix« adja nekik, nehogy elpiszkolódjék viseltes ruhájuktól a fehérenemű s a gallér. Ezek a leplek mindig tiszták rajtuk, mert a mosógépek győzik mosni, a vászonnak meg nem fáj a forró víz, a gőzös szappan, a klór, a csípős ammoniákszóda. Hanem a lányok lelkét, mocskossá vált testét már nem lehet ilyen könnyen kimosni...” (I. fejezet)

A groteszk karakter Benz régi barátjával, Vaszilij herceggel folytatott egyik beszélgetésében Witkiewicz (Witkacy) 1927-ben íródott *Telhetetlenség* című könyvében szintén összeköti a gépesítést egyes nemzetek történeti sajátosságaival. Lengyel Menyhért beszámolójához hasonlóan egyebek mellett az amerikai modell is viszonyítási pontként jelenik meg e tekintetben: „Az angolok készítették elő azt, amit a németek csak kirobbantottak. Ők hozták létre a legmohóbb, öntudatlan, valóban kulturálatlan pénz-államot: a régi Amerikát, amely példájával, ezzel az átkozott munkaszervezéssel, az alvó manatuszok állapotába taszított bennünket. A gépnek nincs szüksége vallásra. A végén meg kikötöttek valami álbolsevizmusnál, hisz semmilyen jólét, meg autó, meg rádió nem helyettesítheti az ember számára az eszmét”. (2005: 88)

A könyvben a totalitárius rendszerek harcából a poszthumán jövő ideológia-felettsége lép elő, megkülönböztetett helyzetbe hozva a társadalmi és technikai robotizációt a zeneszerző Tengier egyik jóslatában, melyet a főszereplő Genezyppel ismertet: „Nem vagy elég gépies – hiszen akár ezek győznek, akár azok, akár a mi fasizmusunk, akár a kínai kommunizmus, nem beszélve nyugati kompromisszumáról – a végeredmény ugyanaz: boldog gép – olyan banális ez, minthogy a világ végtelen”. (2005: 69)

Illyés Gyula *Pusztulás – Úti jegyzeteiben* (1933) az „egykezés” és egyéb demográfiai kihívások árnyékában, illetve az urbanizáció összefüggésében jelenik meg a gépek dunántúli mezőgazdasági használata, Madách londoni lidércét elevenítve meg: „Az emberi munkaerőt egyre nagyobb mértékben helyettesíti a gép, itt ez a fejlődés útja.”

Már e totalitárius rémálmok valósággá válása után alkotott Stanisław Lem, aki a tudományos-fantasztikus világirodalom egyik legkiemelkedőbb alakja. Munkássága mélyrehatóan, bölcséleti alapokon vizsgálja a technológia és az emberi élet viszonyát, különösen a technológiai fejlődés és annak társadalmi következményei szempontjából. Lem írásai gyakran tárgyalják a technológia etikai és filozófiai kérdéseit is, beleértve az emberiség jövőjét és a gépekkel való kölcsönhatásainkat. Művei, mint például a *Solaris* vagy a *Kiberiáda*, újszerű és provokatív problémamegfogalmazások a technológia és az emberi tudat nexusában, valamint az emberi vágyak és a gépi intelligencia esetleges ütközéséről.

Lem munkásságában a technológia nem csupán eszköz, hanem filozófiai dilemmák elé is állít: hogyan befolyásolják a gépek az emberi identitást, a tudatot és a valóság érzékelését? A borúlátó, bölcseleti és antropológiai mélységeket feltárni igyekvő *Solaris* például egy idegen intelligenciával való kommunikációs kísérlet tanulságait mutatja be, ami rávilágít arra, hogy az emberi tudomány milyen korlátokkal küzd, amikor az emberi érzékelésen túli jelenségekkel szembesül. Mindezt kiemeli, hogy a technológiai fejlődés gyakran kiszámíthatatlan és ellenőrizhetetlen következményekkel járhat, felvetve az egyéni vagy csoportos felelősség etikai kérdéseit is.

Lem *Kiberiádájában* (1965) nemkülönben vissza-visszatérő elem a gépek szélységeinek való kiszolgáltatottság, az öntudatra ébredt gépek hiúsága, általános mondanivalója pedig, emlékeztetve Čapekre, az óva intés a technológia felelőtlen használatától. Ezt szemlélteti az evolúció és az alkotó folyamatok kibernetikai modellezése, „kvázi-teremtése” is az Első pótutazás, avagy az Elektrubadúr fejezetben. Itt a halhatatlan mérnökpáros egyik tagja, „Trurl sikeresen modellezte a középkort, az ókort meg a nagy forradalmak korát, bár a gép olykor zötyögött, s a fontosabb civilizációs ugrások modellezésénél a tranzisztorok hűtőbordáit vízzel kellett öntözgetni, és nedves rongyokkal körülcsavarni, hogy fel ne robbanjanak; a haladás ugyanis, kiváltképp ilyen gyors ütemben modellezve, csaknem levegőbe röpítette az egész masinát. A huszadik század vége felé a gépen először kétoldali berregés, majd hosszanti frásztörés mutatkozott, nem tudni, miért; Trurl nagyon aggódott, és már elő is készített néhány zsák cementet meg egy pár vaskapcsot arra az esetre, ha az egész masina össze akarna dőlni. De szerencsére nem volt szükség ilyen végső eszközökre; elmúlt a huszadik század, és azontúl simán ment a dolog”. (2006: 459)

Miroslav Zikmund és Jiří Hanzelka 1961-es *Fordított félhold* úti beszámolójának következő történelmi kitekintésében újfent a modernitás jótékony oldala mutatkozik meg: „Nem újság, hogy az emberiséget nemegyszer a gazdasági blokádnak és a bojkott kényszerítette rá a nagy felfedezésekre és találmányokra. Ha az embernek torkán a kés, és ugyanakkor van benne egy kis élniakarás, az egyetlen, amit tehet, hogy bevezeti a gazdasági önellátást. Ez évezredekkel ezelőtt éppen úgy igaz volt, mint ma. Pergamon a hasonló nevű kis-ázsiai birodalom fővárosa, hatalmának teljében a leggazdagabb városok közé számított. Könyvtárában mintegy kétszáz-ezer könyvet és papirusztekercset őriztek. Komoly vetélytársa volt az egyiptomi alexandriai könyvtárnak. Ekkor Egyiptom elhatározta, hogy elsőse védelmére megtiltja a papirusz kivitelét. Pergamon azonban hamarosan kilábalta az ókori embargó okozta válságból, félrerakták a borjak, kecskék, birkák és szamarak bőrért, mésszel szőrtelenítették, keretre feszítették, és kiszáradás után bekenték krétával. Az így nyert nyersanyag hamarosan túltett a papiruszon, másfél ezer évig használták egészséggel világszerte, mivel Pergamonban találták fel, a város-

ról kapta nevét Pergamennek hívták. A szabadalom tehát Pergamoné maradt, a könyvtár azonban nem”. (Zikmund és Hanzelka 1962: 175)

Bohumil Hrabal 1964-es *Táncórák idősebbeknek és haladóknak* végeláthatatlan sorai közül az egyik nem kimondottan az innovációkat tárgyalja, hanem inkább a társadalmi-polgári konformizmust nyugtázza ironikus élel: „Ő, az az Edison, aki feltalálta azt a gépet, amelytől az embereknek fölösleges színházba vagy koncertre járniuk, mert mindazt meghallgathatják otthon papucsban, szóval azt a bizonyos fonográfot, azt, ami eddig még nem volt”. (1982: 38)

Václav Havel hetvenes évek végén írott *A kiszolgáltatottak hatalma* című esszéjéből ismételten a baljóslatú techno-szkepszis szűrődik ki: „A technika – a modern tudománynak mint az újkori metafizika gyermekének szülötte – kicsúszott az ember keze közül, többé nem a szolgálja, hanem a leigázója, amely arra kényszeríti, hogy asszisztáljon tulajdon megsemmisítésének előkészítésénél. És az ember nem talál kiutat: nincs a birtokában olyan eszme, hit, és még kevésbé politikai koncepció, amely ismét a helyzet urává tehetné; tehetetlenül szemléli, amint ez a hideg érzéketlenséggel működő mechanizmus, amelyet létrehozott, feltartóztatathatatlanul bekebelezi, kiszakítja valamennyi természetes közegéből (például a »hazájából«, a szó legtágabb értelmében a bioszférát is beleértve), és eltávolítja »a lét tapasztalatától«, hogy a »tárgyak világába« taszítsa”. (1991: 182–83)

A XIX. század végi és a XX. század irodalma gyakran feszegeti az ember és a technológia kapcsolatát, különösen a személyiség, az identitás és az idegen intelligencia témaköreinek bonyodalmaikat. Például a gépesítés, amely munkahelyeket szüntet meg vagy alakít át, gyakran szerepel konfliktusként, és felveti a gépek és az emberi munkaerő közötti versengés kérdését (Madách, Illyés), vagy utóbbi alávetettségét előbbinek. Mások, például Gelléri és Kassák társadalmi bírálataiban pusztán „másodrendű” vádlott a technológia, az ember ember általi kizsákmányolási céljának egyik eszköze.

Egyéb alkotások az egyes találmányok kézzelfogható és máris tapasztalható szociológiai hatásait pásztázzák, akár alkalmi illusztrációként, akár kiemelt mondanivalót szánva mindennek. Prus *A bábuja* önnön általában realista, társadalombírálati tónusán felül a tudomány és technológia abbéli képességét is bemutatja, hogy radikálisan meg tudja változtatni a társadalom szerkezetét és az emberek mindennapi életét. Hatvány távirói a Bondyk nemzetközi kereskedelmének actio radiusát hosszabbítják meg a tájékozódást, kommunikációt szolgáló médiumként, Hrabal „pillanatfelvétele” az edisoni fonográfról semlegesen örökíti meg a mindennapokra gyakorolt hatásokat. Zikmund–Hanzelka beszámolója kiemeli az innovációk pozitív jövőbeli lehetőségeit, például amelyek a pergamenben és általában a fényképészeti vívmányokban rejtettek.

Megint más művekben az innovációk szerepe annak érdekében áll középpontban, hogy utópisztikus vagy disztópikus jövőképek táruljanak elénk, lásd például Babits, Čapek vagy Witkiewicz munkáit, melyek figyelmeztetnek olyan lehetséges negatív következményekre, amilyen a szabályozottság vagy a robbanóanyag. Molnár Posijának „nagy kaliberű mérnöki” figuráját az ő minden későbbi kudarcától függetlenül eleinte elismerő társadalmi várakozása övezi. Eközben Lengyel Menyhért Amerikájának a lelke, kvintesszenciája az innováció, amely kéz a kézben szökken szárba a társadalomtörténeti röppályával, melynek a szerző egyenesen példaértéket tulajdonít a jövőbeni Európa számára. Később Lem *Kiberiádája* vagy *Solaris* című regénye viszont már előrevetíti a modern kor dilemmáit a gépek által létrehozott vagy befolyásolt életokról, Havel pedig szintén szomorúan szemléli az élet ütemének megváltozását és a technológia elidegenítő hatásait.

E bemutatott szakaszok szemléltetik azt, hogy a folyamatos technológiai fejlődés új lehetőségeket és kihívásokat teremt, amelyek megértéséhez elengedhetetlen a szépirodalom által kínált mély merítés teleszkópja jelentette, sokrétű perspektíva. Ahogy a technológia egyre inkább képes befolyásolni vagy akár irányítani az életünket, az irodalom fontos szerepet játszik az ilyen változások morális és etikai összefüggéseinek megvilágításában. Az irodalmi alkotások gyakran kérdeznak arra rá, hogy mit jelent embernek lenni a modern, gépekkel teli világban. Összességében a modern szépirodalom a technológiai innovációkat mint kulcsfontosságú tényezőket kezeli, amelyek alakítják a modern világot és befolyásolják az emberi tapasztalatokat, és ezáltal széles spektrumon vizsgálja a technológia hatásait az emberi életre.

A budapesti születésű, világhírű író és társadalomfilozófus Arthur Koestler (né: Kestler Artúr) *Sötétség délben* című könyvében eljátszik a technika nagyon lassú befogadásának gondolatával, megkockáztatva, hogy az emberiség igen lassan dolgozza fel azt, mivel „A technikai haladás minden ugrása egy lépéssel lehaladja a tömegek mindig csak viszonylagos intellektuális fejlettségét”. Ezt a következőképp illusztrálja: „A gőzgép feltalálásával olyan korszak kezdődött, amely gyors fejlődést hozott az objektív viszonyokban [...] Világtörténelmi léptékkal mérve az ipari civilizáció kora még csak a kezdet kezdetén tart, a páratlanul bonyolult gazdasági struktúra és a tömegek tudati fejlettsége között még viszonylag nagy a különbség [...] Azt hittük, hogy a tömegek világképe automatikusan alkalmazkodik majd a meghatározott viszonyokhoz, és hogy ez a folyamat néhány éven belül lezajlik: holott a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy ezek a folyamatok inkább évszázadokban mérhetők csupán. Európa népei voltaképpen még a gőzgép feltalálásának következményeit sem emésztették meg”. (2011: 199–200)

Akárhogyan is áll a technika és társadalmi következményeinek, kilátásainak kérdése, evidensnek tűnik, hogy a közép-kelet-európai szerzők e tekintetben is váteszi szerepet vállaltak magukra.

Bibliográfia

- Babits, Mihály: *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom*. Nyugat, 1933.
- Čapek, Karel: *Krakatit*. Budapest: Európa, 1973.
- Gelléri Andor Endre: *A nagymosoda*. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérhető online: <https://mek.oszk.hu/15100/15131/>
- Hatvany Lajos: *Urak és emberek*. Budapest: Ulpius, 2007.
- Hašek, Jaroslav: *Pokoli történet. Švejk, a derék katona a háború előtt és más furcsa történetek*. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérhető online: <https://mek.oszk.hu/01800/01872/01872.pdf>
- Havel, Václav: *A kiszolgáltatottak hatalma*. Pozsony: Európa, 1991.
- Hrabal, Bohumil: *Táncórák idősebbeknek és haladóknak*. Budapest: Európa, 1982.
- Iványi Márton: Digitális tőkefelhalmozás és médiainnováció. Történelmi áttekintés állam és nagytőke viszonyáról. *Jel-Kép* 2019 (1) 128–148.
- Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Évszám nincs. Digitális Irodalmi Archívum. https://reader.dia.hu/online-reader/open?epubId=2675&component=Kassak_Lajos-Egy_ember_elete-00010&locale=hu
- Koestler, Arthur: *Sötétség délben*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2011.
- Lem, Stanisław: *Kiberiáda*. In: *Lem teljes science-fiction univerzuma II*. Szeged: Szukits, 2006.
- Lengyel Menyhért: *Amerikai napló*. Budapest: Athenaeum, 1922.
- Molnár Ferenc: *Az éhes város*. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérhető online: <https://mek.oszk.hu/24500/24571/>
- Prus, Bolesław: *A bábu*. Bukarest: Kriterion, 1988.
- Schumpeter, Joseph A.: *Capitalism, Socialism and Democracy*. Routledge. 2003.
- Witkiewicz, Stanislaw Ignacy: *Telhetetlenség*. Pécs: Jelenkor, 2005.
- Miroslav Zikmund – Jiří Hanzelka: *Fordított félhold (Tatrával a világ körül 6.)* Pozsony: Szépirodalmi, 1962.

Gécsi János: Nagy kollázs, 2023/10.

A széthullás katedrálisa

(gondolatok Géczi János munkái ürügyén)

Aki Rómában jár, lépten-nyomon a múlt, a jelen és a jövő folyamatos egymásra építkezésével találkozunk. Rácsodálkozunk egy-egy ókori kapuívra, amelyik egy alig néhány éve épült, menő kávézó teraszát övező falba ékelődik, megcsodáljuk a Szent Péter tér 17. századi gigantikus oszlopsorát, és a tér közepén álló kilenc méter magas obeliszket, melyet Caligula hozatott Egyiptomból, vagy éppen elzarándokolunk az ókori építészet egyik csodájába, a Pantheonba, ahol mellesleg a festőóriás Raffaello és II. Viktor Emánuel király is nyugszik.

Róma egy épületekben, kövekben manifesztálódó időszintézis. Folyamatos újjászületése azonban kéz a kézben jár a pusztulással, az enyészettel. Romokból, töredékekből áll össze az a városkép, ami elvarázsol minket.

Az érdeklődők a Magyar Műhely Galériában tekinthették meg Géczi János kiállítását, melynek témája Róma, az *örök város* volt. Az *örök város* cím alanyi jogon csakis Rómát illeti meg, mely a történelem során a folytonos pusztulás, és a folytonos újjászületés szimbólumává vált.

Géczi János Róma tematikájú kollázsai és dekollázsai a születés és az enyészet kettősségét ragadják meg. Fotó- és textílfoszlányokból, szaggatott, tépett papírdarabokból, szótöredékekből, szándékos rombolás és roncsolás által jön létre a sorozat. Géczi Róma-ciklusa, akárcsak a város, töredékek metamorfózisa. Az elpusztult épületekből megmaradó kövek új épületekbe kerülve egy új egész részévé válnak, egy női arc tépett szélű fotója a kollázsban új jelentésbe simul. Az egymásra rakódó jelentésrétegek vizuális világa azonban éppen ellenkező hatást kelt. Úgy érzékeljük az egymásra halmozódó felületeket, mintha szemünk láttára rétegről rétegre hámlanának le. Ez adja a képek dinamikáját és így lesznek a részek egymás metaforái. Érzésekké, hangulatsorokká és gondolatláncokká fűződnek az enyészet egymásra épülő síkjai, a színek, a formák és a textúrák gazdagsága pedig csak fokozza a rejtett szimbólumok és metaforák erejét. Egy-egy kép asszociációk tömkelegét indítja el bennünk.

A *Róma 7* című dekollázs ég- és tengerkékjébe fehér, szaggatott szélű szigetcsoportok vagy kontinensek úsznak be, melyekből jelzésszerűen kisebb narancsszínű foltok, tüzes gócok villannak elő. Talán csaták színhelyeit jelölik a narancs-

színű foltok, csatákét, melyekre a Római Birodalom épült, vagy amelyek annak széthullásához vezettek.

Noi la concetto, vagy *noi la cono*? Vagyis *mi vagyunk az eszme*, a koncepció, vagy egy kúp, mely talán fáklyaként világít? A *Róma 12* roncsolt szövegrészletéből mindez nem derül ki. De a sötét tónusú kollázsban reményt keltő szótöredékek ezek, mielőtt az egész felületet elnyeli a képbe jobbról beúszó hal.

A *Róma 37* dekollázsból egyetlen szó, az angol *reshaped* vehető ki tisztán, a *classical* szó áthúzva, csak sejthetően van jelen, a két szó összefüggéséből azonban a klasszikus, az ókori kultúrában gyökerező értékek újraformálására, újjászületésére következtethetünk. A szótöredékek alatt egy erőteljes, acélkék felület, alatta egy szürke, bizonytalan folt, mellette egy hatalmas, fehér, nyitott felület. Ezek egymásra ható erővonalai mentén zajlik a metamorfózis, az antik értékek újrágondolása.

A *Róma 11* háttal álló, integető, fekete-fehér filmekre emlékeztető nőalakjának függőlegesét értelmezhetetlen szótöredékeket rejtő vízszintes kék, türkiz és piszkosszürke felület vágja ketté. A nő a végtelenbe nyúló fehér felület felé fordul, a képből egyértelműen kifelé tart, akárcsak a szürke vonat a *Róma 34*-es képen. A vonat második világháborús nyomasztó hangulatát derűs rózsaszín és megnyugtató zöld felületek ellensúlyozzák. A *Róma 34* több szövegtöredéket is tartalmaz, melyekben elmerülve szabadon asszociálhatunk.

Géczi gyakran használja a kék, a szürke, a fehér és a fekete különböző árnyalatait. A kék árnyalatait mesterien kezeli. A vízszintesen építkező *Róma 20* szinte csak a kék árnyalataira épül, de az árnyalatok dinamikája olyan erős, hogy majdnem magával sodorja az alattuk felsejlő nőalakot. A monokróm színekre épülő képeken is gyakran megjelenik egy-egy vörös, narancs vagy fűzöld folt, ami éppen azok takarékos használatával válik hangsúlyossá. Ilyen például a *Róma 35*, melyen a szürkésfehér semmibe ágaskodó kék tornyok és katedrálisok mellé egy éles rózsaszínű is épül. A *Róma 21*-en, *28*-on és *29*-en pedig a naplemente színei is felizzanak.

A sorozat minden egyes darabja önmagában is megáll, ugyanakkor szervesen összefonódik a többivel. Katedrálisok, antik szobrok, kihívó nőalakok születnek és pusztulnak el, majd születnek újjá örök körforgásban egymásba kapaszkodva a máladozó rétegek alatt.

Géczi János Róma sorozatában az örök várost az enyészet katedrálisává avatja. A kollázsok Pilinszky János *Találkozások* című versének utolsó sorait juttatják eszembe:

„hány és hányféle színeváltozás,
a múlandó s a múlhatatlan
hányféle helycseréje!”

Orfeusz összerakva

Zalán Tibor költészetéről

„Az vagyok én amit itt írok”

(Zalán Tibor: Dűnnyögés, félhangokra)

Zalán Tibor (1954) költészetét általában úgy jellemezte a kritika, hogy eltávolodik az avantgárdtól, de őrzi annak emlékezetét. Bordás Sándor megfogalmazásában: „Zalán költészetének az avantgárd irányzataira, elsősorban a lettrizmusra és más képversformákra, valamint a részben vajdasági kötődésre épülő plakátköltészetre visszavezethető jellege nem tekinthető a pályaszakasz korai zárványának. Ennek tapasztalatai költészetének legutóbbi eredményeit is befolyásolni látszanak.”¹ Másrészt, elforgatva a képet, Mányoki Endre hipotetikus megállapítása szerint: „Zalán lírája minden ízében és minden változatában szerelmi líra, semmilyen tárgyhoz sem bír másként mint érosszal viszonyulni.”² (Hasonlót fogalmaz meg később Jankovics József is a *Zalán Tibor legszebb versei* című könyv utószavában.) Emellett persze gyakori – a recepciót tekintve motivikus ismétlődés – a Zalán-féle látásmód „radikális eklektikaként” való definiálása. Karádi Zsolt kilátásba helyezte anno, hogy: „Zalán Tibor lírája a Nagy László utáni nemzedék irodalmának jellegadó teljesítménye. Elfogultság nélkül állítható, hogy a korszak szellemi-művészeti áramlatainak eredményeit felhasználó munkássága – az »arctalan nemzedékből« kibontakozó sokirányú tevékenysége – irodalomtörténeti távlatból tekintve is előbb-utóbb megkerülhetetlen lesz.”³

Ezt a távlatot 2004-ben (egy évvel az *Orfeusz feldarabolva* megjelenése után)⁴ már mindenképpen jelezte Juhász Attila Zalán-könyve,⁵ amely sikeres kísérletként értékelhető a Zalán-féle modern eklekticizmus megközelítésére és leírására. (Míg

¹ Bordás Sándor, *Versviszonyok – szöveg(belső)terek (Zalán Tibor: Lassú halált játszik)*, Bárka, 2000/6., 124.

² Mányoki Endre, *Zalán Tibor* = Uő., *Szófa*, Vár Ucca Tizenhét Könyvek 16, Művészetek Háza, Veszprém, 1997, 46.

³ Karádi Zsolt, *Zalán Tibor: Seregszámla, Áttűnések – áttűntetések*, Kortárs, 1996/1., 101.

⁴ H. Nagy Péter, *Orfeusz feldarabolva. Zalán Tibor költészete és az avantgárd hagyomány*, Aktuális avantgárd 17., Ráció Kiadó, Budapest, 2003.

⁵ Juhász Attila, *Zalán-verziók. Z. T. három évtizede*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2004.

az *Orfeusz feldarabolva* Zalán költészetének intermediális vonatkozásaira összpontosított, közel 40 rövidebb-hosszabb szöveg- és kollázsértelmezést kidolgozva, addig a *Zalán-verziók* az addigi életmű genetikus feltérképezésére vállalkozott, nagy hangsúlyt fektetve a belső összefüggésekre, a líra mellett a drámai és a prózai alkotásokat is bevonva az értelmezés terébe.) 2014-ben aztán megjelent egy sok-szerzős tanulmánykötet Zalán Tibor tiszteletére (az író-költő 60. születésnapjára),⁶ amelyben a személyes vonatkozások, hangok, a nosztalgikus visszaemlékezések domináltak, illetve keveredtek a szakszerű interpretációkkal. Mindezek alapján felvázolható egy alakulástörténeti vázlat (vagy inkább mozaik), amely hellyel-közel – tehát nem az összes verseskönyvet érintve – bemutatja, hogy Zalán Tibor költészete miért és milyen értelemben tekinthető a modern líra esszenciájának.

A költő első önálló, *Földfogyatkozás* (1980) című kötetének szövegalkító tényezőit – némi önkénnyel persze és nagyon leegyszerűsítve – három kategóriába sorolhatjuk. Egyfelől számolhatunk a klasszikus formák és szabályos versképletek (rímtechnikák, szintaktikai szabályoknak alávetett sortördelés stb.) jelenlétével, másfelől az ezeket lazító, lebontó komponensek alkalmazásával – a sorvégződés és a szintaktikai határok egybeesését átíró enjambement igen gyakori tényezője a Zalán-féle versbeszéd ritmikájának –, harmadrészt pedig az avantgárd tapasztalatát közel hozó szabadversek térnyerésével. A recepció tanúsága szerint a kötet legkiemelkedőbb darabja a Szentpétery Csillának dedikált, *Utazás a fájdalom gépein* című vers, amely valóban annak lehet meggyőző példája, hogy Zalán Tibor művészete oly módon nő ki a modernség hagyományából, hogy az avantgárd irányzatok vívmányait is magába építi.⁷

Az *Álom a 403-as demokráciában* (1984) című kötetben helyet kapó alkotások poétikai látásmódját szintén az említett kettős hagyományszerkezet jellemzi, mely egyfelől a klasszikus modern líra (pl. az Ady Endre névéhez kapcsolható szubjektumfelfogás) aktualizálhatóságának kérdését veti fel, másfelől az avantgárd jelképzés, deszemiotizációs technika mozgásban tartását eredményezi. Keresztury Tibor kiváló írása szerint: „Külön figyelmet érdemelnek a Bartók és Ady alakját idéző költemények, melyek elsősorban nem a példát felvállaló utód felőli, újszerű megközelítésükkel a portrévers megújításának egyik érvényes lehetőségét jelzik.”⁸ Valóban, az (*Igor Stravinsky álma Bartókról*) és az (*A. E. a halhatatlanok esélytelenségéről*) című kompozíciók nemcsak a tradícióval létesítenek párbeszédet

⁶ *Hintázní a lét peremén. Írások Zalán Tibor tiszteletére*, szerk. Virág Zoltán, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2014.

⁷ Szokolczay Lajos szerint: „Talán a kötet legjobb darabja ez a kassáki méretű, egy sohasem volt utazást restauráló szabadvers, benne az állandóan ismétlődő, megvertséget és szabadságélményt egyként tudatosító jelképpel: »Holnap elhagyjuk Európát.«” Szokolczay Lajos, *Földfogyatkozás. Zalán Tibor versei = Uő., A csavargó esztétikája*, Balassi Kiadó, Budapest, 1996, 114.

⁸ Keresztury Tibor, „Építék templomot kiürült egek alatt...” *Zalán Tibor új köteteiről*, Alföld, 1985/9., 83.

(színre viszik annak önértései fikcióit), hanem a poétikai eljárások sokszorozásával, a szintaktikai és tipográfiai elemek szabad kezelésével mintegy kizökkentik azt monologikus zártságából.

Ugyanabban az évben, 1984-ben jelent meg Zalán Tibor harmadik köteteként az *Opus N³: Koga* című intermediális vállalkozás a JAK füzetek sorozatban. A négy „Könyvre” tagolódó korpusz első szerkezeti egysége három „Éneket” (egy hosszúvers-trilógiát) tartalmaz. A nyitódarab a *Mozgó Világban* 1977-ben publikált *Ének a napon felejtett Hintalóért* című alkotás. Szigeti Lajos Sándor interpretációja Kassák Lajos *A ló meghal a madarak kirepülnek* című poémájának intertextusaként tárgyalja a szöveget: „[...] hogy milyen módon jelenik meg – immár hagyományként – az a poétika, amelyet Kassák 1922-ben megteremtett, arra kitűnő példát jelent Zalán Tibor, aki saját hosszúverse létrehozásával tulajdonképpen – akaratlanul – értelmezte és követte is a kassáki megoldásokat.”⁹ Kétségtelen, hogy a szöveg több ponton egyirányú szemantikai megfeleltetésekre készíthető az olvasót, viszont szimultaneista technikája több esetben jelzi, hogy amit érzékeltet, az közvetítése(ke)n keresztül realizálódhat. Ilyen értelemben az *Ének a napon felejtett Hintalóért* zárata nem a (Kassák-féle) vándorlást rekeszti be („tétova léptekkel elindultam hazafelé”), hanem a jelentésképződés nyitottságát helyezi kilátásba. Zalán könyvműve emellett – komplex neoavantgárd verstechnikaként – a klasszikus avantgárd jelképzés utómodern visszacsatoláson keresztüli újavantgárd továbbfejlesztéséhez járul hozzá.

Ezután viszont egy meglepő váltás következett. Zalán Tibor negyedik, *és néhány akvarell* című verseskönyve jelentős fogadtatásban részesült a ’80-as évek második felében. A recepció még ekkor is Kassák költészetével rokonította Zalán poétikáját, s ebből a szempontból „hagyományosnak” tekintette az életmű alakulását (vagyis az *Opus N³: Koga* emlékezetétől távolodóként érzékelt). Petőcz András írása opozíciók (modern/konzervatív, önfelmutató/rejtőzködő, avantgárd/avantgárd utáni) felől közelít a kötethez. Kifejti, hogy a Kassák számozott verseire utaló „sorozat” új mozzanattal jelzi Zalán tehetségét: „[...] az *és néhány akvarell* a lázadó avantgárdon túli állapotról is tudósít, egyfajta »új-érzékenység«, új klasszicizálódás jegyében”.¹⁰ Valóban, a recepció szerint az *és néhány akvarell* fordulatként könyvelhető el az életművön belül. Méghozzá az avantgárdtól való szemléletbeli eltávolodás és az irányzatok közötti „egyensúly” megteremtésének individuális példajaként. Zalán Tibor költészetében megfigyelhető tehát egy olyan átrendeződés, amely máig ható érvénnyel alkalmassá tette ezt a poétikát beszédképes-

⁹ Szigeti Lajos Sándor, *Lócsere és költői szárnyalás. Kassák „hitváltása” és egy motívum „ars poeticája” = Újraolvasó. Tanulmányok Kassák Lajosról*, szerk. Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár Szabó Zoltán – Menyhért Anna, Anonymus Kiadó, Budapest, 2000, 99–100.

¹⁰ Petőcz András, *Innen és túl, az avantgárdon – Zalán Tiborról* – = *Uő., A jelben-létezés méltósága*, Colosseum Kiadó, Budapest, 1990, 138.

ségének megőrzésére. Ez a váltás az avantgárd tipopoézist és az avantgárd utáni, materialisan telített költői megszólalásmódot választja el egymástól, és köti össze a medialitás kétféle megjelenítése mentén. Érdekes mód' ez az utóbbi azt jelenti, hogy a vizuális megoldások visszaszorulásával éppen hogy nem csökken az olvasás optikai műveleteinek érvényessége, de egy olyan intermediális térbe kerül, amelyben elsődlegesen nem a vers szerkezeti-formai kelléktára közvetíti az erre utaló jelzéseket.

Zalán Tibor pár év múlva, 1988-ban megjelent, *Hagyj még, Idő!* című verseskötönyve – poétikai szempontból – ugyancsak szokatlan heterogenitást mutat(hat): „A skála [...] a *majdnem* rímes, ütemes formáktól a vizuális képi-tipográfiai kísérletekig terjed.”¹¹ Az *és néhány akvarell*hez képest ez nem is kérdéses; de az *Opus N³: Koga* szerkezetével összevetve is, bár a két kiadvány repertoárja több szempontból rokonítható (pl. a vizuális munkák és a „szövegversek” ciklusonkénti keveredése, váltakozása alapján). A kötet első három ciklusában (*Szaggatott sorok*, *Álom Aquincumban*, *Ki emlékszik a szerelemre?*) helyet kapó alkotások többsége vallomásos karakterű, a lírai beszédpozíció kitüntetettségre épül. Másrészt a kötetben szerepelnek „Vizuális költészeti kísérletek”, illetve olyan hosszabb lélegzetű művek is, melyek az avantgárd emlékezetét, jelfelfogását dinamizálják, de oly módon, hogy a vallomásosság ellehetetlenüléséről adnak számot. A *Hagyj még, Idő!* egyik legfigyelemreméltóbb darabja a *Vér(s)ziókban*,¹² illetve az *Új Symposion* 1982/3-as számában is megjelent *Mentholos görögdinnye* című kompozíció. Bár elsősorban szövegtöredékekből áll, a tipográfiai elrendezés és a keretezés alkalmazása vizuális hatások sorozatát hozza működésbe. A montázsyszerűséget ily módon nem előidézi, hanem megerősíti a tipográfiai tényezők adagolása. Ugyanakkor szerepük van abban is, hogy az irritálónak alakított szöveg ellenszegüljön az olvasás integráló műveleteinek. A vers poétikai eljárásai a neoavantgárd mechanizáló, személytelenítő technikáival hozhatók kapcsolatba.

Kulcsár Szabó Ernő mérvadó észrevételeit idézve: „Zalán Tibor *Mentholos görögdinnye* című – lényegében kassáki szövegeket újraértelmező – nagyobb kompozíciója úgy szünteti meg a narratív alakban is megjeleníthető struktúrát, hogy a dolgok közötti kauzális kapcsolatokat a szövegdimenziók folyamatos változtatásával ironizálja vagy teszi drámai tartalmúvá. Ha Kassáknál a szövegek maguk sugallt modális jelentéseket, itt az ilyen típusú hangsúlyokat fonetikai konnotációk, variált hangzóparadigmák, olykor joyce-i eredetű szókontaminációk ellensúlyozzák vagy erősítik tovább. Itt lényegében annak

¹¹ Dérczy Péter, *Vonzás és választás 2. Szerep – magatartás – szószőnyeg* (Zalán Tibor: *Hagyj még, idő!*), Jelenkor, 1989/6., 618.

¹² *Formák és kísérletek a legújabb magyar lírában*, szerk. Kulcsár Szabó Ernő, Zalán Tibor, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982.

vagyunk tanúi, hogy a nagyobb variativitás jegyében keletkezett kontextus lehetővé teszi bizonyos alapvető versalkotó tényezők átlépését a pusztán linearitásból a látványszerűség szemiotikai terébe: a szkriptovizuális vers nem adható ugyan elő, ugyanakkor számos – egyébként nehezen megragadható – poétikai hatásformát képes a vizuális interpretáció során kiaknázni. Az ilyen vizuális alkotásokban talán az a polivalencia a leggyakoribb, amely a szöveg szemantikai tartalmának és az extratextuális, »optikai« modalitásnak az ellentétességéből keletkezik.”¹³

A *Hagyj még, Idő!* után röviddel azonban ismét újrapozicionálódott ez az alkotástechnika, elsősorban modális viszonyok mentén. Zalán Tibor 1989-ben megjelent, *Borús reggeli üzenetek* című verseskönyvének alcíme: „Válságlíra”. A kötet Juhász Attila szerint fordulópontot jelent a költő addigi pályáján belül. „Ha ugyanis Zalán esetében alkati kérdéseket vizsgálunk, romantika és kísérletezés mellett a művek elégikus-tragikus hangoltsága is meghatározó. A tendencia kezdetben alkotói és szerepválságok szubjektív élethelyzeteihez kötődött, a műnemi-műfaji kiteljesedés folyamatával párhuzamosan azonban egyre inkább a létezés válságának felmutatása vált az ars poetica kulcstényezőjévé [...]”¹⁴ Másfelől azt is megállapíthatjuk, hogy a kötet poétikai szerveződését leginkább meghatározó komponens az üzenetorientált lírai formák kiüresedésének „fenyegető” tapasztalatában ragadható meg. Innen nézve a *Borús reggeli üzenetek* – az *és néhány akvarell*hez hasonlóan – ismételten ráirányítja a figyelmet az életmű belső tagozódására, miközben a címzettek motivikus-aposztrofikus funkciója mentén hálózatosan bővíti is azt.

A „Válságlíra” debütálása után négy év telt el a következő kötet megjelenéséig. Az 1993-ban napvilágot látott, *Kívül* című verseskönyvről ismételten elmondható, hogy anyaga széles spektrumot jár be. A heterogenitás azonban itt más természetű, mint az eddigi hasonló jellegű kötetek esetében, s ez minden bizonnyal összefüggésbe hozható a *Kívül* darabjainak egyik reflektált kérdéshorizontjával, az emlékezet működésével. A költői mnemotechnika (legalább) kétirányú orientációt tár a befogadó elé. Egyrészt megfigyelhető, hogy ezek a szövegek Zalán-alkotásokat idéznek meg; másrészt feltűnő, hogy a hagyományra való ráutaltság egyre sűrűbben nyilvánul meg József Attila-fragmentumok szó szerinti átvételén vagy újraírásán keresztül. Ugyanakkor a kötet egyik legizgalmasabb darabja a *Tegyük fel* című szkriptovizuális alkotás (vagy mondatkollázs), amely radikális módon szembesít a szöveg idegenségének tapasztalatával, optikai anyagságával és az olvashatóság/nézhetőség kérdéseinek rejtélyeivel.

¹³ Kulcsár Szabó Ernő, *Antimetaforizmus és szinkronszerűség (A líra mint esztétikai hatásforma a konkrét költészetben)* = Uő., *Műalkotás – szöveg – hatás*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987, 374–375.

¹⁴ Juhász Attila, *I. m.*, 6.

1994 és 1995 Zalán Tibor életművében az újraközlések évei voltak. A szerzőnek három könyve jelent meg viszonylag gyors egymásutánban, melyek mindegyikében helyet kapnak az eddigi kötetek vagy azok bizonyos darabjai. A válogatás és az átrendezés felfogható egyfajta helyzetfelmérésként, hiszen nemcsak az érdeklődés fenntarthatóságát teszi próbára, hanem a hangsúlyok megváltoztatásával horizontot nyit az alakulástörténeti értékelés lehetősége előtt is. Az érintett kötetek a következők: *Áttűnések – áttűntetések*, *Seregszámla*, *aversion*. Karádi Zsolt joggal írhatta az előbbi kettő kapcsán: „[...] a *Seregszámla* a »konszolidáltabb«, míg az *Áttűnések* a kócosabb, az útkeresések vargabetűit is megjáró Zalánt mutatja. Ez az elrendezés eleve számol azzal, hogy a két könyv együtt olvasandó, hiszen csakis így kínálja a szerző válogatásban is viszonylagos teljességű munkásságát.”¹⁵ Ez a komplementer szerkesztési logika kétféle kanonizációs feltételrendszer működésével néz szembe, megbontja az életművet az avantgárd hagyományhoz való viszony kérdésirányai mentén. Ugyanakkor fragmentarizáló hatású is, hiszen – a recepció idegenkedésére tekintve nem véletlenül – zárványnak minősíti azokat a szemléletformákat, melyeket a kollázsok artisztikumához társíthatott a befogadó. Mindhárom kötet tartalmaz emellett olyan műveket, melyek az életmű későbbi fázisában lesznek orientációs pontok. (Erre hamarosan visszatérünk.)

A helyzetfelmérés után mintegy a nem identikus újrakezdés mozzanatát teszi hangsúlyossá az 1996-ban megjelent *Fénykorlátozás* című kötet, amely több ponton intertextuális kapcsolatot létesít a *Földfogyatkozás* darabjaival. A *Fénykorlátozás* legtöbb elemének szövegközi megalkotottsága rokonítható az életmű korábbi fejleményeivel (József Attila-, Pilinszky- stb. törmelékek, önidézetek közbeékelése), az avantgárdhoz való viszony fenntarthatóságának mikéntje azonban némileg ismét módosul. Zalán Tibor kötetének például a címadó darabjáról is megállapítható, hogy az avantgárdból származtatható montázstechnikát úgy szembesíti a szöveg lebonthatóságával, hogy az olvasás retorikai teljesítményét a (képi) kontextusok felejtése mentén készleten önreflexióra. A montázsszerkesztés ironiát termelő játéka olyan jelképzést feltételez, amely a posztmodern poétikák felé mutat.

Több év telt el, míg 2000-ben megjelent Zalán Tibor *Lassú halált játszik* című verseskönyve, melyet viszont elismeréssel fogadott az irodalomkritika. Mint annak idején az *és néhány akvarell* kapcsán, jelen esetben is konszenzus jött létre abban, hogy az új kötet igen jelentős szerepet tölt be az életmű alakulástörténetében. Azzal a feltűnő különbséggel persze, hogy a *Lassú halált játszik* értelmezései kidolgozottabb és kifejtettebb szempontrendszer(ek) mentén közelítettek az adott könyv műfaji-poétikai kérdésirányaihoz. Az interpretációk reflektáltságát jelzi az a körülmény is, hogy az értelmezők (Bordás Sándor, Elek Tibor, Juhász Attila) több ponton utalnak a Zalán-recepció rögzült kliséinek kimozdíthatóság-

¹⁵ Karádi Zsolt, *I. m.*, 102.

gára. Ebben a kontextusban a formális és az értékelő mozzanatokon túlmenően Vilcsék Béla írása méltányolható képet fest a szerző eddigi munkásságáról, ezért a Zalán-recepció fontos irodalomtörténeti dokumentumának tekinthető. A nyelv aktivitásának megsokszorozódásaival szembesítő gondolatmenet szerint az aktuális költői retorika – szép metaforával élve – „»Lassú halált játszik« – hogy ne kelljen végképp elnémulnia.”¹⁶

Később, 2004-ben, a költő 50. születésnapja környékén jelent meg *a szürrealista balkon* című reprezentatív Zalán-kötet, amely az újraközlések tekintetében egy évtizedet fog át. A címadó hosszúvers az *Áttűnések – áttűntetések* című könyv *Feltételes megálló* című ciklusából származik, és bár avantgárd irányzatot nevez meg, a „szürrealizmus” mégsem tekinthető centrális stílusjelölőnek. (A költemény talán legfeltűnőbb sajátossága a vágástechnikában ragadható meg, a rövid sorok tördelésének eredményeképpen az egyes szavak szintaktikai szerkezetek átfedési pontjaiként funkcionálnak.) Juhász Attila megfogalmazásában: „A kötet-karaktert jobban körvonalazzák azok a cikluscímbebeli kifejezések, melyek nagy hangsúlyt helyeznek a létbölcsélet esszencialitására (képletek, egyenletek), illetve az experimentális alkotásmód évtizedes zaláni kulcsfogalmának (kísérlet) adnak új jelentésárnyalatot.”¹⁷ Valóban, *a szürrealista balkon*ban Zalán Tibor költészete mintha oly módon térne vissza saját „gyökereihez” (legyenek azok szövegek, tematikák, narratívák vagy látásmódok), hogy nem pusztán emlékezetté nyilvánítja azokat, de számol az időbeli distanciából következő identitásváltás játéklehetőségeivel is.

Hasonló eljárás figyelhető meg a 2011-ben megjelent *Szétgondolt jelen* című kötet esetében is. A könyvben a *Kopszohiladészi elégiák*, a *Dűnnyögés, félhangokra* és az *aversionból* ismerős *Szétgondolt Jelen* című ciklus kerülnek egymás mellé, és hoznak létre egy hárompólusú, többműfajú kompozíciót. Feltűnő, hogy a „szétgondolt jelen” nemcsak az időbeliségre, hanem a jel státusára is vonatkoztatható (jel-en). Ha ezt fenntartva olvassuk a ciklus darabjait, a láncszerű szerkezet határalakzatainak megduplázódása – az aktuális vers utolsó soraiból bomlik ki a rákövetkező elem címe – hasonló, a kifejezések fixálását ellehetetlenítő retorikai műveletként értelmezhető. Valamely szöveg pusztán egy másikhoz vezet (majd a zárórész a cikluscímre utal vissza: „Édes játéka ez egy ideje, / szétgondolni a jelent” [*Élesebben, őket*]). Kétségtelen, hogy a *Szétgondolt jelen* valóban próbára teszi a líra diszkurzív képességét. Egyrészt olyan „narratív” stratégia szövi át, melynek hozadékaként a beszélő grammatikai „én”-ként és több esetben harmadik személyként is funkcionál. Másrészt az imaginációt nyomatékosító hivatkozások-

¹⁶ Vilcsék Béla: *A válság költészete – a költészet válsága (Zalán Tibor: Lassú halált játszik)*, Kortárs, 2001/4., 105.

¹⁷ Juhász Attila, *I. m.*, 157.

kat (álom, képzelet) és szürreális képsorokat olyan állítások ellenpontozzák, melyek a késő modern lírai nyelvhasználat tételszerű, köznapi megnyilatkozásaihoz hasonlítanak, s mintegy – a relativizmus szemléltetésével párhuzamosan – a metaforizáltság visszaszorulását eredményezik.

Kicsit ugorva megint, 2016-ban látott napvilágot a *Zalán Tibor legszebb versei* című könyv Jankovics József szerkesztésében. Az utószóban a következőket írja a kiváló irodalomtörténész, a költő tevékenységének kimagasló ismerője: „Kísérletező kedve csak rá jellemző, találékony, és újszerű eredményekhez vezet. Mindez adja művészetének változatosságát (ugyanakkor ez hozza létre állandóit is) – hogy egyaránt otthonosan mozog a konzervatív, az újavantgárd és a posztmodern költészetben. Hogy elégiát és szonettet (szonettkoszorút) ugyanolyan tehetséggel ír, mint haikut, betű-, kép- és szabadverset, s hogy az antik metrumokat is hűen és modern viszonyokhoz alkalmazva képes követni. S ami a legfőbb, teszi mindezt bármiféle szolgalelkűségtől mentesen, könnyed játékossággal és játékos könnyedséggel, újton új megoldásokkal, pajzán frissességgel, fantáziadús költői leleménnyel, a felszabadító élmény erejével és örömeivel.”¹⁸ A válogatás valóban megfelel ennek a – korántsem statikus – képnek; és itt lényegében meg is állhatnánk, ám pár évvel ezelőtt Zalán Tibor egy olyan könyvvel rukkolt elő, amely nem pusztán impozáns, de – bizonyos szempontból – ritka vállalkozásnak számít.

2021-ben jelent meg Zalán Tibor *A lovak reggelije* című könyve, amelyről – a magam részéről – csak szuperlatívuszokban tudok beszélni. (De persze nem vagyok ezzel egyedül, a kötet bemutatóján Alexa Károly úgy nyilatkozott a teljesítményről, hogy *A lovak reggelije* „Bámulatos, elképesztő súlyú gyűjtemény, amely a mai lírában párját ritkítja.”)¹⁹ Smid Róbert a következőket írja: „Zalán Tibor az 1970-es években induló költőnemzedék azon kiemelkedő tagjai közé tartozik, akik a neoavantgárd és a posztmodern versbeszéd felszabadító ereje mellett a modernség poétikai formáit és kérdéseit sem tartották érvénytelennek. Az utóbbi majd egy évtizedben sajnos nem adott ki verseskötetet, ám a líraszerető közönség most azzal vigasztalódhat, hogy a 2013 és 2021 között született költemények javát megkapja *A lovak reggelijében*.”²⁰ Túlzás nélkül állítható, hogy *A lovak reggelije* a Zalán-költészet komplexitását nyújtja, szemlélettechnikailag valóban korszakokon ível át, míg az intim kódok fokozásával a líra demokratizálódását is színre viszi. Ugyanakkor – ahogy Smid Róbert is írja – a gyakran felidézett József Attila-képekkel összhangban: „A komor, melankolikus hangvétel egyik ho-

¹⁸ Jankovics József, *Zalán Tibor legszebb versei? = Zalán Tibor legszebb versei*, szerk. Jankovics József, AB-ART, 2016, 277.

¹⁹ Seres Gerda, *Szaggatott, széttrancsírozott világ – Zalán Tibor versei*, Kultúra.hu, 2022. március 25.

²⁰ Smid Róbert, *A hullás mértana*, Magyar Krónika, 91-92. szám. = <https://kronika.hu/cikk/a-hullas-mertana/>

zománya, hogy a kísérletező formai játék háttérbe szorul, Zalán Tibor új kötetét egyértelműen a soráthajlásos próza- és szabadversek uralják. Ám, ahogy a József Attila-allúziókkal utaltam rá, a szerző védjegyévé vált zeneiség, a poézis hangzósága szerencsére egyáltalán nem hiányzik *A lovak reggelijéből*. [...] Az a mozaikos versépítkezés, amelyet *A lovak reggelije* működtet, már nem a nyolcvanas és kilencvenes évek beszéd-töredék-összeállító poézise.”²¹ Hanem – a kultúratudóst parafrázálva – egy történet folyásából kiszakított életképek és jelenetek komplex rendszere.

A 2024-ben 70. életévét betöltő Zalán Tibor költészete rendkívül dinamikus kapcsolatrendszer. Az iménti gondolatmenet – lehetetlen küldetesként – mindössze arra vállalkozott, hogy – ebből az alkalomból – ízelítőt nyújtson, milyen kérdésekkel szembesül, aki megpróbálja befogni Zalán Tibor versművészetét. A Zalán-féle modern költészen belül az egyes művek – az innovációval összefonódva – számos eljáráson keresztül szegülnek szembe a hierarchiákkal és a normatív megközelítésekkel. Hiszen a kontinuitás jelzéseinek megtörése egyfelől, majd a konkrét alkotások párbeszéde, önreflexiója másfelől, ugyanúgy nem iktatható ki a fentebb említett folyamatokból, ahogy valamilyen stabil, központi tételből való levezetésük sem mindig lehetséges. (Ezzel kapcsolatban pedig a különféle kódok összezavarása mellett az is hangsúlyozandó, hogy a versolvasásban az elméleti háttér lényeges, de nem elengedhetetlen feltétele a költészet élvező befogadásának.) Másrészt, Zalán Tibor életművében a műfajok sűrű egymásmellettsége, megjelenése és eltűnése, majd újraszerveződése tervezhetetlen hatásoknak is engedelmeskedik, ám kétségtelen, hogy ebben a korpuszban folyamatosan – mondhatni tudatosan is – zajlik a versek kölcsönhatásba léptetése. Ebben a szinkronitásban pedig – a modern líra idejét átjárhatóvá téve – felfedezhetők azok az eljárásmodok, megoldások, látástechnikák is, melyek Zalán Tibor költészetének különleges hangulatgeneráló elveit, az esztétikai ideológia által befoghatatlan egyedi hatáseffektusait hozzák létre. Ennek a gondolatnak az árnyalása – véleményem szerint – mindenféle patetikus köszöntőbeszédnél többet ér.

²¹ Uo.

Sokkezes történetek

*Géczi János: Cholnoky-történetek a Tiltott Ábrázolások
Könyvéből (Pesti Kalligram, 2023.)*

„A szó ott zöldellt a domboldalon, tele volt madárdallal és égő vadrózsákkal (...) Szavak állnak a létező dolgok és viszonyok elé, és ezek a szavak másmilyennek mutatják a dolgokat, mint azok valójában.”

(G. J.)

A veszprémi kórház névadója, Csolnoky Ferenc egy szerteágazó, sokszínű család leszármazottja. Egy olyan családé, amelynek csak néhány generációja lakott Veszprémben, vagy kötődik Magyarország egyik legrégebben alapított, a Balaton és a Bakony közé telepedett városához. A família román származású őse a tatárjárás idején érdekelte ki IV. Bélától a Hunyad várától délre fekvő Csolnakos (Csincsis) községet, amely névadója lett a nemesi rangba lépett Csolnokosi családnak. A törökverő Hunyadival is rokonságba, féltestvéri viszonyba került erdélyi famiglia másik ága Bocskai Istvánnal települt Magyarországra, szétszóródva az ország minden részébe. A Cholnokyak veszprémi vonala, amelynek tagjait immár közhelyszerűen a 'zsenik és különcök' családjaként illik emlegetni, a XIX. század közepétől szorosan kötődik a városhoz és környékéhez, kalandos magánéletük, művészeti és tudományos tevékenységük révén nagy részük van Veszprém és a Balaton-felvidék polgárosodásában, kultúrtörténetében.

A család regionális és veszprémi kultusza sokrétű. Cholnoky Jenő rajzaiból, festményeiből kiállítások készültek (Érd, 1986; Balatonfüred, Veszprém, 1989), emléktáblát avattak Balatonfüreden (1989) és budapesti, józsefvárosi lakóházán (1993). Utcát, városrészt (Cholnokyváros), iskolát, kórházat (Csolnoky Ferenc Kórház) neveztek el Veszprémben a Cholnokyakról. Cholnoky Jenőnek emlékparkot létesítettek Balatonfüreden, gejzirkúp viseli a nevét Sátoraljaújhelyen, Kolozsvárott pedig Cholnoky Jenő Földrajzi Társaság működik.

Napjainkban (2021–2023) Veszprém intézményei (Laczkó Dezső Múzeum, Művészetek Háza, Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Pannon Várszínház) helyi identitásképző erő- és ihletforrást látnak a Cholnoky-hagyatékban, ezért a klasszikus és populáris kultúra eszközeivel (vándorkiállítás, könyvsorozat, street-

art projekt, történeti családmonográfia, színdarab-bemutató) igyekeznek beépíteni a Cholnoky-példát a köztudatba. A fenti projektsorozatnak egyik jelentős vállalkozása a veszprémi Művészetek Háza Géczi János szerkesztette könyvsorozata (*A veszprémi Cholnokyak*), amelynek eddigi megjelenései négy kötetben állítják elének a három fivért, Viktort (1868–1912), Jenőt (1870–1950) és Lászlót (1879–1929).

Az első kötet a sokszínű magyar geográfus életrajza (*Cholnoky Jenő önéletírása*, 2021), azé a közismert és kedvelt egyetemi tanáré, aki nemcsak tanítani szeretett, de utazni, rajzolni és fényképezni is. Kelet-Ázsiát, Kínát, Erdélyt, az Alpokat, Itáliát, Svédországot, Észak-Amerikát Magyarországot bejárva, tanulmányozva műveit maga illusztrálta. A Magyar Turista Egyesület elnöke (1920–1946) szenvedélyes amatőr festő, egyik kedvenc témája a balatoni táj. Önéletírása, a sorozatnak köszönhetően, először jelenik meg olyan módon, hogy, miközben a magyar tudós habitusát, kutatási lehetőségeit, környezetét vizsgálja, a két szépíró, Viktor és László életére is ráirányítja a figyelmet. A sorozat második és harmadik kötete szépirodalom, *A sekrestyés* (2022) Cholnoky Viktor, a *Fekete szárnyak* (2022) Cholnoky László novelláit adja közre. A sorozat negyedik kötete visszakanyarodik a földrajztudóshoz *Balaton – Veszprém* (2023) címmel.

Cholnoky Jenő Balaton-könyve „regényes” ismeretterjesztés, az édesvízi Riviéra kalandos újrafelfedezése. Cholnoky Viktor elhozta a Kárpát-medencébe a messzi keletet, szövegeiben fantasztikus utazások idézik meg a csodálatos déli szigeteket. Így válik alkalmassá, hogy fivéreihez hasonlóan Géczi-alteregővő váljon. Megjelenjen és kalandozzon annak a nyírségi születésű, szegedi nevelődésű Géczi Jánosnak a szöveg univerzumában, aki, saját bevallása szerint, a 20. század hetvenes éveiben tanára, Ilia Mihály hatására fordult Veszprém és a Cholnoky család felé. Ilia Mihályt eleven irodalmi kapcsolatok kötötték Újvidékhez és az itt tanító Bori Imréhez is, aki a magyar irodalmi modernitás 20. századi újraolvasója és -értelmezője, és aki a hetvenes évektől generációk sorát ismertette meg az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken a századfordulós magyar írókkal, többek közt a Cholnoky-testvérek örökségével. Bori Imre Cholnoky-értelmezéseinek (*Fridolin és testvérei*, 1976), az újvidéki nemzedéktársaknak¹, a rajongótábor viszonyulásainak része van a fiatal Géczi János pályakezdésében.

A veszprémi Cholnokyak szövegkiadásait a sorozatszerkesztő, Géczi János regénye(?) (szöveg)gyűjteménye(?) követi. A szerző művét a rendszerváltás után kezdte írni, s így a Cholnoky-történetek füzére harminc év alatt jött létre. A nyolc kötetbe (*Fegyverengedély*, 1994; *21 rovinj* 1994; *Angyalhøj*, 1996; *Dél*, 1999; *Tiltott*

¹ Bori Imre és a Cholnokyak indíttatására talál rá majd Fenyvesi Ottó, vajdasági magyar költő, író, szerkesztő, kollázsalkotó képzőművész a kilencvenes években legtermékenyebb írói korszakának új helyszínére, Veszprém kulturális közegére. Tolnai Ottónak a jugoszláviai magyar irodalmat besugárzó Adria-motívuma Cholnoky Jenő Adria-könyvéhez is kötődik.

Ábrázolások Könyve I–IV. 2001–2005) beépített szövegek „átrendezett, újraírt változata”² olvasható a 2023-as Géczi-kötetben.

A szövegben megbúvó, a kabbalista misztika hagyománya szerinti (szöveg) teremtmény³ az elbeszélőt, a hőst és a szerzőt egybeolvasztó, valóság- és álomjáró alakok variációiból, bűjőcskáiból rajzolódik ki. Öt szereplő, a három Cholnoky-testvér (Cholnoky, Cso), egy szerző (G., Géczy, Géczi, Czi) és egy rókából lett vörös hajú, csalfa nő autofikcióinak folyamatos keveredése, egybeolvadása, elválaszthatatlan együttes jelenléte, „játéka” építi a vég nélkül, szüntelenül körbeforgó történeteket, mert „minden történetnek visszakanyarodik a vége az elejéhez” – olvasható a *Cholnoky történetekben*. Pedig „Történeteim általában nincsenek”, vallja a narrátor. Nincsenek alakok, jellemrajz, cselekmény „csak én vagyok” a papírvárosban „középföldön”. Valamiféle történetek mégis kibonthatók. Nem összefüggő szövegek, a részletekben lakoznak, a töredékekben, a darabkákból, a neoavantgárd poétikából és beszédmódból, a képzőművészeti kollázstechnikából is adódó vizualitás képkezdőiben. A fényképszerű megjelenítésben, mert „összefüggő történet elbeszélése helyett apró villanások rögzíthetők”⁴, mint például a Cholnokyakat is linkelő *Terepgyakorlatokban* (*Oleanderszender, Karsztmeleg, Toszán dombok, Galamb, Savonarola, Főtérs...Naplemente, rovinj, róma, Levendulaméz...A szikla, Öböl*). A részletekben megmutatkozó, különféle elbeszélői hagyományokat és regisztereket egybefogó történet, akár a Tolnai-féle „kis, semmis formák”-ból épülő mítikus makroterek szövegei, Géczi János posztmodern szövegüniverzumának alapköve.

G. története a Balaton nádasainak árnyékából, szűnyograjainak vérszomjától indítva, az Öreg-hegy szőlőhegyeinek tövéből röpteti Korfura és Kínába az álomjáró elbeszélőt és Cholnokyt. Czi és Cso, „mintha két tojás volna... olyan hasonlatosak”. A helyismeret és a természetrajz darabkáiból épül meg a Cholnokyak lakóhelye, Veszprém, *A város* és annak tágabb környezete, a régió, szél-, felhő- és vízjárta makro- és mikroterek, a viharos és a kéken mosolygó Balaton (*Szélvihar*), a Bakony vadregényes, rókaszagú ormai a maguk színeivel, formáival, szagvilágukkal. Másrészt Veszprém egy mediterrán város, napfény-nyel, fügefákkal, gránátalmabokrokkal, dél-franciai ezüstszürke levendulákkal és Trivulzióval, az olasz-horvát-dalmata szélhámossal, aki „hősöm volt, a barátom, cimborám, s mindenekelőtt alkotóm, aki írja a sorsomat” (*A kísértetfeleség*). Ebből a közegből lép ki az utazó, veti papírra írásgyakorlatait, szólítja meg a lábjegyzetekbe linkelt Cholnoky-szövegkorpust. Itáliai terepjárás augusztusban fényképezőgéppel, gépkocsival. Utazás Velencébe, Rómába (*Terepgyakorlatok I–II.*), a

² Géczi János: *Cholnoky-történetek a Tiltott Ábrázolások Könyvéből* A szerzővel Tóth Ramóna Mirtil és Wirágh András beszélget. <https://www.youtube.com/watch?v=Va9PztbI9ig>

³ Vári György: Színek és évek. Géczi János: *Tiltott Ábrázolások Könyve*. = *Új Forrás*, 2003. 3: 71–80.

⁴ Ménesi Gábor: Szerzője ismeretlen. Géczi János: *Tiltott Ábrázolások Könyve*. = *Bárka*, 2008. 5: 109–110.

„kollázsvárosba”⁵, a világjáró „naplóíró én” Cholnoky Jenő nyomában. Cholnoky Jenő? „Egy cholnoky mászkál az agorán, nem tudni, hogy az első, a második vagy a harmadik, annyira egyformák. Rumospalack a nehezéke, gyertyához illő édes a szava, keserű a lehelete (...) A cholnokynak nincs arca – sima gömbfelszín borítja arckoponyáját, így, ha akarom, Viktor, ha akarom, László, ha akarom, Jenő, de Ferenc, a kórházorvos nagybácsi is lehet valamelyik álnévbe bújva (...) Regény lesz belőle”. Másutt viszont Jenőbe karolva (*Terepgyakorlatok II. Térképszív*) „úgy nézem az Adriát, ahogyan Jenő” (*Terepgyakorlatok II. Ellenére*), vagy éppen „egy alak három különböző korú másolata”, Vé, Jenő és László kortyolgatja a felvidéki bort, rágja a keserű mandulamagot valahol Veszprémben (*A kijárat*). Egy tenyér három élete: egy kérges, egy nőiesen puha és egy krémszínű (*A jószág*). És *Harmadnap* újrakezdés. A narrátor negyedik életére Rovinjbán, Isztriában eszmél. Lorca versei, Tolnai, Domonkos könyvei utaznak vele. Szabványéletből művészlétbe, álomjárás oda-vissza, s nem tudni, hogy a déli kisváros, Rovinj iszákos, fokhagymaszagú költő alakmása, akinek „pórusaiból áradt a mediterrán szag” vagy az északról jött banktisztviselő szenved jobban a tőle idegen életforma kényszereitől. A Géczi-szövegek sokadik, misztikus alteregója Katerina, a vörös hajú aranysakáltündér, a (varázs)gyűrű asszonya (*Az éden*), aki alakváltó figuraként róka, szél(vihar) (*Szélvihar*), sakál módjára bujdosik a történetekben. A történetben, amelyből hiányzik a történet és a hősök, a boszorkányos, álomjáró „veres hajú” domború homloka, arányos metszésű asszonyorra, keskeny arcának öregedő mosolya („elvirágnak a rózsák”) világít az alkonyatban. A női identitás tömény szövege (*A mosoly*) férfimódra, erotika bölcsélettel egybefonva, a zsidó misztikusoktól a görög filozófiáig. A sakálasszony társa (Trivulzió közvetítésével) J. „a tót felmenőire büszke magyar” tudós kutató, aki testvéreivel egyetemben nagy világcsavargó. Nem tehet róla, hiszen „az ő családjuk már csak ilyen bujdosó fajta” (*A kísértetfeleség*), különösen J., aki szüntelenül rejtőzködik, s olyan ember, „aki, ha egy helyen végre megtelepszik, bizonyosan arról a másik helyről fog meditálni, amelyről éppen elmenekült, vagy amelyet nagy melankóliák közepette elhagyott” (J.).

Az alteregók változatos galériája nem csak térben, időben is kiterjed. A három fivér születésének helye, a családi ház ügyében nyomozva „a diák Jenő” lépked Veszprém utcáin, boltjaiban, piacterein, fut le a Buhim-völgybe, ácsorog a város mediterrán teraszainak naplementéiben (*Tizenegy óra és naplemente*).

Az idő koncentrikus köreiben sodródnak a veszprémi család, a Cholnoky-mítosz történetfoszlányai, a Cholnoky-korpusz, jórészt a fivérek „háromlebenyű, mégis egytestű testamentuma” (*Tizenegy óra és naplemente*). Egy olyan ellentmondásos famíliáról van szó, amelynek tagjai egyrészt alkoholista, hedonista életmódjuk kapcsán váltak hírhedtté, másrészt egy újfajta műveltségmodellt közvetí-

⁵ Géczi János: *Római foszlányok*. Műhelynapló. Arnolfini Books, 2024.

tenek a magyar kultúrában, a többnyelvű szépirodalmi és természettudományos műveltség előremutató példái regionális és nemzeti szinten is. Géczi János újraértelmezi a Cholnokyak írástechnikáját. A napló, a novellák mozaikköveinek új kontextusba rendezésével a Géczi-szöveggalaxis egy gazdag intertextuális háló szövögetve kapcsolódik ismét, újra és újra, visszavonhatatlanul a Cholnokyak hagyatékához. „A magányos stílusforma odamászik a párna mellett felejtett könyvhöz, bebúvik az első ívbe, úgy látni, megtalálta a helyét, mert szuszog, vaccolódik, törik alatta a száraz papír.” – írja a szerző a *Másodpéldányban*. Géczi János Cholnoky-könyvében „ugyanazt a történetet mondja mindegyik [alakmás – tőlem!] tovább, a maga módján”. Géczi, az elbeszélő, a regényhős, a szerző a szövegbújócskában önmagára talál: egy a „cholnokyak” közül. A sokrétű, széles látókörű életmű, az egy opusba ’foglalt’ tudós rózsakutató, szépíró és képzőművész életmodellje, a szövegalkotás módja (amikor a formát legyűrik a valóságdarabok, legyen az kultúrtörténet, festészet, zene, természetrajz, filozófia, történelem, népmese, helytörténet vagy film) egyaránt rokonítja Géczi Jánost a Cholnoky család szövegkorpuszával. Egy „rőtvrös novellába” (*Fa és fülemüleje*) ágyazódik Róza és Vé vagy Viktor, aki az életét ábrázoló kép háttérének mellékjelenetét mesévé, „szavakká írta át”. Az intermediális háló bevonzza a Géczihez és a Cholnokyakhoz hasonló sokoldalú, „többfunkciójú” alkotókat, rokon lelkeket. Tolnai Ottót, a Lókúton élő, a Vajdaságból áttelepült Szajkó festőt, Garaczi Lászlót, dr. Lénárd Sándor orvosíró, aki éppen a római Cafe El Grecóban zenél, de szó esik Domokos „nyaklott fejű gitárja”-ról is.

„A *Tiltott Ábrázolások Könyvével* annyiban vagyok azonos, hogy én sem fejeződök be soha, mert tovább élek számozatlanul nemzett ivadékaiban” – vallja az elbeszélő, mert az Adria-kék betűkbe kódolt ’tanulság’ szerint „létezik olyan szépség, amelyet két élet sem képes elviselni, három sem, hogy formába öntse, és négy sem, hogy megértse” (*Harmadnap*). Géczi alkotói önfelismerése Tolnai Ottó festettvízprózájának az(úr)játékát⁶ hívja elő, mert „acél, bronzöld, akvamarin, de mindig kék a tenger” (*Encián*), a rókaképű, sakállhallású, sakálpuha léptű nő esküvői kiskosztümje pedig azúrselyem, szeretői kék szemű férfiak, mint például G., „akinek kék szeme olyan mélységet engedett sejtetni, amelynek nincs alja” (*G. története*). A Cholnokyak városába visszatérő Róza tekintetében is az Adria sós tengervízének kékje hullámoz (A *metaforagyűjtő*), akár az édesvízi Riviérán, ahol „kék árnyalatok futkároztak a Balaton hullámainak visszfényeként.” (*House of Pomegranates*)

Így lesz Géczi János (szöveg)gyűjteményéből a szövegteremtő „papírlakó” bújócskaregénye. Az olvasó pedig, ha egyszer ráérez az ízére, a labirintus foglya.

⁶ Ispánovics Csapó Julianna: Tükröződések Tolnai Ottó festettvíz-prózájában. In. *Tükrök*. Szerk. Csányi Erzsébet. Újvidék, BTK, VMFK. 2014. 9–20.

Királyságok egy-egy fogpiszkáló hegyén

Z. Németh István: Éjszaka a szaunában (Vámbéry Polgári Társulás, 2023.)

Z. Németh István Forbáth-, Talamon- és Simkó-díjas költő, író legújabb verseskötete 2023-ban látott napvilágot *Éjszaka a szaunában* címen. Nem mellesleg a címadó verssel Z. Németh 2022 végén Arany Opus-díjat is nyert, továbbá a kötet megjelenése óta eltelt időben, 2024 tavaszán a Magyar Arany Érdemkeresztet is átvehette, részben „folyamatosan új témákat kereső, kísérletező, ironizáló költészetéért”. Mindez a 32. önálló kötetben is hatványozottan tetten érhető.

A bő százoldalnyi új vers 2018 és 2023 közt született, erről a zárójeles alcím árulkodik, és négy főciklusra osztható, melyek elnevezései tartalmilag szorosan kapcsolódnak a kötetcímhez: *Hőfok*, *Gőz*, *Korbács* és *Infra*. A szerző ezeket esetenként további alciklusokra osztja, máris az elsőben négy alciklust találunk 10-10 római számmal megjelölt verssel, amelyek Kulcsár Ferenc-, Tóth László-, Bettess István- és Hizsniai Zoltán-motívumokra íródtak. Elsősorban a közvetett szöveggköziség elegáns példája tárul itt az olvasó elé, ahol Z. Németh nemcsak egy-egy konkrét sor által hivatkozik kortársaira, hanem költészetüknek esszenciáját próbálja megragadni, megmutatni, mint cseppben a tengert. Mindazáltal minden alciklus elején világosan fel van tüntetve, kinek a motívumaira íródik a következő tíz vers. A *Hőfok* ciklust értelemszerűen azok a gyakorlott, felvidéki kortárs lírát átfogóan ismerő olvasók élvezhetik a leginkább, akik jól ismerik a hivatkozott lírikusok költészetét, de az opusok önmagukban is izgalmasak, előismeretek nélkül akár visszafelé is indukálhatják az olvasói érdeklődést, kíváncsiságot: a Z. Németh által leszűrt kivonatba belekóstolva a kortársak saját szövegeihez is megjöhethet az olvasói étvágy.

A kötet egyik ciklusokon átívelő tárgya a költészet, illetve a vers maga. A betű, szavak, mondatok és versek mindennapi életéről eddig aligha ismert titkokat tárnak elénk a vonatkozó művekben, de szembe találkozhatunk *a meg nem írt verssel* is, egy valóságos paradoxonnal, ami nincs és mégis létezik, mi több, *köszöni szépen jól van*.

A kötetbe rendezett verseken átevezve az is nyilvánvalóvá válik, hogy a szerző 2018 és 2023 közt saját korának valóságában élt, és abból merített, nem pedig attól eltávolodva, bizonyos nehezen megkerülhető valóságelemeit mellőzve.

Nem véletlenül idéztem a bevezetésben, hogy „költészete folyamatosan új témákat kereső, kísérletező”. Az ember és a technika viszonya érdekes kérdés, és talán még ma sem látjuk, hova fut majd ki, a kortünetekről azonban tűpontos látteleletet találhatunk a sorok közt, nem kevés fanyar iróniával és abszurd felhanggal – az a különleges benne, hogy utóbbi a legtöbb esetben már nem túlzás, hanem jelenünk valósága. Ahogy egykoron a görög és latin szavak az irodalmi és mindennapi élet részét képezték a Kárpát-medencében, úgy ma az angolszász eredetű kifejezések férkőztek be természetes módon a mindennapjainkba. Számomra külön öröm, hogy a legtöbb esetben a hangzást, a kiejtést követő átírásban jelennek meg, tehát egyszerre angolul és magyarul: *fészbuk*, *lájf* és még sorolhatnám. Amikor meg autentikus írásmódban *Try again*, akkor *Tráj egén* is, mint a *Hole one a wait say?* esetében, egyszerre angol és magyar, csak másképp...

az ember bőrkabát / a világ meg betört kirakat / amely előtt a józanabb ész / áll és azon csodálkozik / ma lerongyolódni divat – jelenünk visszasságai ciklusról ciklusra visszaköszönnek, nem kevés keserű humorral fűszerezve, nemcsak a felszínt kapargatva, ugyanakkor könnyed, izgalmas, sokoldalú és játékos formában. Olykor szűkebb pátriánkat – és még oly sok más vidéket a Földön – érintő sorskérdések is felmerülnek: *Nézd az anyanyelv / Taigetoszáról / lehulló gyermeket. / Kitárt, piros szívéből öröksége elszivárog. / Neki nincs többé mamája, / nem sír a vén cigány, / nincsenek velszi bárdok.* A problémafelvetés rétegzett, súlyosabb esetben – ahogy akár a felvidéki olvasó értelmezheti – már a nekünk oly kedves anyanyelv sem alapvető, akad helyette másik, de az örökségünkkel köszönőviszonyban sincs. Tágabb értelmezési keretrendszerben, de talán ugyanannyira baljóslatú módon az a kincs veszik el, amit az anyanyelv magában rejt. Kiüresedik, vagy olyasmivel töltődik fel, amitől, meglehet, még az üresség is jobb. Mindennapjainkba befurakodó ezer arcával a kötetben hangsúlyosan kirajzolódik a digitális lét lenyomata is, van itt *Netkatona* és *Tetszikoldus*, a *görgethető* c. műből pedig végre azt is megtudhatjuk, *mi lenne ha becsődölne végleg ez a fészbuk?*

A szerzőtől szemmel láthatólag a nyelvújítás vagy legalábbis a szóképzés sem áll távol. Váratlan és humoros, mégis természetesnek ható alkotásokkal; összetételekre bukkanunk a szavak szintjén is, pedig mennyire dívik napjainkban a közhely, miszerint „van, amire nincsenek szavak”. Hát, Z. Németh példáját követve tessék csinálni! Miért ne lehetne Siófokon *balatonálni*, a padon ülni *vitorlázasan*, kapaszkodni a *rovarzó levegőbe*, az egészet *naplementve* magunkban?

A kötet másik fő jellemzője kétségkívül az álomszerűség és a valóságon túliság. A realitás keretein túllépő képzelet (hiszen mégsem feltételezhetjük, hogy a szerző minden verset álmában írt, bár néhány alapját elképzelhető, hogy igen), a versbe foglalt álom, lázálmom és lidércnyomás mind megjelenik a kötetben. Z. Németh nem leírja a jelenséget, hanem megmutatja. Az egyik költeményből például kiderül, hogy az istennek is volt megbízója a teremtés kapcsán, de rá már ő sem

emlékszik, csak arra, *hogy istennek szólított / és ez nekem mennyire imponált*. Általában véve is jellemző, hogy nem elsősorban a jelenségek és fogalmak leírása zajlik, hanem elsőkézből származó bemutatása, az álom, a rémálom és a valóságon túli kalandozások eleven szövetének felfejtése, egy-egy eredeti foszlány felmutatása. *Ha kilépsz a szobádból, a hátad mögött / minden megtörténhet* – írja Z. Németh, és valóban meg is történik, ennek reprezentatív bizonyítékát az *Éjszaka a szaunában* c. kötet is tartalmazza.

Záró gondolatként azt szeretném kiemelni, hogyan sarkallhatnak a megszokott kereteket szétfeszítő, friss és találékony gondolkodásra, elmélkedésre a szerző színes, izgalmas, játékos és leleményes versei, hogyan gondolkodjunk korunk és jelenünk dobozba zárt agyán kívül kreatívan, a megszokotton túl. Z. Németh István a betűk, a szavak, a mondatok és a versek dimenzióin belül mutatja meg, hogyan működik a határokat nem ismerő kreativitás. Mert ha határokról esik szó, óhatatlanul hatalmas, emberi léptékkel beláthatatlan nagyságú területek határaitra gondolunk. Olykor elfeledve, hogy valóságunk részét képzik olyan parányi, a térben fordított módon – emberi léptékkel ugyancsak – felmérhetetlenül tágas helyek, mint a világok, amelyek *gömbösödnek, majd szűnnek meg az ásványvízben* vagy mint a *királyság egy fogpiszkáló hegyén*. Z. Németh István 2023-ban megjelent kötetének versei számomra valami egészen hasonlót jelentenek.

Gécsi János: Nagy kollázs, 2023/12.

Sokan vagyunk, (de nem) elegen

Balassi már két hónapja vette át az esetet, és ez idő alatt Gréta kizárólag akkor késett, amikor leszakadtak a felhők.

A terápiás ülésekre heti kétszeres gyakorisággal kerítenek alkalmat. Az egyes ülések nem tartanak tovább félóránál. Ezért egyrészt a Grétát sürgetők a vétkesek, másrészt az ellátórendszer sajátossága a hibás, ami megköveteli a futószalagon történő munkát. Mintha csak egy alkatrészt kellene kicserélni a bonyolultan működő emberi szervezetben. Áthuzalozott neuronpályák hat év garanciával. Kettőt fizet, hármát kap akció. Huszonöt év alattiaknak kedvezmény. Családosok előnyben.

Balassi az ablakban állva eldönti, hogy két esőcsepp közül a jobb oldalinak szurkol, amint az kissé mereven és szaggatottan kanyarog az üveglapon. Miután elveszti a képzeletbeli fogadást, mellkasán összefont karokkal bambul a szemközi ház homlokzatára, miközben elképzelem, hogy ilyen esőben Margó hogyan hátráltatja éppen Grétát abban, hogy időben ideérjen. Kétségtelen, hogy amint eléri a fülét a koppanásból induló sűgás, úgy kezébe veszi az irányítást, és Grétának nincs mit tennie, mint engednie. Eszébe jut, hogy talán családterápiára lenne szükség.

A nő végül tizenöt perces késéssel esik be az ajtón, csuromvizes nadrágszárral. Esernyőjét a padló felé tartja, mintha attól az arról lepergő apró vízgyöngyök egyszerűen elpárolognának.

Balassi hellyel kínálja a kliensét, aki olyanokat mond, mint hogy *túl zajossá vált a vihar, nem tudtam parkolót találni*, és hogy *be kellett szednem a száradó ruhákat az erkélyről*. Balassinak rezzenéstelen arccal kell végighallgatnia a kifogásokat, ami jelen esetben nem könnyű, mert nagyon jól tudja, hogy Grétának nemhogy kocsija meg balkonja nincs, de még csak saját lakása sem.

Aztán Gréta Margóra tereli a szót, és minden erejét összeszedve igyekszik hátrázott hangnemet megütni. Még ki is húzza magát a kék ülőgarnitúrán, szemöldökeiket egymásnak ugrasztja az elszántság, és azt mondja, hogy ki akarta zárni a lányt, de az arcon röhögte őt, és azt mondta, tőle sosem fog szabadulni.

Balassi igyekszik úgy körmölni, hogy az ne legyen zavaró. Szégyen vagy nem szégyen, de nem tud letenni róla, mert attól tart, hogy átsiklik a figyelme néhány

aprócska, ám mégis jelentőségteljes részlet felett. Gréta időnként teknősbéka módjára nyújtja a nyakát, mintha képes lenne kilesni a terapeuta sorait.

– Tudomást szerzett Petiről meg Jakiról – mondja végül, miközben a csíkos tapétán legelteti a szemeit. – Mármint Margó. Égett is az arcom tőle. Azt hittem, őket sikerült már kordában tartanom, de mintha előmászta volna a pincéből. Talán ez is történt.

Körmeivel játszik, és néha a felső fogsorához koccintja az alsót, miközben Balassit nézi, hogy az lejegyezte-e a mondanivalóját. Egyébként Grétát nem zavarja Balassi folyamatos jegyzetelése és mélységekben visszhangzó hümmögése. Jó, talán egyszer megilletődött, amikor először mesélt a Jakihoz fűződő érzelmeiről, és elmondott egy vicces sztorit arról, hogyan ismerkedtek meg, mire a terapeuta ahelyett, hogy vele nevetett volna, szinte felszántotta a jegyzetömbjét.

– Tudja, én már többször is szakítottam vele, de nem tudok Jaki nélkül élni. Halálosan szerelmes vagyok belé. Csak ne lenne cukorbeteg! Arra nagyon nehéz odafigyelni, és néha Péter elrejtí az inzulint. Aztán hiába kérem Margót, hogy segítsen megkeresni. Bezárkózik, és nem válaszol a hívásomra. A legrosszabb gyerekek, akit ez a világ csak teremteni tudott – játszik a körmeivel, majd kissé előredől, hogy megkérdezze Balassit, hogy *ezt nem jegyzi le?*

– Mindegy is, lassan mennem kell. Én is tudom, ha kések, a saját időmből veszek el. Jaki virágot akar nekem venni. Majd meglepődést színlelek. Azt hiszi, el tud titkolni előlem dolgokat, de nem tudja, hogy én igazából minden lépéséről tudok.

Felpattan, az ajtóhoz lép.

– Viszontlátásra, doktornő!

Balassi az órájára pillantva veszi tudomásul, hogy nem egész negyedórát töltött nála a nő. Mély levegőt vesz, majd időnként a tolla végét csócsálva veti papírajaira a következő megfigyeléseit:

A kliens két személyisége (Peti és Jaki) visszatért, akiket eddig sikerült a megfelelő gyógyszerkezeléssel és pszichiátriai ellátással féken tartani. Szupervízoromnak: látott-e már olyat, hogy a személyiségek egymásba szerelmesek? Megjegyz. 1: tanulmányok keresése!!! Megjegyz. 2: szólni az ápolóknak, hogy esőben figyeljenek oda Grétára!

Most

Most újra körbeér
Visszatalál hozzád
Képében egy régi cél
Rejti mélyen titkát

Túl sok kérdés
Válasz sehol
De érzed valami fáj
Egy megérzés
Ki tudja hol
Kattan már a zár

Felszakad
Felébred
A hosszú álomból
Csak ez marad
Ha megéred
A gyönyörű örült kór

Nem hiszed
Hogy elbírod
De felveszed a terhét
A végzeted
Most te írod
Élvezd minden percét

Álomkép

Újra látom
Álomkép
Erre vágyom
Álomszép

Nem találom
Széjjel tép
Mégse bánom
Minden szép

Mondd a választ
Kiért él?
Ha rosszul választ
Véget ér

Fellobban
Majd kialszik
Gondolatban
Visszhangzik

Hangja csendje
Örök visszhang
Ott van benne
Mélyen lappang

Néha nem jut ki
Eltéved
De te akkor is
Mégvéded

Szétesett tükröződés

Esős június volt. Már a hónap kilencedik napjában jártunk, ilyenkor rég túljutotunk az év első kánikuláin, de most esze ágában sem volt előbújni a napnak. Az eget felhők vastag rétege borította, az idő szeles volt, néha úgy beborult, hogy villanyt kellett oltani az olvasáshoz, mintha szürkület uralkodna odakint.

Szerettem ezt az időt. Mindig is láttam valami különlegeset abban, amikor esőfelhők gyülekeztek odafent, és napokra elállták a vakító napfény útját, sejtelmes félhomályba öltöztetve a világot. Ennél már csak az volt élvezetesebb, amikor éjszakai sötétségű viharfelhők jelentek meg az égen, feltámadt az előszél, nemso-kára pedig villámok fényei hasították ketté a homályt, és mennydörgés rázta fel a hallgatag tájat. Volt valami másvilági abban, ahogy a szobámban kuporogtam, miközben egy falakat rezegtető morajlás zengett végig égen és földön egyaránt. Amikor pedig eső után kimentem a kertbe, hűsítő esőillat lengte körbe a levegőt, mintha az elvonuló vihar ledobott volna nekünk egy ajándékot búcsúzásképpen.

Mostanában bőven kijárt a környéknek a viharokból. Volt, hogy éjjel jöttek, felriadtam a dörgésre, aztán nem tudtam visszaaludni. Csak feküdtem az ágyban, és hallgattam a kint tomboló záport, verte az ablakomat, az egyre hevesebb villámok pedig néha átvilágítottak a lehunytt szemhéjamon. Általában mindig volt egy rövid csúcspontja a zivatarnak, sokszor egy percre sem tartott. Egy hatalmas villámlás jelezte, melyet ablakrezegtető dörgés kísért. Ezután csitult az eső és a szél. Ezt nemegyszer csalódottan vettem tudomásul, mielőtt újra elszenderedtem volna. Az egyetlen dolog, amit sokáig lehetett észlelni, a távolodó morajlások zaja volt, és a messzi villámok fakóbb, de azért idáig elérő hideg fénye.

Utólag visszagondolva talán azért azonosultam ennyire ezzel a szélsőséges időjárással, mert a bensőmben ugyanolyan hirtelen lecsapó zivatarok tépázták az érzéseim és a stabilitásom. Kényes, kényelmetlen dolgokkal küzdöttem az iskolában, úgy éreztem, keresztülnéznek rajtam az emberek. Naphosszat egyedül üldögéltem. Volt, hogy senkivel nem váltottam egy szót sem, és a többiek irántam való közömbössége nem volt jó hatással rám. Az ember nem viseli jól, ha sokáig egyedül van. Harcosan akartam bizonyítani magamnak, hogy ez nem így van, de hiába nem vallottam be, nyilvánvaló volt, hogy pontosan az történik velem, mint amit ez a közhellyé vált igazság megfogalmaz. Fogalmam sem volt, hogy mennyire igaz. És hogy ez mit tud művelni.

Aggodalmaskodó, szorongással teli természet vagyok. Talán öt éve vehettem észre, amikor sírni kezdtem, mert anyáék sok óra elteltével sem jöttek haza a munkából, és azt hittem, balesetet szenvedtek és meghaltak. Mire hazajöttek, sikerült elegendő módon lenyugtatnom magam, de hajszálon múlt, hogy bírtam a félelmetesen erős félelemmel, ami akkor felébredt bennem. Azóta nem is tért vissza aludni, mert mindig ébren volt.

Behálózott.

Az életem minden területére kiterjedt. A jövőm? Előbukkant az aggodalom és a félelem, hogy valami katasztrófa fog történni velem, és megbénultam a rettegéstől. A számítógépem? Félttem, hogy elromlik, és minden tartalma elveszik örökre. A telefonom? Félttem, hogy ellopják. Az iskolai órák? Félttem, hogy kigúnyolnak, bántani fognak. Az otthonom? Félni kezdtem, hogy háztartási baleset éri, és leég. Az emberek? Félttem, hogy soha nem bizonyítok majd semmit, és soha sem ismernek el.

Folyamatosan görcsöltem, ami talán csak akkor szűnt meg, ha éjjel álomba merültem. De néha az álmaim is szedett-vedett, nyugtalanító képsorozatok voltak. Nem éreztem magam biztonságban, folyton feszült voltam, mintha minduntalan veszély leselkedne rám.

Fárasztó volt.

Én pedig elnyomtam magamban a vihart, csakhogy mélyen betemetni ilyesmit sohasem jó ötlet.

Azon a júniusi napon is vihar előtt jártunk, amikor egyedül maradtam a vidéki házunkban, melynek udvarán egy ablakos házikó állt a kerti szerszámok számára. Anyáék munkában voltak, nemrég értem haza az iskolából, aztán már mentek is. Még le sem vetkőztem, aznap reggel a zakóm vettem fel, és a szokásos sötét nadrágom, mert elegánsnak akartam tűnni az iskolában. Mintha azzal elrejthetnék valamit.

Kisétáltam a kertbe, ahonnan látni lehetett, hogyan hullámszik a térdig érő fű a kerítésünk mögött elterülő mezőn. Már megérkezett a vihar szele, az égen fenyegető felhők tornyosultak. Máskor ki se dugtam volna az orrom a házból, de ez a helyzet most más volt.

Távoli morajlás hallatszott. Mintha egy pillanatra megnyugtatót volna.

A kerti házikóhoz sétáltam, és kinyitottam az ajtót, majd belépve behúztam magam után. Nem szerettem ezt a helyet, tipikus udvari lerakódóhely volt. Nagy volt a tér, de koszosnak éreztem, mindig úgy tetszett, pókok és egyéb rovarok kapaszkodnak fel rám, ha belépek. A csupasz deszkafalak kiszögelléseit és az ablakokat ragadós porréteg fedte, évek szennyeződésének rétegei.

És amint egyedül, elszigetelve éreztem magam, elkezdődött.

Visszaperegtek bennem az elmúlt évek emlékképei. A folyamat, hogyan jutottam az elszórtan tapasztalt szorongástól a szüntelen gyomoridegig. Az ébredés,

amikor rádöbbsentem, milyen gyilkosok is az emberek mindennapi viselkedésükkel. Mintha szánt szándékkal arra utaznának, hogy megöljék a motivációm, az erőt, ami nap mint nap hajt. Néznek, de a tekintetükben semmit sem látok, legszívesebben menekülnék az összes elől.

Emlékeztem, hogyan vált előttem minden világossá. Megláttam, milyen könnyű bántani, lerombolni, tönkretenni, de a romokat visszaépíteni már senki sem próbálja. Még szörnyűbb volt, hogy a romok bármik lehettek – illetve bárkik. Leépíthettek mások egy csapatot, egy barátságot, és átgázolhattak azokon, akik gyengék voltak. Ilyen a többség általában. Még most is barbárok, kegyetlenek, és még most sem állítja meg őket semmi, mert úgy látják, ez a helyes.

Azt hiszem, még sohasem adtam ki úgy a mérgem, mint ott abban a házikóban, miközben a vihar közelebb ért, és egyre harsányabban dühöngött az ég. Velem együtt.

Festékesdobozok repültek a falnak. Ha volt benne szín, elkenődött a deszkákon és a földön. Rozsdás szerszámokat ragadtam meg, majd vágtam őket oda valaminek, amiből csak annyit könyveltem el, hogy nagyot csörrent, azt se láttam, hol ért földet. Éreztem, hogy az éles vasak felsértik a bőröm, a kezem vékony vérpatakok hálózta be, csöpögött a piros folyadék, beszennyezte a zakóm és a fehér ingem, ami alatta volt.

Dobozok, flakonok, csavarokkal teli tartók landoltak a földön, fülsüketítő zörej kíséretében. Az erőlködéstől szinte már ordítottam, de valami hajtott. Eszemben sem volt abbahagyni. Még akkor sem, amikor a dühöngésem egy ablaktábla bánta.

Miközben törtem-zúztam, az emberekre gondoltam. A lesajnáló pillantásaikra, mellyel tudtomra adták, hogy sosem érhetek a nyomukba. A fiúra gondoltam, akibe szerelmes voltam, és a félreérthető jeleire, de végül úgyis tudtam, én képzeltem be az egészet. De minek is nekem ő? Miért nem kezdek végre magammal törődni? Miért nem tudom felfedezni magamban ugyanazt az erőt, mint másokban? Miért pazarlom az energiám ilyen epizódszereplőkre az életemben, mit érek el vele? Lesz egy plusz problémám? Miért, miért, MIÉRT csinálom ezt? Az egésznek csak az a vége, hogy magamat alázom meg.

A házikóban álló munkaasztal lábának egy tükröt támasztottak, vastag, régi aranykeretben. Az egyik doboz, amit odadobtam, pont eltalálta. A törékeny tükröfelület ijesztő, üveges recsegést hallatott, és pókhálószerű repedések futottak szét a becsapódás helyétől a tükröfelület széléig.

Haragudtam. Tombolt bennem a düh, mert az összes ember körülöttem VAK volt. Nem látták a próbálkozásaim. Írhattam akármennyi dalszöveget, ugyanaz a jelentéktelen ember maradtam.

Már ziháltam a haragtól, lerogytam a helyiség közepén. A kezeim vöröses színben játszottak a vértől.

Magamat kínozom, de valójában nem nekem kéne szenvednem. Egyszer felépülök ebből. Tudom, hogy fel tudom fedezni magamban az erőt, a magabiztosságot, és kiteljesedhetek. Még akkor is, ha mások semmibe vesznek. De ők sem fontosak nekem. Ne gondolják azt, hogy igen. Nem jelentenek semmit, kisebbek, mint egy porszem. Az én világomban csak üres arcok, vonások nélkül.

Felnéztem.

A tükörrel találtam szemben magam. A megrongálódott felületben önmagammal néztem farkasszemet. A pókhálómintás repedések eltorzították a képet, egy káoszszerű valóságot adtak vissza.

Egy szétesett tükröződést.

Géczi János: Kollázs, 2023–3676.

Az elszabadult harsona

(részlet egy készülő regényből)

Szomoszlóy D. Rezső színre lép (Meghívás a sasfészekbe)

Másnap reggel kilenc körül, rögtön nyitás után, már ott álltam a Taborstrasse egyik mellékutcájának sarkán, kezemben az Elit Group reklámcéduláival, a gyanútlan közép-kelet-európai vásárlókra várva. Idősebb férfi, botra támaszkodva, oldalán egy tőle feltűnően fiatalabb nővel állt meg mellettem, s a nő bizalmas, csicsergő hangon lelkendezve a nevemen szólított: „Tóni! Azt a mindenit, te vagy az?! Nézzünk csak oda!” „Szia, szia...” – mondtam útban a felismerés, azonosítás felé, s még mindig nem voltam biztos benne, hogy Vera asszony egyik volt osztálytársnője nevet-e rám a bécsi utcasarkon, vagy valaki egészen más.

A hiú és rámenős Levente Zsuzsa volt, s oldalán a magas, busafejű, rozmárbajszú férfi botra támaszkodva Szomoszlóy D. Rezső, nagyreményű (híres!) csehszlovákiai magyar író. Még az 1968-as prágai tavasz napjaiban léptek meg Trieszten keresztül Nyugatra, s meg sem álltak Bécsig... Azazhogy igen, egy vizitálás erejéig Novi Sad-ban. „Te vagy az, Zsuzsa?! El se hiszem!” „Ugyan már, ne hülyéskedj, Tóni!” – ugrott a nyakamba Levente Zsuzsa, közben referálva Szomoszlóy D. Rezsőnek: „Ő Fülöp Tóni, a Bársonyos Felfordulás egyik hírhedt cikkírója.” Ebből már tudhattam, hogy lapunk, az Elszabadult Harsona példányszámaiból Bécsig is eljuthatott néhány. Meg kell hagyni, Szomoszlóy D. Rezső minden szempontból arisztokrata volt! Bárhonnan nézted, nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Most, hogy megkapta Zsuzsától a rólam szóló információkat, bariton hangon, egy jóságos öregúr modorával meghívott magukhoz aznap vacsorára a Fleischmannngasse, már nem is tudom, hányas szám alá...

Ez nagy szó volt! Hozzá Pozsonyból is sokan próbáltak bejutni, rögtön a határnyitás után, s talán mondanom sem kell, hogy Rezső bátyánk igényesre állította a szűrőt. Az persze más kérdés, hogy milyen szempontok alapján válogatta meg leendő kapcsolatait... csak hónapokkal később – már idehaza – találtam magyarázatot olykor talányos, máskor meg fordultatos megnyilvánulásaira, melyek mindig szigorúan a *noblesse oblige*, azaz a *nemesség kötelez* arisztokratikus csomagolásában

nyilvánultak meg. Ahogy – sejtésem szerint – már húsz évvel korábban is, még a komcsi éra delelőjén, mikor már ünnepelt íróként író-olvasó találkozóra érkezett a komáromi magyar gimnáziumba, ahol a zsúfolt aula közönsége előtt felolvassott az (akkor felolvasható!) írásaiból, a gimnazista Levente Zsuzsa reménytelenül beleszeretett! Bár az igazsághoz tartozik, hogy Rezső bátyánk kelléktárában akkoriban a sétatálcá (görbebot) még nem szerepelt. Szép szál emberként még elég volt a *titkolt* mártírium nimbusza, s a nagy író glóriája. A görbebot csak jóval később jelent meg a kelléktárában, már Bécsben, ahol udvartartását hol a sokat szenvedett író hősi pózában, hol az elnyűhetetlen vitalitás megszemélyesítőjeként kápráztatta el (ilyenkor, ha kellett, ha nem, ivott mint a gödény, dohányzott, füstölt, mint a gyárkémény), attól függően, hogy az asztalánál éppen összegyűlt társaság liberális vagy nemzeti körökből verbuválódott.

Találkoztam nála pozsonyi liberálisokkal, erdélyi nemzetiekkel... Ám aznap este, kezemben szappannal, nyakamban törülközővel, alig bírtam már kivárni, hogy Lojzó, a nagyszombati fickó befejezze a fürdőző pancsolást. Mert Nagyszombatból, Pozsonyból, Nyitráról, sőt – akkor éppen – Kolozsvárról, no meg hát Komáromból is verbuválódott társaság szállta meg Terka mama Hollandstrasse-i panzióját, a megélhetés *kékmadarát* követve macskáztunk le Bécsben. Ott laktunk, azazhogy inkább csak ott aludtunk tizenhárman egy nagyobb, s egy egészen kicsi, fülkeszerű szobában priccseken, felfújható vagy csupán közönséges matracokon (napi 100 schillingért, a káprázatos Nyugat csodájaként). Esti látogatásom izgalma már érződött a pulzusomon. Iparkodtam minél előbb puccba vágni magam, hiszen nem akárkihez voltam hivatalos. Az elmúlt húsz év alatt legendává vált csehszlovákiai magyar író-óriáshoz, Szomoszlóy D. Rezsőhöz.

Két fő művét már olvastam: *A milliomosok is meghalnak egyszer...* s a *Gomorrai szodomia* című – mondjuk úgy – regényeket (vagy inkább mondhatnám azt, hogy atmoszferikus tudósításokat a gonosz birodalmából). Mindkét mű inkább légköri, azazhogy közérzeti ihletésű, mintsem epikai. Még leginkább a *világba vetettség* egzisztencialisták által kedvelt kifejezésével ragadható meg. Inkább Beckett, mint Camus, bár ezt igazán nem is nagyon lehetett eldönteni, ami számomra azt jelentette, hogy a szöveg nem ok-okozati összefüggésekben épül művé: nem a szavak, mondatok, majd a részletek jelentésekké összeálló – magasabb – szintjén. Belső koherenciájuk: a nyomasztó álomszerűség, a kutakodó elme számára kevésbé tetten érhető... élhetetlen világ, ahonnan valóban inkább csak megszökni érdemes! Camus szerint: „Az ember néha megtéved, kételkedik a nyilvánvaló valóságban, még akkor is, ha felfedezte egy jó élet titkait. Az én megoldásom persze nem egészen eszményi. De ha már egyszer az ember nem szereti az életét, ha tudja, hogy meg kell változnia, nincs nagy választéka, igaz? Mit csináljon, hogy más ember legyen?” S Rezső bátyám Levente Zsuzsa kezét szorítva – már nem is fiatalon! – megkockáztatta. Bár akko-

riban tíz év börtön járt a tiltott határátlépésért, előtte, persze kék-zöldre festették (gumibottal) az embert.

Kényszerű intermezzóként előbb Novi Sad következett, s az évek során többször is elméláztam, a szerb *Novi* plusz *Sad* magyar jelentésén, s ihlető magnetizmusán. *Novi Sad* magyarul annyit tesz: új település, bár ha nagyon akarom, Új Vidék.

Ó, igen! ÚJ VIDÉK! Pozsonyból a Balkánon át vezető kalandos út persze romantikus hőssé avatta Rezső bátyánkat Bécsben. A *Gomorrai szodomia* már csak Nyugaton jelenhetett meg. Titkos utakon, bőrröndök dupla fenekébe rejtőzve jött be az országba, az árgus szemekkel őrzött osztrák–szlovák határon, s egyik pozsonyi barátom, az Irodalmi Lap szerkesztője (akiről később kiderült, hogy mégsem olyan nagy barátom, az STB-s besúgók listáján láttam ragyogni a nevét, mikor a Vörös Tinó prágai hírlap közölni kezdte) nyomta a kezembe, s bizalomkeltőn rám kacsintott: „Itt van, ezt olvasd el! Hogy honnan? Legyen a mi közös titkunk!”

Lelépve a megálló villamosról hamar megtaláltam a Fleischmann Gasse-t, s az akkor még fejemben őrzött cím alatt, az egyik csengő feliratán valóban ott állt Szomoszlóy D. Rezső neve. Nagyot dobbant a szívem. Vettem egy nagy levegőt, mert rajtam is átfutott az a reménykeltő gondolat, amely – mint később kiderült – szinte minden Nyugatra száguldott ismerősöm fején-lelkén: „Lehet, hogy most kezdődik valami, most fordul nagyot az életem!” Gondoltam, beszélni lesz miről, bőven. A kérdés inkább az volt, hogyan? Szomoszlóy D. Rezső műveltsége köztudott volt: közvetlen szellemi ereje viszont ismeretlen volt számomra, bár igaz, hogy nem holmi kvízműsor szereplőjeként, hanem mint meghívott földijük érkeztem... Az még csak eszembe sem jutott, hogy *tapogató* estére jöttem. Azaz Rezső bátyám szelektív tapogatózására, amellyel leendő rajongótáborát már javában gyűjtötte: politikusok, szerkesztők, lapkiadók, esztéták és kritikusok köreiből. „Készülhetek rá – gondoltam –, hogy jól körül leszek tapogatva.” S nem kisebb stratégiai céllal, mint az később kiderült – a Nobel-díj meglobbításának gondolatával... Egyszóval Rezső bátyánk sem szenvedett krónikus önbizalomhiányban!

Mikor Levente Zsuzsa betessékelt az ebédlőszobába, hárman ültek az asztalnál: két nő, egy idősebb meg egy harminc év körüli, s az asztalfőn maga Rezső bátyám trónolt! Látszatra éppen befejeztek egy kirakós kártyajátékot, így Zsuzsa már rakta is az asztalra a cigarettát és a vörösbort. Ami először feltűnt, az a görbebot volt. Rezső bátyám jobbán díszelgett a karosszék karfájára akasztva, szinte negyedik, azazhogy immár ötödik *személyként* a velem kiegészült társaságban. Kósza gondolataim közben Levente Zsuzsa már poharakba töltögette a spanyol vörösbort. Láttam, hogy a bor milyen testes, hogy már-már feketében játszik „Hát akkor, Tóni barátom, egészségünkre! Isten hozott Bécsben!” – tartotta magasra poharát Rezső bátyánk, miután bemutatott a hölgyeknek. Az idősebbik Dóra, egy bécsi magán-rádióstúdió vezetője volt. „No, lám csak!” – gondoltam, amint kezet fogtam vele, s még az is átfutott az agyamon, hogy most – immár új, még a ko-

máromi presszóban magamra öltött mentalitásomnak engedve, kezét csókolják neki. Ugyanis otthon, az íróasztalfiókomban, régóta eljátszásra várt a *Poci-Pocó metamorfózisa* c. hangjátékom. A kézcsók némiképp sutára sikerült, bár a hölgyek szerint volt benne valami naiv báj... A másikuk, Piroska, akit Rezső bátyám mint festőművésznőt mutatott be, már meghonosodott erdélyi menekült volt. Olyan perzselő pillantásokat vetett rám szép ívű, koromfekete szemöldöke alól, mintha az erdélyi havasok szénégetőinek parazsa izzott volna szemében. Bár túlzások nélkül akár az erdélyi boszorkánymesék tündérlányait is említhetném. Ezt a gondolatot erősítette vállig göndörödő fekete haja is. Igazi *villő*, szinte magam előtt láttam, ahogy holdfényes keresztutakon halálra táncoltatja az arra tévedő férfiakat. Dóra, a bécsi manírral átítatott Dóra mellett – aki mialatt kezét nyújtott, vörösbe játszó frizuráján egy fejmozdulattal lazított egyet, s habitusával a bécsi habos kávék világát idézte – Piroska valóban a hargitai népmesék hangulatát hozta.

A bor valóban méregerős volt. És jött a cigaretta, bizonyos Ligeros nevű, fekete kubai dohánnyal töltött, köpcös, szűrőtlen cigaretta, amely az első slukknál úgy vágta tudón az embert, hogy levegő után kellett kapkodnia. Még az olyan bejáratott dohányosnak is, mint én voltam akkoriban. „Jóságos isten! Hány éves lehet ez a mi Rezső bátyánk?” – villant át az agyamon az önmérgezés közben. Aztán eszembe jutott, hogy már legalább hetvenhét. Egy Dózsa Györgyre hajazó aggasztán védte velem szemben a sűrű spanyol bort, s füstölte mélyen tudóre szívva a gyilkos Ligerost! Ámbár a *vedelés* magyarázatra szorul – olyan rafinált ivókul-túrával nyelte a bort, mintha csak madárként kóstolgatta volna, s lám máris, legalább másfélszer többet ivott nálam, a lerészegedés legkisebb jele nélkül. Mialatt én már jócskán éreztem a mámoros kóválygást. Arra gondoltam: „Tartanom kell magam, legalább addig, míg Rezső bátyánk előjön a farbával.” Mert biztosra vettem, hogy az udvariassági körök lefutása után jönnek a lényeges dolgok. Ugyanis egy Szomoszlóy D. Rezső nem hívogat s vendégel meg csak úgy akárkit...

A két hölgy a borból finoman kóstolgatott, s a Ligeros helyett a saját – finomított – cigarettáikat szívták, és feszülten figyeltek. „Mi újság Pozsonyban?” – kérdezte Rezső. Csak imént, az utolsó koccintásnál hatalmazott fel rá, hogy tegezhetem. Erre én, a *spiritus loci*, vagy inkább a legendák hatása alatt (?), makacsul tovább magáztam: „Ha Rezső bátyám azt naponta tapasztalná...” „Tónikám, hagyjuk a ceremóniát! Ha mindenáron magázódni akarsz, keress valami öreget partnernek!” – mondta. Egyszóval Rezső bátyó, kackiás, indián orrával, rozmár bajszával, nem volt unalmas figura! Hamar feloldotta a feszültséget, amely a megjelenésemmel érezhetően a társaságra telepedett. A két nő szinte csüggött Rezső bátyánk ajkán, rám meg szép, kíváncsi pillantásokat vetettek: „Ki lehet ez a fickó a volt vasfüggöny mögül: Új időknek, új dalaival?” Nem valószínű, hogy így fogalmazódott meg a kérdés csinos homlokuk mögött, mindezt gyaníthatón csak én gondoltam, mert valóban csinosak voltak. S bár kettőjük közül inkább csak Dóra tetszett, szá-

momra a fontosabb szerepet mégis Piroska játszotta: később egy hónapig nála is laktam. „V. Kardos letarolt mindent. Mindazt, ami olyan biztatón indult. Minde-
nütt félelem: autók robbannak fel a pozsonyi éjszakában...” – mondtam.

„Intermezzo” – mondta Rezső, nem titkolva, hogy információi más forrásokból (is) származnak. Bár én közvetlen megtapasztalhattam Pozsony, Komárom stb. te-
rein a kulcsokat csörgető *meatingek* forrongó hangulatát, Rezsőnél volt az irányított
jövő irányának ismerete, s ennek most – rókásan – félremosolyogva jelét is adta.
(Íme a csalhatatlan empíria a dolgok mélyebb összefüggéseinek ismerete nélkül...) „V. Kardos csupán egy figura!” – mondta. „Hogyhogy figura?” – kérdeztem. „Po-
zsonyban ő az igazságosztó Atyaisten. Ő a megfelelő ember, figura, hóhéri talentu-
mokkal...” – csodálkoztam, bár annyit, hogy *hóhéri figura*, már magamtól is tudtam.
„Jaltától keletre ma... azaz, hogy ma sem az történik, amit a résztvevők gondol-
nak vagy éppen hisznek” – mondta Rezső bátyám cigarettára gyújtva, bár csak az
imént nyomta el az előzőt. „Bikának álcázott marionett!” – tette hozzá. „Vagy úgy!
Ha álcázott bika, akkor fedésben vannak a dolgok. Hiszen a bika a legtöbb mítosz-
ban termékenységi szimbólum! Ez meg csak felöklelni vagy rosszabb esetben, el-
taposni tud és akar. No, de teremteni? Már jó néhány országos... európai szellemű
intézményt döntött romba, akár egy tyúkólat” – mondtam. Rezső halkán fölneve-
tett, aztán a saját nevetésére még rá is kuncogott egyet, majd rám nézett, s a tekin-
tetében már nyoma sem volt az iménti poénkodás szikráinak: vizsga tekintete rám
szegeződött, miközben a Ligerost tartó keze megállt a levegőben. Éreznem kellett,
hogy a *tapogató este* magasabb szintjére érkezetünk, valahogy tudtam, most dől el,
hogy meghívna-e még valaha ebbe a házba, vagy mint (járdaközi realizmussal)
megettetett tucat-értelmiségit, sorsomra hagyva, örökre elfelejtenek...

Rezső, a mimika akrobata mutatványaként: üres vagy inkább merev arccal
nevetett, azaz mintha nevetett volna. Vele próbáltam nevetni én is. „Szóval azt
mondod, V. Kardos zsinóron táncoltatott marionett?” – kérdeztem. Vártam kicsit,
kártyaspílerként élvezve, hogy kezemben az aduász, melyet most nem kis dia-
dallal csaptam az asztalra: „Robert Musil” – mondtam. – „A tulajdonságok nélküli
ember!” S valóban, Rezső bátyánk kezéből majd kiesett az éppen fölemelt bo-
rospohár! Előbb azt hittem, hogy a saját várában sikerült elcsípnem Szomoszlóy
D. Rezsőt, sikerült olyat mondanom neki, amit még ő sem ismert. Meglepődni
tényleg meglepődött, bár nem azért, mert Musil óriásregényéről még sosem hal-
lott, hanem azon, hogy ezt a könyvet már én is olvastam, s nyilván értettem is,
ha itt témaként be mertem dobni. No, ezt aztán végképp nem föltételezte volna
rólam! Musil regényének valóban voltak témánkba vágó részletei, ahol az első
világháború előkészítői, a profit varázslatában (igézetében?), mondhatni *kupakta-
nácsban* döntöttek Európa vérbeborításáról. A szarajevói Gavrilo Princip pisztolya
csak ezt követően lőtte át Ferenc Ferdinánd halántékát. Igen, csak ezt követően,
mintegy már eldöntött, *lezsírozott* ügy záróakkordjaként. No, igen: záróakkord-

ként, s az I. világháború – operába illő – nyitányaként. Ez így, egymás viszonylatában izgalmas sorrendnek tűnhetett, csak épp semmi köze sem volt a természetes fejlődéshez, de még csak ahhoz sem, amivel iskoláinkban (de úton-útfélen is) traktálják a megismerésre éhezőket.

Fölsejlő zordon igazságok fagyos légköréből Levente Zsuzsa zökkentett bennünket az asztal humánusabb hangulatába: egy tálca szendvics úszott be a lámpa fénykörébe, a tenyerén lebegve, s ereszkedett alá az asztal lapjára. Ovációval fogadtuk háziasszonyi teljesítményét. Sósmogyoró, gyümölcs, ha jól emlékszem: füge, narancs és banán landolt a már többször is kiürített hamutartók között az abroszon. Immár Zsuzsa is közénk telepedett. „Hát Verácska?” – kérdezte. – „El mert engedni ebbe a határtalanná vált világba? Igaz, hogy mindig is fiatalos, sportos kedélyű leányzó volt.” „Mikor elindultam, még hál’ isten jól volt, remélem most is rendben van minden” – feleltem. – „Ami Vera sportos kedélyét illeti, arra szüksége is volt. Kivált azóta, hogy írni kezdtem...” „Mit írt mostanában?” – kérdezte Dóra, hangját rutinszerűen rádiós hangra állítva. A kérdéssel fölkinált lehetőséget bűn lett volna nem észrevenni. „Van otthon, a fiókomban, egy rádióra írt mesejátékom. A címe Poci-pocó metamorfózisa” – feleltem. „Ilyen jó címetek ad?” – kérdezte a Dóra. – „Ha nem felejtí el, a jövő héten hozza magával Bécsbe.”

Talán, nehogy még nagyon elbázzam magam, Rezső bátyám bajsza alatt félremosolyogva azért jelezgette, hogy nem csak úgy maguktól történnek ám a dolgok, bár ügyesen menedzselem magam: jó ha van egy kis hátszél is. S közben már kezdtem szépen, haladó szakaszba lépve, asztaltársaságunk manírjaihoz alkalmazkodni. Már nem nagyon zavart Rezső bátyám kettős nevetése – hogy minden nevetésére rákuncogott egyet, mintha roppant szórakoztatónak találta volna, hogy a humor kedvéért egy-két poén erejéig emelkedett régióiból még ő is földre ereszkedik. Időről időre szinte vártam is ezt a visszhang-kuncogását, ami meg engem ingerelt nevetésre. Talán azért, mert minden kuncogására bevillant egy fénykép Rezső bátyám a *Gomorra szodomiája* című könyvének fülszövege fölött, amely fényképen a mi Rezsőnk saját szobrával pózol! Mindketten profilból láthatók, így a kackiás (indián)orr, alatta a (rozmár)bajusz, s fejkoronaként a rakoncátlan sörény érvényesült. Óne *zsenír, tömény manír!* A képet méltán tarthattam volna a jó ízlés (nem csak) pillanatnyi kihagyásának, magyarán: megalomániának. S ha már a romantika a túlzó látásmódra épül, talán nem kizárt, hogy a túlzó szemlélet meg romantikus hangulatot gerjeszt. Mert egyszerre csak, nyilván nem csak úgy a semmiből Tell Vilmos neve került terítékre.

Talán Levente Zsuzsa vagy Dóra dobta be, hogy a bécsi Operaház reklámfületet vásárolt a rádiójánál *Shiller Tell Villmosából* készült opera reklámozására. Hogy a korábbi témák melyik leágazásaként bukkant felszínre Tell Vilmos, az máig titok előttem, de mindig is hittem és vallottam: a *valami* sosem lehet a *semmi* folytatása. Tell Vilmos szellemének hirtelen közénk toppanását olyan sűrű ho-

mály azért talán mégsem fedte... bár, igaz, hogy sosem volt valódi *népvezér*, csak szimpla összeesküvő.

Immár Tell Vilmosról folyt tehát a szó! Tell Vilmos nevére a hölgyek mozgolódni kezdtek. Kiderült, hogy mindketten (azazhogy Zsuzsával mindhárman) látták már Schiller drámáját, talán a belőle készült romantikus operát is, s ez most egyszerre lendületet adott a társalgásnak, a színpadi élmény kollektív emlékezésre serkentette a hölgyeket. „Tell Villmos?” – rikkantotta Rezső, mintha az erős spanyol bor hatása már rajta is mutatkozott volna. „Ó, istenem! Azt hittem, a szánalomtól meghalok!” – sóhajtott fel Dóra. (De álljon itt, az olvasó iránti udvariasságból, az operatőredék színopszisa.): „Egy szegény svájci pásztor megölt egy Habsburg katonát. Ezért menekülnie kell! Ámde a halász – ebadta gyáva lelke! – vonakodik őt átvinni a viharban hullámozó folyó túlsó partjára. Ekkor jön Tell Vilmos, hősi gesztussal evezőt ragad, s az immár reménytelen pásztorral átevez a túlsó partra.” Hogy az opera melyik pontját vizionálva fohászkodott Dóra? Ha engem kérdené az olvasó, nyakamat tenném rá, hogy azt, ahol a menekülő pásztort, a halász – mintha emberi vagy réteg-szolidaritás sosem létezett volna a világban – nem hajlandó a csónakján a túlpartra átmenteni. „No, tessék” – kuncogott Rezső. – „Ekkor jön Vilmosunk, és evezőt ragad! Kell ennél több?!” Az est hátralévő részében verseket olvastunk, természetesen Rezső bátyánk verseit. Majd mikor úgy éjfél körül a társaságon a lankadás jelei mutatkoztak (Levente Zsuzsa ásított egyet...), fölszedtük a sátorfánkat, a fogasra akasztott kabátoknál, kultúráltan félreállva, előre engedtem a hölgyeket.

Gécsi János: Nagy kollázs, 2023/13.

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei

JUBILEUM. Május 25-én ünnepelte 65. születésnapját Papp Imre költő, a SZMÍT tagja. Ebből az alkalomból Hodossy Gyula, az SZMÍT elnöke, kíséretével – Tóth László, Petőcz András, Ravasz József, Kovács Balázs és Király Farkas író társakkal – meglátogatták a Prágában élő ünnepeltet, és felköszöntötték. Emellett megtekintették Papp Imre feleségének, Lőrincz Zsuzsa grafikus- és szobrászművésznék a *Fényszövő* című kiállítását.

GRENDel '75. Május 27-én a komáromi Szinnyi József Könyvtárban szép számú érdeklődő előtt Tóth László József Attila-díjas költő, az MMA rendes tagja nyitotta meg a Felvidéki Magyar Szépművészeti Egyesület Grendel '75 című, a Kossuth-díjas író életműve előtt tisztelgő (vándor)kiállítását.

IRODALMI ANTOLÓGIA. A *Szlovákiai magyar szép irodalom 2024* című, új köntösbe öltözött antológia bemutatója zajlott május 29-én. Az irodalmi estek új helyszínén, a dunaszerdahelyi Country pub egyik kellemes helyiségében gyűltek össze az irodalomkedvelők. Az összejevetelt a kötetben szereplő szerzők felolvasása színesítette.

EMLÉKPLAKETT. Megjelent a Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztályának Kárpát-medencei „Do You Speak Magyar” elnevezésű projektjének első két kötete, a *Merre folyik a patak? – Várhosszúrét, Felvidék és a Csöppek a homokon – Kispiac, Délvidék*. A projektben a Szlovákiai Magyar Írók Társasága tagjaként Hodossy Gyula József Attila-díjas költő, a SZMÍT elnöke, Póda Erzsébet író, szerkesztő és Lampl Zsuzsanna író, szociológus is részt vett. A projekt résztvevői emlékplakettet vehettek át.

ÜNNEPI KÖNYVHÉT. A Szlovákiai Magyar Írók Társasága tagjai is részt vettek a budapesti Ünnepi Könyvhéten. A rendezvényen dedikáltak: Balázs F. Attila, Fellingner Károly, Hodossy Gyula, Jakubecz Márta, Kövesdi Károly, Lőrincz P. Gabriella, Morva Mátyás, Nagy Erika, Petőcz András, Ravasz József és Száraz Pál.

OPUS LAPBEMUTATÓ. Hangulatos, családias rendezvény zajlott június 20-án a dunaszerdahelyi Country Pubban, ahol a szerkesztők bemutatták az Opus folyóirat 90. lapszámát. Az összejevetelen felolvastak a lap szerzői.

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

Adam LaMerle (Pozsony, 2005). Író, első könyve *Titanic* címmel 2017-ben jelent meg, ezt a *21 nap* követte 2020-ban. Gyakori témái közé tartoznak az LMBT-fiatalok élettapasztalatai, önmagunk felfedezése és a zaklatás problémája. Komáromban él.

Balizs Dániel (Kecskemét, 1986). Költő, geográfus. Versei eddig többek között a Nyugat Pluszban, a Szófán, a Népszavában és az Opusban jelentek meg. A versírás mellett tanít, kutat és utazik. A Litera-Túra online művészeti magazin rovatvezetője.

Bálint Erika (Békéscsaba, 1956). Író, aki viszonylag későn, 2016-ban kezdett el írni, azóta novellái mellett három regénye jelent meg, a legutolsó az *És ott lesz majd a szeretet* 2022-ben. Negyedik kötete, a *Félszárnyú angyalok* hamarosan érkezik. Történetei középpontjában hétköznapi emberek állnak, férfiak és nők, akik önmagukat és saját helyüket keresik az emberi kapcsolatok bonyolult szövedékű hálójában.

Bíró József (Budapest, 1951). József Attila-díjas költő, performer. 1975 óta publikál rendszeresen. Eddig 40 kötete jelent meg. Budapesten él.

Fülöp Antal (Budapest, 1943). Komáromban érettségizett, volt újságíró és bányász is. A *Piszkos ember* című regénye 1992-ben Madách-díjat kapott. Prózán kívül verseket és drámákat is írt. Ma nyugdíjasként Komáromból szemléli, időnként már-már riadtan, hogy mi minden történik (történhetik!) az önmagát civilizáltnak hirdető Európában.

Gágyor Péter (Ipolytő, 1946). Színházi rendező, drámaíró, színműfordító, publicista. Koppánymonostoron él. Legutóbbi kötete: *Az eretnek és a színház* (2020).

Gáspár Ferenc (Budapest, 1957). Budapest, 1957. József Attila-díjas író, a Magyar Kultúra lovagja. Legutóbbi kötete: *Én, Mátyás király*, 2022, Coldwell.

Gródek Gyöngyi (Párkány, 1997). Leginkább novellákat ír, emellett első regényén dolgozik, de néprajzzal és helytörténettel is szívesen foglalkozik.

H. Nagy Péter (Budapest, 1967). Irodalomtörténész, szerkesztő, popkultúra-kutató, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi önálló tanulmánykötete *Evidens közegek* címmel 2023-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Hajnal Éva (Pécs, 1960). A Litera-Túra Művészeti Magazin és Kiadó alapító tulajdonosa, főszerkesztő, lektor, tehetségmentor. Édesapja tragikus halála (1967) óta ír. Eddig 83 alkotását fordították több nyelvre, 21 versét zenésítették meg, nyomtatásban több periodika közölte. Legutóbbi kötete *Az a nap* címmel idén jelent meg. Pécsen él és tanít. Három gyermek édesanyja.

Hermann Judit (Pécs, 1945). Budapesten diplomázott, majd 1974-ben Ausztráliába emigrált. A rendszerváltás után tért haza, ám 2005-ben megkapta a Cambridge-i Woolf Institute kutatási ösztöndíját, azóta ott él. A Cambridge-i Írók Társasága tagja, és XX. századi magyar novellák és esszék fordításával foglalkozik.

Iszánovics Csapó Julianna (Bezdán, 1966). Egyetemi tanár, irodalom- és művelődéstörténész, bibliográfus, tankönyvíró. 1990-től az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén oktat. Kutatási területei:

vajdasági magyar könyv- és sajtótörténet, nőírók, az akác a (vajdasági) magyar irodalmi kultúrában, a jugoszláviai/szerbiai magyar irodalom bibliográfiája, vajdasági magyar szerzők személyi bibliográfiái.

Dr. Iványi Márton Pál (Budapest, 1984). A Budapesti Corvinus Egyetemen szerzett tudományos fokozatot. Kommunikációkutató. Nyelvészeti, történelmi, vallástudományi és közéleti témákkal foglalkozik. Óbudán él, nős, három gyermek édesapja.

Janik, Pavol (Pozsony, 1956). Költő, drámaíró, prózaíró, műfordító, publicista és reklámszövegíró. Első könyve 1981-ben *Nezaručené správy* címmel jelent meg, amivel felhívta magára a szlovák irodalmi élet nagyjainak figyelmét. Az irodalmi szakértők Janik költői virtuozitását Miroslav Válekhez hasonlítják. Több verseskötet műfordítója, drámai művek szerzője. Műveit több nyelvre lefordították.

Dr. Kiss László (Ipolytő, 1950). Orvos, Wessprémi-díjas orvostörténész. Elsősorban a Felvidék és Erdély orvostörténetét kutatja, de ír patográfiákat is. A budapesti Orvosi Hetilap főszerkesztője, lektora. Legfontosabb könyvei: *Orvostörténeti helynevek a Felvidéken* (2006), *Az orvostudomány felvidéki történetéből* (2010), *A jó palócok és tót atyafiak orvosai* (2015). Csillagradványon él.

Lipcsy Emőke (Budapest, 1957). Svédországban élő író, költő, műfordító, gondolkodó és zenész. Magyarul és svédül ír. Írói munkássága mellett műfordítással, publicisztikával és svéd-magyar kulturális csereprogramok szervezésével is foglalkozik. Legutóbb megjelent kötetei: *Ugyanaz a folyó* (2021), *Taurus blogg* (2022).

Magyar Dániel (Szombathely, 1978). Műszaki menedzser, az innováció területén dolgozik. Négy éve ír prózát, rendszeresen publikál és szerepel sikeresen pályázatokon. Budapesten él és dolgozik.

Matus Norbert (Dunaszerdahely, 1999). A komáromi Selye János Egyetemen végzett alkalmazott informatika szakon. Szabadidejében szívesen ír. Hobbija a nyelvtanulás és az olvasás.

Morva Mátyás (Dunaszerdahely, 1994). Projektmenedzser, író. Elbeszélései megjelentek a *Szélvész – fiatal írók antológiájában* (2022). Kemencén él.

Nagy Lea (Szolnok, 2000). Debüt- és Khelidón-díjas költő, író, újságíró. Budapesten él, jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem szlavisztika szakos hallgatója. Három kötete jelent meg.

Németh István Péter (Tapolca, 1960). Magyar nyelv és irodalom szakos előadó, könyvtáros, irodalomtörténész. Több irodalmi szemléiségről írt könyvet, többek között Batsányiról és Petőfiről. Diákkora óta ír verseket. Válogatott versei *Átkulcsolt térddel* címmel 2014-ben a Stádium Kiadónál jelentek meg.

Ravasz József (Apáczaszakállas, 1949). Többkötetes roma költő-író, főiskolai docens, romológus, szociálpolitikus, a dunaszerdahelyi Romológiai Kutató- és Módszertani Intézet vezetője, a dunaszerdahelyi Csallóközi Roma Néprajzi Múzeum alapítója. Legutóbbi kötete: *Mindennapi verskenyér* (2024).

Szolláth Mihály (született Kircsi Mihály, Kecskemét, 1955). Tanár, lektor, szerkesztő, író, költő. Magyar szakos tanár volt elsősorban, emellett 1994-től rádiós szerkesztő, lektor, kiadói és irodalmi lapszerkesztő, magazin-főszerkesztő. Jelenleg a Litera-Túra Művészeti Magazin szerzője és főszerkesztő-helyettese.

Z. Németh István (Komárom, 1969). Forbáth-, Talamon- és Simkó-díjas költő, prózaíró, szerkesztő, pedagógus. Csicsón él. Legutóbbi kötetei: *Teffehér kód, Csillag voltál álomban, A hencegő óriás és más mesék*, valamint az *Éjszaka a szaunában* (versek, 2023).

"apám hajdral indul
rettentő, zártongos pastore
rosdás hajdra száll apám
hajdral indul utóram"

(Béla Dániel)

ISSN 1338 - 0265

9 771338 026000 >